

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA - MŰVÉSZET - TUDOMÁNY

2011. MÁRCIUS

Tartalom

Óh Itália

- MADARÁSZ IMRE** 5
Magány, Fény, Halál (egy Quasimodo versről)

Költők s nők

- B. TÓTH KLÁRI** 9
Színtánc

- DIENES ESZTER** 10
Kedves Kisdobos újság / Pajzán szerelmes / Kényszerű absztinencia

- TUNGLI MÁRIA** 12
Tavalyi táncok / Mozdulatok / Derűsen élni / Hármastoltár

Emlékek

- PETRŐCZI ÉVA** 15
Ervinhalálautca (Lázár Ervinről)

- NÉMETH TIBOR** 18
„Erdőt járunk, árkot lépünk...” (Weöres Sándor Bakonytamásiban)

- SIMONCSICS JÁNOS** 22
Vinkler László ürügyén Paál Istvánról,
avagy Paál István ürügyén Déry Tiborról

Huszedik század

- SAVA BABIĆ** 25
Az ezredév végén: Hamvas

- SOLYMÁR JÓZSEF** 31
Erdei Ferenc kerek asztala

Új írás

- OLÁH JÁNOS** 41
A ligeti harang

- MARAFKÓ LÁSZLÓ** 46
Ázsia csillaga

- DONCSEV TOSO** 48
A trafikos titka

- MÓRA REGINA** 51
Édesfeleségem / Mivégre? / Halálos túra

A másik nem

- OLÁH ANDRÁS** 55
[Következmények nélkül] / Ablakok

- BÚZÁS HUBA.** 56
Világot gyűjtsatok! / Cecilienhof

- GAÁL ÁNTAL** 58
TAO 183. / 188. / 196. / 220.

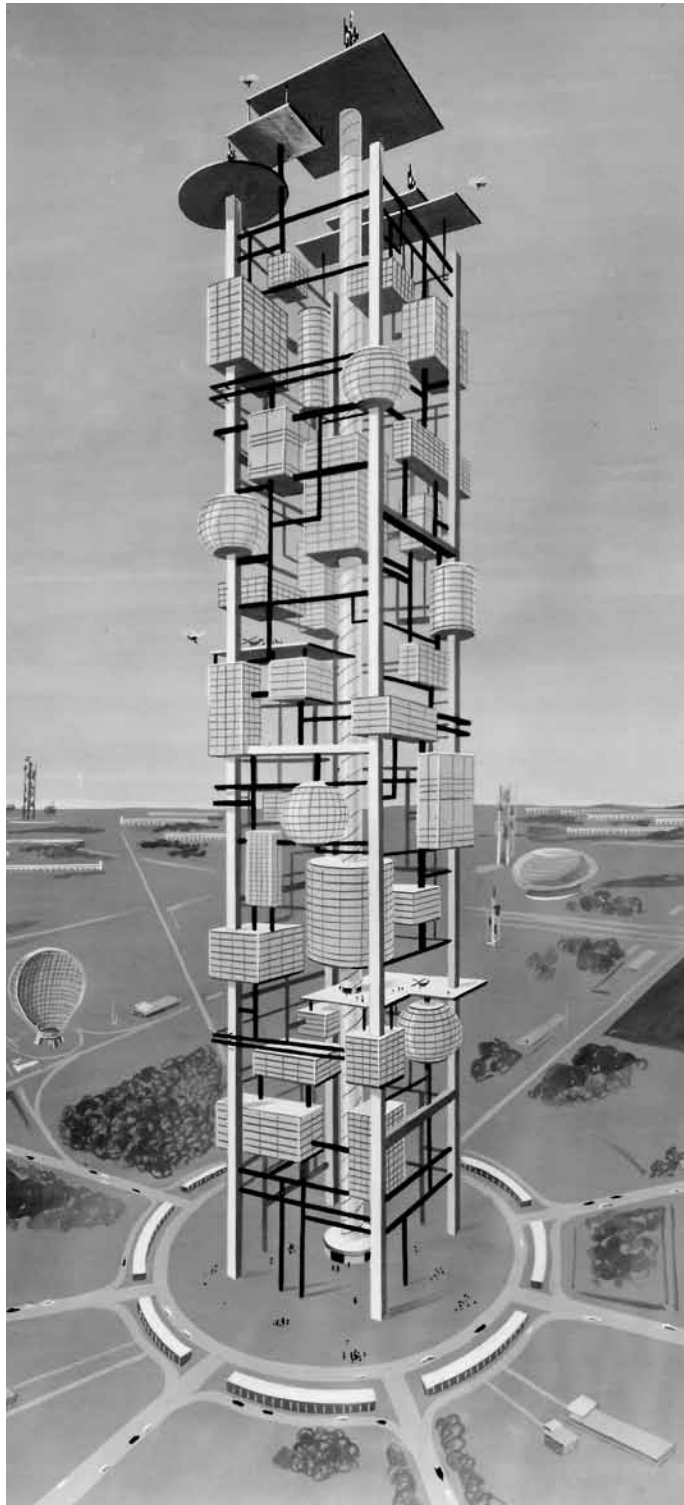
- VARGA RICHÁRD** 60
Dalszövegek: Modernitásban / Kazettatartó

- SZEMES ENDRE** 62
Levelek egy ifjú költőtől

A műhelyből	
V. RAISZ RÓZSA	69
Az ironia alakzata és alakzattársulásai az Új Zrínyiaszban	
PIENTÁK ATTILA	73
Mr. Cellophane. Szabó Lőrinc önkomentárjai	
KRÁNICZ GÁBOR	77
A Balaton, mint a nosztalgikus emlékezet tere a Nyugat szépirodalmi alkotásaiban	
BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ	83
Virtuális balatoni könyvtár	
RÁCZ JÁNOS	85
Füred nyolcszáz éves neve	
Művészet	
GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR	87
Schöffler Miklós / Nicolas Schöffler	
Európa	
JAN WAGNER	95
störtebeker / a tizennyolc töltött sütemény (achtzehn pasteten) című kötetből a nyugat / bölömbikák / elégia knievelért (Tatár Sándor fordításai)	
Recenzió	
STEINBACH JÓZSEF	103
Napló–önéletrajz a könyörülő Isten színe előtt (Petróczi Éva új könyvéről)	
SUHAI PÁL	105
Levelek Németh István Péternek	
HANDÓ PÉTER	108
A háború természetrajza (Kálnay Adél: Háborús történet)	
A KÉPEKRŐL	111

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Sava Babic író, műfordító, Belgrád • B. Tóth Klári restaurátor, költő, Bp. • Bartusz-Dobosi László író, Pécs • Búzás Buba költő, Veszprém • Dienes Eszter költő, Törökszentmiklós • Doncsev Toso író, Bp. • Gaál Antal költő, Balatonfüred • Gáspár István Gábor újságíró, Salgótarján • Handó Péter író, Salgótarján • Kránicz Gábor doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem • Madarász Imre irodalomtörténész, Debrecen • Marafkó László író, Bp. • Móré Regina magyartanár, Szabadka • Németh Tibor könyvtáros, Szeged-Bakonytamási • Oláh András költő, Mátészalka • Oláh János író, Bp. • Petróczi Éva költő, Bp. • Pienták Attila író, irodalomtörténész, Bp. • Ráczi János nyelvész, Balatonfüred, • Schöffler Miklós / Nicolas Schöffler szobrászművész (1912-1992) • Simoncsics János művelődésszervező, Szeged • Solymár József író, Solymár • Steinbach József református püspök, Balatonalmádi • Suhai Pál író, kritikus, Bp. • Szemes Endre egyetemi hallgató, Bp. • Tatár Sándor könyvtáros, költő, Törökbálint • Tungli Mária költő, Veszprém • Varga Richárd egyetemi hallgató, Szombathely • V. Raisz Rózsa irodalomtörténész, Bp. • Jan Wagner költő, Berlin

Madarász Imre

MAGÁNY, FÉNY, HALÁL

Salvatore Quasimodo: És mindjárt leszáll az est

Az olasz irodalom nemcsak a művészi, de a terjedelmi nagyság tekintetében is rekordteljesítményeket mondhat magáénak. Ludovico Ariosto lovageposzáról, *Az eszeveszett Orlandóról* (*Orlando furioso*) Hegedüs Géza nem habozott kijelenteni, hogy „az egész európai irodalomban a leghosszabb epikus költemény”.¹ Pontatlanul, mert a szintén olasz Giambattista Marino *Adonisa* (*Adone*) még terjedelmesebb (eposzeldője 4847 ottavájával, vagyis 38 736 endecasillabójával szemben 5123 stanzát, 40 984 verssort tartalmaz). S még a huszadik század második felében, 1982-ben is jelent meg – igaz, jóval kevésbé ismert költő, Edoardo Salmeri tollából – olyan eposz, mely nem kevesebb, mint 27 000 versszakban ünnepelte Giuseppe Garibaldit, „az emberiség lovagját” (*Il Cavaliere dell'umanità*).

Am olaszul írták a világirodalom legrövidebb versremekeinek egynémelyikét is. Elég talán Giuseppe Ungaretti több költeményére utalni, kiváltképpen a *Reggelre* (*Mattina*), amely mindössze két szóból áll („M'illumino / d'immenso”). Ez az epigrammáknál is tömörebb verskoncentrátum – mely magyar műfordítók sorát állította nehéz feladat elé² – határeset a versdefiníció szempontjából („...relatív minimumszabálynak eleget tevő szöveg...”³).

Ungarettivel már a Novecento alighanem legjelentősebb költői irányzata, az ermetismo nagy triászánál járunk, amelynek harmadik, legfiatalabb tagja, Salvatore Quasimodo (1901–1968). A jelen tanulmány az ő leghíresebb versét⁴ elemzi, amelyet talán nem elfogadhatatlan túlzás az olasz literatúra leghíresebb rövid versének is minősíteni.

A Nobel-díjas költőt alapvetően kétféle készlet ihlette a szűkszavú kifejezőmódra: egy modern, korabeli és hazájabeli irodalmárkörnyezetéből, s egy antik, a legrégebb időkbeli, az európai líra születésének korából. A hermetizmus az avantgárd irányzatok közé sorolható, jóllehet éppen az a törekvése, hogy a lehető legtömörebben a legtöbbet, a legsúlyosabbat mondja ki, a klasszikus formatökély eszményének felújítása volt, egyfelől a dekadentizmus (főként a dannunzianesimo) esztétizáló-szóbúvész bőbeszédűségével,

másfelől a futurizmus (Marinettiék) szövegpusztító nihilizmusával szemben, a poézis szó eredeti jelentésének megfelelő teremtő aktus, a művészi alkotás szembeállítása a világháborúk apokaliptizmusával, a totalitarizmusok fojtogatásával, az értékek és formák általános válságával a Nyugat alkonyán.⁵ De Quasimodót szülőföldje, Szicília legrégebb hagyományai is a klasszikus tömörségre tanították, elsősorban azok a görög lírikusok, akiknek legkiválóbb modernkori fordítója lett (*Lirici greci*, 1940). A költők, Michelangelótól Alfieriig és tovább, a hagyománygyarapítás, a semmiből világokat létrehozó beszédaktus mellett meghatározónak érezték az elvonásnak, a fölösleg lehántásának, a ráspolyozásnak poétikáját. Hiszen a tökéletesség sokkal inkább elérhető a rövidítés, mint a bővítés útján: a hosszabbítás mindig fokozható, a sűrítésnek viszont van egy határa, mértéke, foka, melyet az érthetőség követel meg.

Az *Ed è subito sera* már az 1930-as, első Quasimodovereskötetnek (*Acque e terre*) a nyitódarabja, majd az 1942-es (addigi) összes verseknek a címadó, s azóta is minden lírai összkiadásnak az első költeménye lett. S maradt a par excellence Quasimodo-vers, az életmű kvintesszenciája, a huszadik századi olasz líra egyik legismertebb alkotása.

A vers eredetiben:

*Ognuno sta solo sul cuor della terra
trafitto da un raggio di sole:
ed è subito sera.*⁶

Magyarul eddig – tudomásunk szerint – négy fordítása látott napvilágot. Érdemes megismerkedni velük.

Rónai Mihály Andrásé (*És mindjárt este lesz*):

*Ki-ki magában áll a Föld szívéen,
szívébe szűrve egy-egy napsugár,
és mindjárt este lesz.*⁷

Képes Gézáé (*És hirtelen leszáll az este*):

*Mindenki egyedül áll a föld szívéen,
mit átdöfött a nap egy sugara:
és hirtelen leszáll az este.*⁸

Majtényi Zoltáné (*És rögtön este van*):

*Mindenki magában áll a föld szívéen,
átdöfve egy napsugártól:
s tüstént leszáll az este.*⁹

Madarász Imréné (*És mindjárt leszáll az est*):
Mindenki egyedül áll a föld szívéen,
átdöfi a napnak egy sugára:
és mindjárt leszáll az est.¹⁰

Arra a kérdésre, hogy a verstolmácsolások közül melyik a legjobb, a legszebb, a leghűségesebb, személyes érintettség okán sem válaszolhatunk. S azért sem, mert szemmel láthatóan az értékelésben, a rangsorolásban külső, elfogulatlan pályatárs is bizonytalanságot, önellentmondást mutat: Szénási Ferenc a Kráter Műhely Egyesület 1994-es *Föld* című Quasimodo-antológiájába kötet szerkesztőként még e sorok írójának fordítását választotta be, kötetnyitó versnek; ugyanezen irodalmár a Magyarországi Olasz Kultúrintézet által 2008-ban kiadott, a verset a legkülönbözőbb nyelveken, összesen hetven fordításban közreadó kiadványba Rónai Mihály András évtizedekkel korábbi átültetését küldte be.¹¹ Mivel meglehetősen skizofrén eljárás lenne, ha egy költemény értelmezője a saját – szintén értelmezésnek számító – fordítása helyett (sajátosan felfogott szerénységből vagy udvariasságból) a másét használná, a következőkben maradunk a magunkénál, helyesebben az eredetnél, a mi közvetítésünkben.

Az első verssor („Ognuno sta solo sul cuor della terra”) az ember centralitásának humanista és magányának individualista felfogását fejezi ki egyetlen modern-filozofikus szentenciában és költői képben. A „mindenki” (ognuno) és az „egyedül” (solo) szavak az emberi magányosság egyetemes-általános voltát érzékeltetik, míg „a föld szívéen” (sul cuor della terra), azaz a glóbusz éltető középpontjában „álló” (sta) ember ideája az irodalomtörténet s a filozófiatörténet ismerőiben a humanizmus kiáltványa, Giovanni Pico della Mirandola *Szónoklat az ember méltóságáról* (*Oratio de hominis dignitate*, 1486) című művének a kifejezés mindkét értelmében isteni szavait idézi fel: „A világ közepére helyeztelek téged...” (Medium te mundi posui...)¹² Mintha az emberközpontúság rangjáért, a világ középpontjába helyezettetés dicsőségéért a magányossággal kellene fizetni. Aki a középpontban áll, csak magányos lehet. Aki – Picót idézve – „a többi lények” fölé emeltetett, közülük kiválasztott, annak nincsen társa.

„Átdöfi a napnak egy sugára” (trafitto da un raggio di sole): a három (szabad) verssor közül bizonyos az a legnehezebben megfejthető, a legtöbbféleképpen értelmezhető. Köszönhető ez elsősorban a napsugár, a

fény metaforájának, amely a legkülönbözőbb jelentéstartalmakkal bíró szóképek egyike: a vallásos-transzcendens ikonológiának éppúgy kiemelten fontos és pozitív jelképe volt, mint a laikus-immanens világképnek. Dante *Isteni Színjáték*ának már első énekében a nap az a csillag, melynek isteni fénye az ember drága vezetője, kincse. Ám a felvilágosodás is – már nevében, öndefiníciójában, hitvallásában – a „Fények” terjedésével és terjesztésével azonosult: Parini poemája, *A nap* a napfelkelte jelenetével kezdődik, Batsányi *A látójában* „az igazságnak terjednek sugári, / Dőlnek a babona fertelmes oltári...” A kétféle fény közül melyik tündököl a Quasimodo-versben? Salvatore Quasimodo, tudjuk, laikus, sőt, legalábbis egy időben, kifejezetten („történelmi”) materialista szemléletű volt; ám Curzia Ferrari egész könyvet szentelt megszenvedett hite, gyötrelmes keresztény istenkeresése bemutatásának (ez az egyetlen magyarul ez idáig megjelent Quasimodo-monográfia)¹³. És a sugár, amely által „átdöfött” (trafitto) a magányos ember, biztos, hogy oly pozitív jelentésű, megvilágosító, miként a misztikusoknál, felvilágosító, mint az illuministáknál? Öröklétünkre vagy múlandóságunkra világít rá? S milyen felismeréssel: olyannal, amely bearanyozza létünket, avagy olyannal, mely halálra sebez? Ha a napsugár egyedisége (*un raggio di sole*) az egyénre méretezett sors, az ember sorsa, akkor a küldetés vagy a végzet szinonimájaként? Netán kettős-közös jelentéssel?

Ha a választ a harmadik sor adja meg, zárlat kegyelenebb, drasztikusabb nemigen lehet. Az előzőeknél felével rövidebb verssor nem olyan aforisztikus módon szentenciózus, mint volt az első, hanem oly ítéletszerűen, akár a pálcatorés. Halálos ítéletet mond ki: halandóságunk, halálra ítéltségünk megfellebbezhetetlen igazságát. „És mindjárt leszáll az est” (*ed è subito sera*). Életünk rövid, halálunk gyors. Az élet „eliramlik” (Petőfinél), „elszökik” (fugge) előlünk (Petrarcánál), a létkérdéseket, létezésünk, embervoltunk végső kérdéseinek való bölcselkedésre nem hagy elég időt, „mindjárt” (*subito*) megszakítja életünket is, gondolatainkat is. Amiképpen a költemény is mint ha félbeszakadna utolsó fél sorával. Ez az „est” (*sera*) nem a romantika álmodozó, a fantáziát szárnyalni engedő, az érzelmeket és gondolatokat a világos tények, a zord valóság uralma alól kiszabadító estéje, hanem a halál szimbóluma. „A végzetes nyugalom képmása” (*della fatal quiete... l’imago*), Ugo Foscolo *Az estéhez* (*Alla sera*, 1803) című szonettjét idézve, csak hogy nem „kedves” (*cara*), hanem irgalmatlan.¹⁴

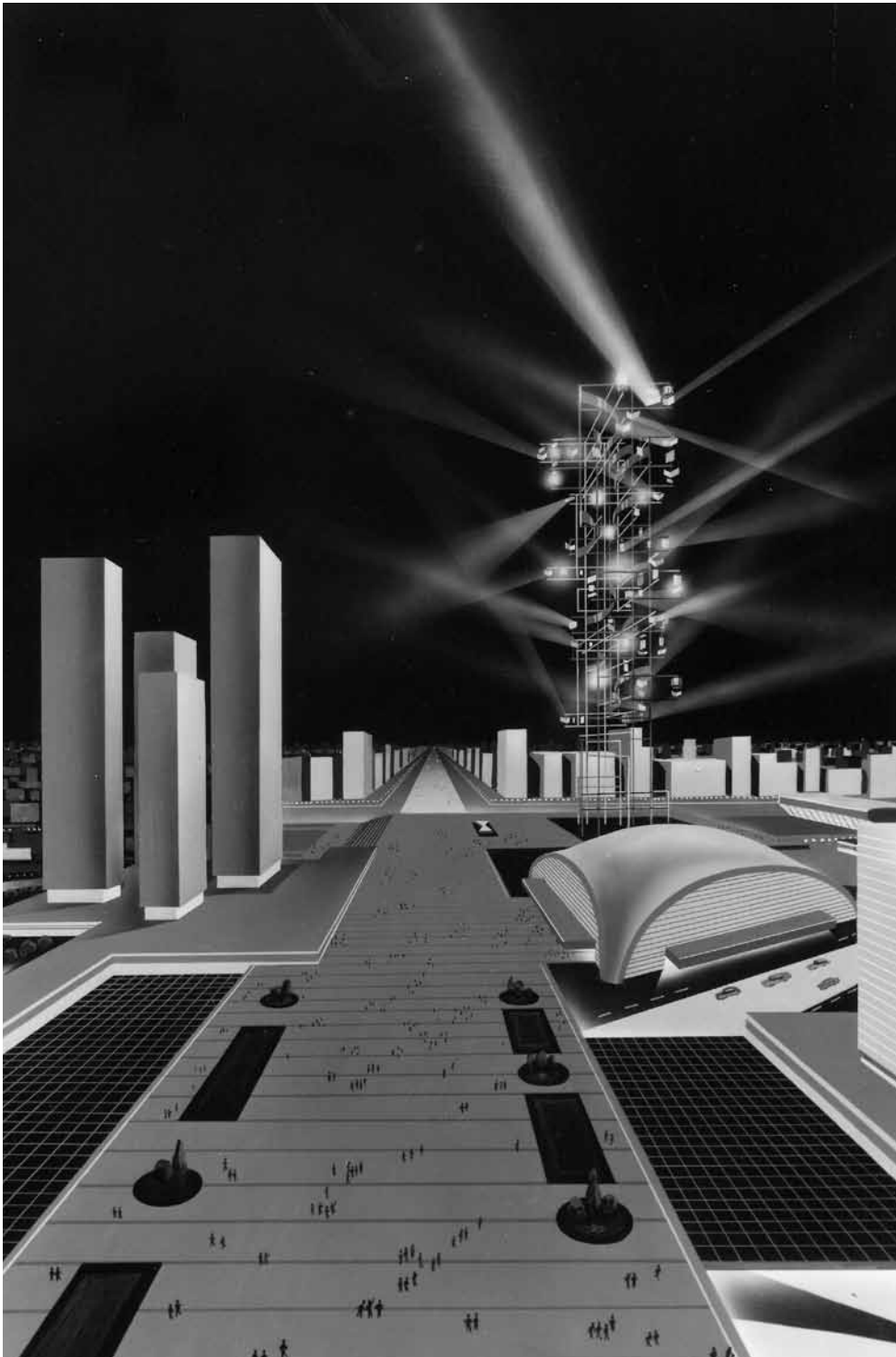
Talán éppen mert (újfent a foscolói koncepcióval egybehangzóan) felvilágosult: nem vigasztal a túlvilág reményével. Ez után az est után nem születik új nap-sugár, nem virrad fel új nap, nincs ami tovább éltetné a föld szívében a magányos halandót.

Hacsak nem maga a vers.

Jegyzetek:

- 1 Hegedüs Géza: *Kalliopé bűvöletében*, Budapest, 1988, 150. o.
- 2 Giuseppe Ungaretti: *Mérték és titok. Válogatott költemények*, Budapest, 1993, 29. o.
- 3 Szerdahelyi István: *Irodalomelméleti enciklopédia*, Budapest, 1995, 319. o. Szerdahelyi István: *Verstan mindenkinek*, Budapest, 1994, 15. o.
- 4 Salvatore Quasimodo: *Ed è subito sera nelle linque del mondo*, Budapest, é. n. (2008)
- 5 Madarász Imre: *Az olasz irodalom története*, Budapest, 1993, 406., 412. o., *Vö. Oreste Macri: La poesia di Quasimodo*, Palermo, 1986, 32–37. o.
- 6 Salvatore Quasimodo: *Tutte le poesie*, Milano, 1989, 23. o.
- 7 Rónai Mihály András: *Nyolc évszázad olasz költészete*, Budapest, 1957, 419. o. *Vö. Modern olasz költők*, Budapest, 1965, 208. o., *Vö. Quasimodo: Ed è subito sera*, 91. o.
- 8 Salvatore Quasimodo: *Hazatérések. Válogatott költemények*, Budapest, 1960, 43. o.
- 9 Curzia Ferrari: *„Csönd Istene, tárd ki a magányt”*. Salvatore Quasimodo megszenvedett hite, Budapest, 2010, 70., 243. o.
- 10 Salvatore Quasimodo: *Föld. Válogatott költemények*, Budapest, 1994, 13. o. *Vö. Madarász: Az olasz irodalom története*, 413. o., *Madarász Imre: Az olasz irodalom antológiája*, Budapest, 1996, 674. o.
- 11 Quasimodo: *Ed è subito sera*, 100. o.
- 12 Giovanni Pico della Mirandola: *Discorso sulla dignità dell'uomo*, Brescia, 1987, 4. o. *Vö. Reneszánsz etikai antológia*, Budapest, 1984, 214. o., *Madarász: Az olasz irodalom története*, 102–103. o.
- 13 Curzia Ferrari: *„Dio del silenzio, apri la solitudine”. La fede tormentata di Salvatore Quasimodo*, Milano, 2008. Magyarul I. 9. jegyzet.
- 14 Madarász Imre: *„Végzetes nyugalom” – „dicsőségosztó halál”. Elmúlás és öröklét dialektikája Foscolónál in Madarász Imre: A legfényesebb századforduló. Tanulmányok a XVIII–XIX. század olasz irodalmáról*, Budapest, 2009, 125–169. o.

B. Tóth Klári

SZÍNTÁNC

Hová tűntetek régi színeim
meddig kell még elmerülnöm
a szürkeség purgatóriumában
Ha magamra teríthetném
a pineák zöldjét-ezüstjét
rododendronok aranyló bíborát
mint Athéné fenséges vállára
az aranyszállal hímzett peploszt

Panathénaia éltesd a színt
a világ hőfokát – táncoljátok körbe
ti karcsú szüzek fényarcú leányok
dobbanjon a láb rengjen a csípő
dob ritmusára keringjen a tánc
libbenjen a tarka lepel szórjátok hát
széjjel fiatalságotok szirmait
borítsák be a kopár sziklaszirteket
kőszáli kecskék lábnyomait
tüskés-bozótos patakmedreket

röppenjetelek hát magasba
világszép holdarcú leányok
érintsétek a szivárvány ívét
játszva-táncolva göngyölődjetelek
színjátászó fátylába csusszanjatek
le e mennyei csúszdán
erre a színevesztett Földre

adjátok vissza a színeket
világszép éjszemű leányok
lábaitok előtt hajoljanak meg
a mirtuszok isteni papnők
mannakörisek borítsanak árnyat
fejetekekre – táncoljátok vissza
a színeket Athéné leányai
a világ szürke falára
betűkkel pótolta repedéseire
pergamenbőröm megsárgult
rétegeire áradjon újra
hétarcú isteni fény

2010. szeptember

Dienes Eszter

KEDVES KISDOBOS ÚJSÁG

Költő akarok lenni. Ha esetleg
már az vagyok, kérlek, közöld
ezt a három verset.

Bánat

*Mándi Mari a barátnőm.
Kiss Jóska a barátom.
Milyen kár, hogy nekik
se barátnőjük, se barátjuk
nem vagyok.
Lelkük mélyén az angyalt
viszi az ördög.*

Büszke vagyok

*Apám analfa, béta.
Vele kezdődik az ábécé
Görögországban.*

Doktorok

*Mészáros dr.
az utcánkban doktor.
Nem látom sokszor,
hozzánk Reiner dr.
jár.*

1959-ből

PAJZÁN SZERELMETES

*Tíz pendelem szárad a fákon,
pendel nélkül fekszem az ágyon.*

*Egy pendel, két pendel
megvertél száz szemmel*

*Három és négy pendel
lebeg a Holt tenger*

*Öt pendel hat pendel
számon át lélegzel*

*Hét pendel nyolc pendel
csak kenddel csak kenddel*

*Kilenc és tíz pendel
holnap is itt rendel?*

KÉNYYSZERŰ ABSZTINENCIA

Gittai Pistának

*Ha lehetne,
mennyi lemegetne!*

Tungli Mária

TAVALYI TÁNCOK

*Szappanbuborék
a téli napsütés.
Magukba vackolódnak
a csigaházak szeretők.
Sistergő gyertyalángban
haldokolnak a táncok.*

MOZDULATOK

*Tizenkettő után egy perccel
szilveszteréji emlékuhanások
kék-zöld foltjait borogatjuk,

s álomvalónkban
az eltévedt időutazó
a Holt-tenger vizébe lép.*

DERŰSEN ÉLNI

*mint a vadalmafák
nőtestvéreim
kikre nem tekintenek le
a juharfivérek
ha szél ront ágaikba
észak felől
de összehajolnak velük
egymást melengetőn*

HÁRMAS OLTÁR

*Túláradás
Sorközökben a semmi?
Jelek zűrzavarában
hófehéren
gomolyognak a szirmok.*

*Mentség
Nem a szavak,
csak a dadogás.
Tojáshéj-sziklák meredése.*

*Utószó
Gyűrődik benned a lét.
A terek becsukódnak.
Ami zeng,
mosolyok káprázata.*

ERVINHALÁLAUTCA

Lázár Ervin emlékére

Írásnak nehezebben még nem rugaszkodtam neki, mint az itt következő emléktöredékeknek. Ez még mindig, csakem négy esztendő múltán is a „nagyon fáj, nem megy” állapota, azonban egy, barátságunkat, egymás iránti szeretetünket az én „tolakodásommal” és Ervin részéről mindössze „udvarias eltűréssé” silányító, baráti kapcsolatunkat megcsúfoló blog átlendített a holtpontra és a hallgatásra. A lehető legpontosabban igyekszem felidézni tehát azokat a pillanatokat, azokat a történeteket, amelyek bennünket több évtizeden keresztül összekötöttek, s amelyek nekem ezen a keserves világon holtig-tartó vigaszt, örömet és oltalmat jelentenek, s talán sokunk drága Barátjának sem evilági léte leglerázandóbb muszáj-perceit, ahogyan az elektronikus acsarkodás sugallta.. Mint nyilván jól tudják, Ervinhalálautcát hiába keresnek Nagybudapest térképén. Az otthonunkkal szomszédos Lónyay utcát nevezem így magamban, 2006 forró júliusa óta, amikor Ervinnek még fél esztendő adatott e földi létből. De kezdjük az elején, amikor nem író találkozott íróval, hanem a hétéves, igaz, sok irodalmáron, írón edzett kislány a pályakezdő, kenyerét vidéki újságíróként kereső tollforgatóval.

A színhely szülővárosom, Pécs, az időpont 1958–1959, azok az évek, amikor Lázár Ervin a Dunántúli Napló, majd az Esti Pécsi Napló munkatársa lett, s novelláit a Jelenkorban publikálta. Ebben az időszakban, s még a hatvanas évek első felében is, magyartanár édesanyám, Nemerey Éva vezette a Pécsi Nevelők Háza országos amatőr fesztiválok is szereplő irodalmi színpadát. Az általa kidolgozott program fontos része volt a tősgyökeres pécsi, vagy éppen ott élő költők-prózaírók bemutatása is. Lovász Pál, Bárdosi Németh János, Pákolitz István és Bertók László nevére emlékszem a műsorra tűzött pécsi poéták közül, a prózaírók névsorából csak két közelebbi barátunk, Kende Sándor (jelentős írói életműve mellett a legjobb magyar könyvkereskedő!) és Lázár Ervin neve maradt meg bennem. Ervinre a számomra mindig nagy örömet jelentő irodalmi est-próbák idejéből emlékszem, mint kedves mosolyú, nyurga ifjúra, aki akkoriban (tudtommal) még nem írt gyerekeknek, de látszott rajta, hogy az emberiség gyerkőcbarát feléből való. E korai pécsi találkozásokat követően hosszú-hosszú évekig nem láttuk egymást, csak jóval később, már mindketten budapesti lakosként kezdtünk össze-összefutni, szerkesztőségekben, kiadókban és a rádiónál. Barátságunk igazi elmélyülését 1993 nyara hozta el, amikor én tollpróbálgató gyerekeket pesztráltam egy művészeti gyermektáborban. A tábor egyik, itt óvatosságból meg nem nevezett vezetője aztán Ervin és más írók jelenlétében meglehetősen éles hangon leteremtett, hogy az akkor már „egyik leghíresebb magyar ifjúsági író” (ő mondta így, az irodalmi kánont szajkózva, pedig Ervin nem ennyi volt csupán, hanem szavakkal varázsoló férfitündér!) érkezése bejelentését követő szűk órában, negyvenfokos kánikulában nem tudtam Lázár-specialistává képezni a zömében határainkon túlról érkezett, magyar mesekönyveket alig-alig látott gyerekeket. A bántásra pontosan úgy reagáltam, ahogyan mindmáig, még nagymama koromban is: keserves sírásra fakadtam. Lázár Ervin ekkor, a maga dömdödömös jóságával simította el a rosszízű konfliktust. Minden teketória nélkül azt dörmögte a bajusza alatt: „Ne bögj, te gyerek, hülyeség az egész, gyere, ülj az ölembe.” Az eset szemtanúinak pedig odavetette: „Hétéves korában már dajkáltam ezt a lányt, bögött akkor is, mert nagyon álmos volt, most meg bántották.” A helyzet kedves képtelenségén aztán jót nevettem és a hátralévő napokban ennek a mulatságos jelenetnek az emlékével felverteztve türtem „munkáltatóm” további, szívós piszkálódásait. Ez a nyári epizód már abban az időszakban zajlott, amikor a gyerektábortól függetlenül is gyakran össze-összefutottunk, ekkor még nem a mi ferencvárosi korszakunkban, hanem azért, mert munkám – a Reformátusok Lapja – a Kálvin térhez és a Ráday utcához kötött. Röpke, de mindig üdítő beszélgetéseink során egyre inkább láttam Ervinen, hogy nincs jól, bár soha nem panaszkodott, s 2000-ben, ekkor már magam is két éve a rozmarin szívósságával begyökerezett franzstadtként aggódva vettem észre, hogy jókora kabátjaiban, malaclopószerű lebernyegeiben nem rója a kerület utcáit. Egy idő után aztán, feleségével, Vathy Zsuzsával összetalálkozva tudtam meg, hogy páratlan szívét egy sikeres bypass műtéttel összefoltozták. A műtét után egy idővel, amikor vége

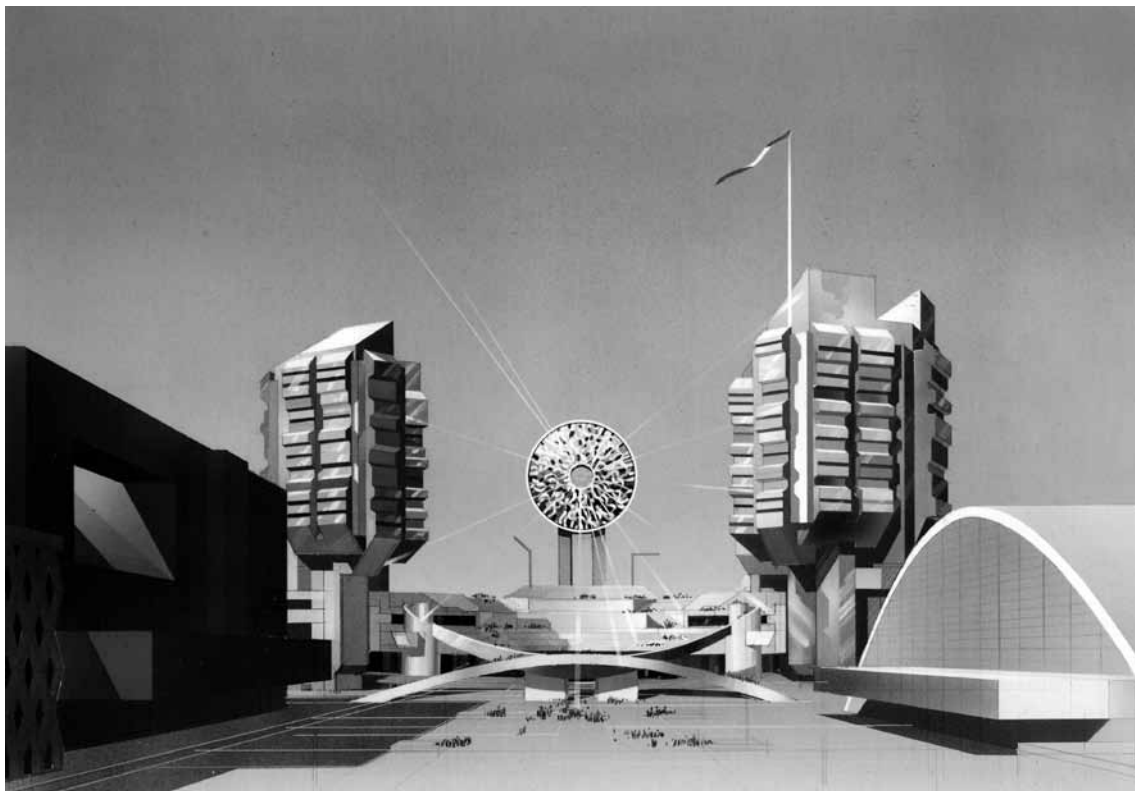
lett lábadozásának, eleinte még csak utcai beszélgetéseink folytatódtak, azután, a kedves invitálások nyomán meg-megjelentem a könyvekkel zsúfolt, hangulatában a miénkhez nagyon hasonló Lónyay utcai rezidencián. Itt azután folytattuk a Pécs-idézéseket, s időről időre egyetemi tanítványaimat, egy belőle szakdolgozatot író naivan lelkes kislányt, sőt, egy Lázár Ervinből doktori disszertációt készítő, majd könyvet publikáló ifjút, Pompor Zoltán is beajánlottam hozzá. Ezeket a tehetséges fiatalokat – bár váltig hangoztatta, hogy nem tekinti magát „tudományos nyersanyagának” – szívesen és szeretettel fogadta, én meg szívből örültem, hogy megérdemelt „kultuszából” már életében észlelhetett valamicskét. Időnkénti – nem gyakori és végképp nem tola kvó – vizitjeim alkalmával többnyire megajándékoztuk egymást éppen legfrissebb, vagy valamiért különösen érdekes könyveinkkel. Franciaországban élő Kata lányomnak például egy franciára fordított mesegyűjteményét küldte el, így most két ottani lányunokám, Luca és Sára két nyelven ismerkedik szivárványos, összetéveszthetetlen világával. Lelkes Lázár Ervin-olvasó gyerekeim közül András Péter fiam jutott még nagyon közel barátságos holdudvarához: Ervin örömmel és figyelmesen olvasta a mára már csak történésként tollat forgató gyermek meséit és novelláit, sőt, kis idővel az ő halála után ugyanez a csemetém lett az egyik nyertese az Aranytíz Művelődési Központ Lázár Ervin meseíró pályázatának, egy gyerekkori kis opusával. Ezt az írást – bevallom – titokban én küldtem be a pályázatra, amikor a valaha literátor, ma már csak irodalombarát fiúgyermek három hónapig Németországban kutatott. Tudom, az anyai beavatkozás nem volt szerencsés, mégis, úgy éreztem, Ervin talán jót mulat odafönről a baráti-anyai vezércselen.

Teljes erejében és jókedvében utoljára 2006. február másodikán láttam őt, amikor a Prima Primissima Díj egyik, két hónappal későbbi kis utóünnepségét tartottuk otthonukban, óvatos-mértéktartó poharazgatással egybekötve. Ekkor még lendületes, erőteljes betűkkel írta be nekem a Bab Berci egyik példányába ezt az első olvasásra számomra is érthetetlen szöveget: „Petrőczy Évának, példaképemnek, szeretettel, Lázár Ervin”. Elhűlve kérdeztem: „Hogy érted ezt? Ugyan miért lennék én a te példaképed?” A válasz legalább olyan meghökkentő volt, mint a dedikáció: „Nagyon egyszerű. Most hogy itt ez a díj, ez a ló – és fejével a Kincsem-szobor felé intett –, körbenyüzsögnek az emberek, írók és nem írók. De amikor ötvenéves voltam, és korántsem híres, akkor te voltál az első, aki családom mellett felköszöntött a születésnapomon.” Ezen a magyarázaton csak meghatódni lehetett. Aztán jött 2006 szörnyű nyara, a soha nem feledhető július huszonhatodika. Ekkor, végre felszabadulva az egyetemi feladatok alól, áttelefonáltam Ervinnek, azzal, hogy van egy kis ajándékom számára. Didó utolsó üzenete című, akkoriban megjelent verseskötetem volt ez, benne az itt is olvasható Kerekerdei kiáltvány című, neki és Bruckner Szigfridnek ajánlott verssel és Barabás Márton ugyancsak itt látható illusztrációjával. A kagylót ő maga vette fel, de Istenem, milyen gyöngö és elhaló hangon szólalt meg: „Ma érkeztem haza a kórházból, de gyere át, örülni fogok neked!” Félve és rosszat sejtve tettem meg délután a pár lépést a Mátyás utcától a Lónyay (ettől a naptól idegeimben, sejtelmeimben már Ervinhalála) utcáig. A csengetésre ő nyitott ajtót, már ekkor önmaga árnyékként, súlyos műtéte gyógyászati segédeszközén röstelkedve. Ezt aztán könnyedén leszereltem, nagyszámú orvos felmenőimet és segédműtősnői múltamat emlegetve. Így aztán oldódni kezdett, az oroszlanos versnekrajznak nagyon megörült, és alig jártányi erejével leemelt az egyik könyvespolcra egy Csillagmajor példányt, mert előzőleg A grófnő című novelláért, s különösen is annak egyik szereplőjéért, a faluszépe Katunciért lelkesedtem. „No, ha eddig nem volt saját Katuncid, most lesz” – mondta, s komoly erőfeszítéssel lehorgászta a könyvet a magasan fekvő polcra. Ebbe a kötetbe is dedikáció került, de már reszketeg, erőtlen kézírással: „Petrőczy Évának, cserébe a szép oroszlanos versért, sok szeretettel, Lázár Ervin”. Ezek után életében egyetlenegyszer láttam még, másnap, július 27-én, amikor az eredeti terv szerint én lettem volna mellette a babysitter, amíg Zsuzsának valami intéznievalója akadt. A megbeszélte időben be is csöngettem, finom bébiételekkel felszerelve, hát-ha azokból kedve támad enni. Kimerültségében azonban olyan mélyen aludt, hogy egy idő után felhagytam a csöngetéssel, csak a madárlátta ételek szatyrát akasztottam rá a bejárati ajtó kilincsére. Estefelé aztán Zsuzsa telefonált, hogy van egy kedves vendégük, csatlakozzunk hozzájuk, férjestül, egy kis fagyaltalozásra. Ervin mindössze öt percig bírta köztünk erővel, aztán ennyit suttogott: „Gyerekek, nagyon fáradt vagyok, le kell feküdnöm!” Ezen a rekkenő nyári estén láttam őt utoljára. Hamarosan folytatódó kórházi kálváriája során is rendszeresen üzentem neki Zsuzsával, időnként tanácskoznunk – a jobbra fordulás csalóka idején – szanatóriumi utókezelésekről és egyéb, reményteljes dolgokról. 2006 novemberében pedig – ugyancsak felesége közvetítésével – engedélyt kértem tőle arra, hogy Az asszony című elbeszélését, ezt a huszadik századi, második világháborús környezetbe

ágyazott gyermek Jézus–Mária történetet közölhessem egy kis bevezető szöveggel a Reformátusok Lapja karácsonyi számában. Az engedélyt még ő adta meg, mire azonban a lap, s benne a novella napvilágot látott, addigra a tiszteletpéldányt már csak özvegyének adhattam át, mint az élet–halál mezsgyéjén megjelent utolsó Lázár Ervin-publikáció ugyancsak fekete karácsonyt megélő szerkesztője.

Temetésére, arra a szokatlanul meleg januári napra, amikor korábban eltávozott drága íróbarátok – Jékely Zoltán, Rab Zsuzsa – után őt is benyelte a farkasréti díszravatalozó farkastorka, nem szeretek gondolni. A 2007 április 30-án megrendezett, Erdei dalnokverseny – Hommage a Lázár Ervin című, a Művészetek Palotájában megrendezett nem emlékestre, hanem sokkal inkább feltámadásra azonban annál inkább. Ott maradéktalanul valósággá vált a Négyszögletű Kerek Erdő néhány profétikus mondata: „Lássuk csak, hol az a Szomorúság! Ott volt mögöttünk. De már oszladozott, foszladozott, sápadozott, halványodott. Eloszlott lassacskán, mint a köd.”

És egyben biztos vagyok: legalábbis ide, a Ferencváros egére – mint egyik legszeretnivalóbb hőse, Babó Titti holtában is örökéletű nagyapja – Lázár Ervin saját kezűleg szögezi fel estéről estére a csillagokat. Köszönjük. Még találkozunk.

„ERDŐT JÁRUNK, ÁRKOT LÉPÜNK...”

Weöres Sándor bakonytamási vendégségei

Az elmúlt esztendő Bakonytamási életében egymással összefüggő irodalomtörténeti évfordulókat hozott. Így történetesen, hogy egyszerre emlékeztünk két barátára: Tatay Sándorra és Weöres Sándorra. Előbbire születésének centenáriuma, utóbbira egyik látogatásának hetvenötödik évfordulója kapcsán. Ünnepségek keretében az egykori szülőház helyén álló lelkészlak falán Tatayé mellett egy második emléktáblát avattunk: megörökítve barátságukat, és a költő itteni tartózkodását, melyet valószínűleg a házigazda huszonötödik születésnapjához időzített.

A pécsi egyetemen ismerkedtek meg 1933 őszén,¹ noha gyermekkorukat egymástól nem is olyan messze éltek. (Weöres a Celldömölkhez közeli Csöngén; Pápán is járt iskolába.) Néhány évvel fiatalabb volt, de az irodalomban már előbbre tartott Tataynál, akit hamar pártfogásba vett. A harmincas években talán nem volt olyan működő vagy újonnan induló folyóirat, melybe ne ajánlotta volna meleg szavakkal valamelyik írását.² „Régen jelentkezett új magyar novellista akkora művészi készséggel, mint Tatay Sándor”³ – írta egyik könyvismertetésében. Magánleveleiben írói képességeinek taglalása mellett emberi tulajdonságairól sem feledkezett meg: „... tapasztalt, mozgékony, élelmes, becsületes ember és amellet jó cimbor...”⁴ A Weöressel való megismerkedés döntőnek bizonyult Tatay Sándor pályájában, hiszen összegezve azt, ő maga állapítja meg, hogy első találkozásuktól

számítható kapcsolata a hazai irodalmi élettel.⁵ Viszonyukban a pártfogó-pártfogolt szerep mégsem állandósult, inkább kölcsönösség volt jelen. Elég arra utalni, hogy Weöres első verseskötetének címe, a *Hideg van*, Tataytól származik.⁶

Ez a kölcsönösség az irodalom általában vett szeretetén túl inkább emberi oldalról alakulhatott ki, minden bizonnyal életük közös vonásai: a földrajzi közelség, a falusi gyermekkor, a vallás révén, melyek mind-mind hozzájárultak barátságuk megszilárdulásához. Nemsokára már Pécs városán és az egyetemen kívül is keresték egymás társaságát. Ha éppen otthon tartózkodtak, meglátogatták egymást faluikban, ott szerzett élményeiket később beleszótták alkotásaikba. Tatay például csöngői emlékei alapján írta meg *Eszter és a fajdkakas* című regényét.⁷ Ugyanakkor Weöresnek egyértelműen csak kiterjedt levelezésében maradtak fenn a Tamásin töltött napok. Tatay Sándor élete alkonyán úgy emlékezett, hogy a költő talán kétszer látogatott el ide.⁸ Közülük a szóban forgó alkalomról először Illés Árpád festőművész barátját tudatta 1935. április 8-án: „E hónap végén meglátogatom Tatayt Bakonytamásin...”⁹ Látogatásából május 16-án érkezett haza Csöngére – ahogy azt később atyai jóbarátjának, Pável Ágostonnak írta.¹⁰ Már ugyaninnen, Jékely Zoltánnak címzett levelében olvashatjuk, hogy két hetet töltött a Bakonyban.¹¹ E két adatból kikövetkeztethető, hogy április vége helyett kis csúszással, csak május első napjaiban érkezett meg. Szállása azonban nem a régi lelkészlakban, hanem a falu Bakonyhoz közelebb eső részén, a mai Tatay utca 15. szám alatt volt.¹² Tatay Lajos lelkész 1933 végén bekö-

⁵ Tatay 2000. 324.

⁶ „Mivel éppen szóba jött, azt ajánlottam Weöres Sanyinak, legyen a készülő verseskötetének címe: *Hideg van*.” (Tatay 2000. 330.) – A történeti hűséghez hozzátartozik, hogy Weöres már korábban, ismeretségük előtt is próbálkozott kötetet kiadni ilyen címmel. (Weöres I. 1998. 160., 333.) Tatay tehát inkább csak megerősíthette ebben a szándékában.

⁷ Lásd: Bata Imre utószava a levelezés kötetben. (Weöres II. 1998. 487.)

⁸ Albert Zsuzsa: *Irodalmi legendák, legendás irodalom 6. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2009. 86.* (A továbbiakban: Albert 2009.)

⁹ Csöngé, 1935. április 8. (Weöres I. 1998. 247.) – Weöres két hónappal norvégiai útja előtt nagy országjárás tervezett, melynek során ismerőseit, levelezőpartnereit kívánta meglátogatni. (Weöres I. 1998. 85., 247.; II. 1998. 166.) Az első állomás Tatay Sándor volt Bakonytamásiban.

¹⁰ Csöngé, 1935. május 17. (Weöres I. 1998. 85–86.) – Kiss Tamásnak viszont azt írta, hogy 17-én. (Weöres II. 1998. 168.) Az előző levél csöngői keltezése rávilágít, hogy Weöres ebben az esetben pontatlan volt.

¹¹ Csöngé, 1935. május 24. (Weöres II. 1998. 279.)

¹² Ezt az utcát a nagyapáról, a Bakonytamási Evangélikus Gyülekezet

¹ *Tatay magyar–német szakon, Weöres ekkor történelem-földrajz szakon tanult. Első találkozásukat leírja: Tatay Sándor: Lődörgések kora. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000. 323–324.* (A továbbiakban: Tatay 2000.) – Weöres Pécsre érkezése után két hónappal, 1933 novemberében Pável Ágostonhoz írott levelében tesz említést először Tatayról, mint az egyetemen tanuló tehetséges írók egyikéről. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek I. Pesti Szalon–Marfa Mediterrán Könyvkiadó, Budapest, 1998. 71.* (A továbbiakban: Weöres I. 1998.)

² Például: *a Sorsunkba* (Weöres I. 1998. 537.), *Számadásba, Válaszba*. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II. Pesti Szalon–Marfa Mediterrán Könyvkiadó, Budapest, 1998. 173., 194.* (A továbbiakban: Weöres II. 1998.)

³ *E mondatot Jelek a porban* című kötetével kapcsolatban írta le a *Nyugat* 1940. 4. számában. Közli: Tüskés Tibor szerk.: *Sziclikák alatt. Tatay Sándor emlékezete. Nap Kiadó, Budapest, 2000. 49.*

⁴ Illés Árpádtól, Csöngé, 1935. április 8. (Weöres I. 1998. 246.)

vetkezett halála után ugyanis a gyerekeknek el kellett hagyniuk az evangélikus gyülekezet tulajdonában lévő épületet. Sándor Etelka nővérével ekkor bérelte ki ezt az azóta lebontott kis parasztházat.¹³

Az érdeklődő természetű vendég első napjai a be rendezkedéssel és a környékkel való ismerkedéssel teltek. Bár idegileg gyenge volt, magát szívósnak, edzettnek tartotta, sőt egy helyütt úgy vallott, amikor teheti, szeret napi 30-40 km-t gyalogolni, főleg az Alpokban.¹⁴ Természetes hát, hogy Tamásin elsősorban e szenvedélyét igyekezett kiélni, ugyan szerényebb földrajzi környezetben, de a „lödörgéssel” közeli viszonyt ápoló Tatay cimborájával jó társaságban. Anynyira belefeledkezett a túrázásba, hogy az életére oly jellemző levélírásba csak egy hét után fogott. Ismerősei hagyatékában egy levél és egy képeslap maradt fenn, melyet a tartalom és a keltezés alapján, valamint a keltezési vagy válaszcím tőle szokatlan elhagyása miatt községünkben kellett írnia. Előbbit május 7-én Várkonyi Nándorhoz Pécsre, utóbbit május 9-én Kiss Tamáshoz Debrecenbe címezte. Mindkettő rövid terjedelmű, bennük éppen csak életjelet adott magáról az irodalomszervezésben sem tétlenkedő fiatal költő. „... Nagyokat sétálunk...”¹⁵, „... Tatay Sanyival gyalogosan nomadizálunk a Bakonyban”¹⁶ – jellemzi legfőbb elfoglaltságát. „Sokat mászkáltunk a hegyekben, még többnapos túrákat is csináltunk”¹⁷ – írta visszatekintve a már említett Pável Ágostonhoz.

A házigazda, Tatay Sándor ötven év múltán a *Bakonyi krónikában* idézte fel ezt az – általa nyárinak mondott – időszakot.¹⁸ Albert Zsuzsa irodalmi szerkesztőnek viszont – vélhetően Weöres halála (1989) után – a másik látogatásról mesélt, amely az erdőjárások klaszikus évszakára, őszre esett. A két történet szembeötlően hasonló, az író emlékei ekkora időtávlatból nyilván már összemosódtak. Jóformán csak az évszakok eltérése és ezek tulajdonjegyei tanúskodnak amellett, hogy valóban két látogatásról kell beszélnünk. Évet itt nem jelölt meg, s ezzel kapcsolatban nem nyerünk eligazítást Weöres levelezéséből sem. Tatay 1935-ben volt utoljára állandó lakos Bakonytamásiban,¹⁹ így

egykori esperes-lelkészéről, Tatay Sámuelről nevezték el.

¹³ Tatay Sándor Bakonytamásiban élő unokahúgának, özv. Fejes Lajosné sz. Tatay Teréziának szíves szóbeli közlése nyomán.

¹⁴ Jékely Zoltánhoz, Csöngé, 1935. május 24. (Weöres II. 1998. 280.)

¹⁵ Várkonyi Nándorhoz, 1935. május 7. (Weöres I. 1998. 485.)

¹⁶ Kiss Tamáshoz, 1935. május 9. (Weöres II. 1998. 167.)

¹⁷ Csöngé, 1935. május 17. (Weöres I. 1998. 85.)

¹⁸ Tatay Sándor: *Bakonyi krónika*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1985. 134–136. (A továbbiakban: Tatay 1985.)

¹⁹ Tatay 1985. 134.

elképzelhető, hogy még ebben az évben másodsor, esetleg egy évvel megismerkedésük után, 1934 őszén történt.

Végezetül álljon itt ez a közös időtöltéseik hangulatát hűen árasztó visszaemlékezés. A kettő közül azért erre esett választásunk, mert egységesebb, és a gyakoribb párbeszéd, közbevetések révén élőbb, élményszerűbb a *Bakonyi krónikában* szereplő, kitekintésekkel, tünődésekkel tagolt szövegrésznel.

[...] „Egyszer azt mondja: »Te, ha már itt vagyunk, föl kellene menni a Kőrishegyre.« Az a Bakony legmagasabb csúcsa, és odalátszott. – »Sanyi, messze van – mondom –, és hát te is milyen erőben vagy, én se vagyok az a kimondott turista.« »De – azt mondja – menjünk csak!« – »El lehetne utazni Veszprémbe – mondom –, aztán Bakonyszentlászló, és onnan közelebb érzük.« – »Nem, csak toronyiránt!« Jól van, az Eti süített pogácsát, elindultunk toronyiránt, és megjártuk egy nap alatt oda-vissza, hát azért el kellett menni majdnem Bakonyszentlászlóig, Fenyőfőig, de ott nincs semmi, látjuk a hegyet, és akkor nekivágtunk az erdőnek úttalan utakon. Sanyi vezetett, fantasztikus, hogy milyen erővel és milyen kitartással.

Egyáltalán nem lihegett, én sokkal jobban lihegtem, mint ő, pedig hát erősebb ember voltam, akkor még elég testes is, de Sanyi ment, ment, hátrattette a kezét és csak ment. Fölmentünk a Kőrishegy tetejére, aztán Sanyi jött a pános szerzetesekkel. Akkor hiába volt a táj, hiába volt akármi, csak a pánosokról beszélt. Ott ültünk a világ egyik legszebb, de legalább az ország legszebb pontján, annyira estélig, hogy már Győrnek meg Pápanak, a távolabbi nagyobb helységeknél – felhők voltak, de eső nem – a világossága fellátszott és gyönyörű volt, de neki a bakonyi pánosokról, kolostorokról kellett beszélni. Ismer-te sorban a Bakony hegységi pános kolostorokat. Mindig kisült, hogy Sanyi mindenről sokat tud. Te, azt mondja, írjunk egy verset úgy, hogy te írsz egy sort, aztán meg én írok egy sort, és azt helyezzük el a kilátónak a tövében. A kilátó olyan állapotban volt, hogy nem tudtunk fölmenni, csak egy lépcsőt, mert több létra vezetett fel, féltünk, hogy összedől alattunk. Nem volt szerszámunk, de megírtuk a verset, aztán kövek közé helyeztük, jó alaposan, hogy víz se menjen rá, hogy az ott megmaradjon. Sanyi, ha valamihez ragaszkodott, az mindig meglett. Az ember mindent megtett neki, mert nagyszerű volt vele akármit csinálni... Na, akkor megyünk lefelé, és azt mondja: »Te, ne menjünk erre, mert ott az a Fenyőfő falu, és ott füstölnek a kémények, ősz van, szél kezd lenni, és a szél elhordja, felgyúlik az avar, és itt körülvesz a tűz

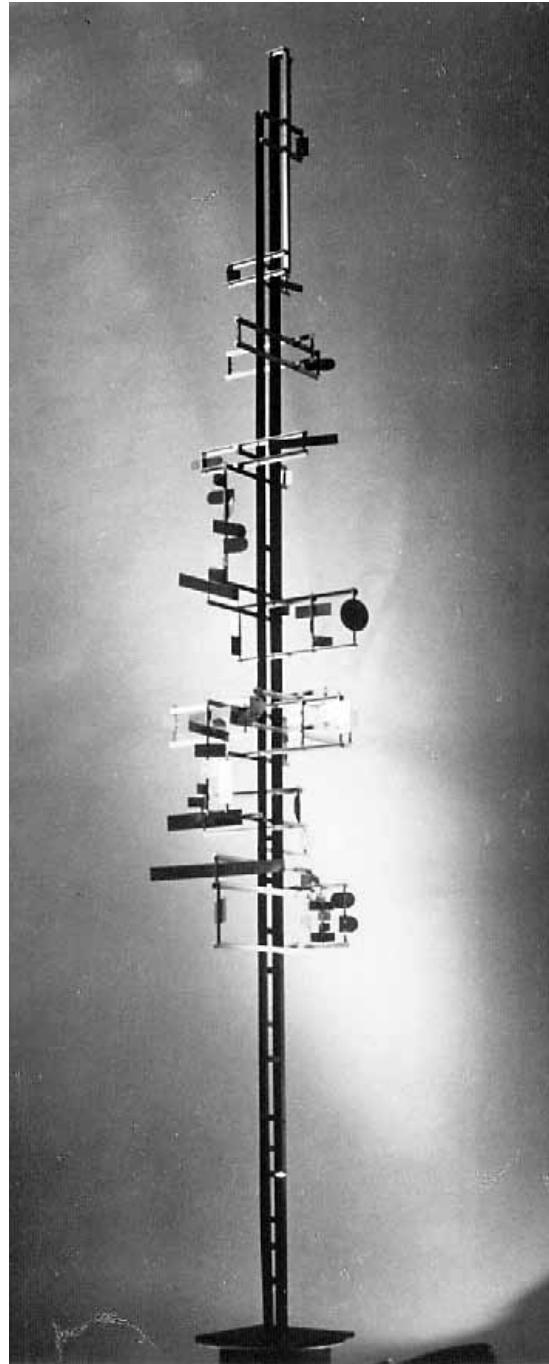
bennünket, és mi lesz velünk.« Mondom, mire ideér, addigra elmegyünk toronyiránt. Nem, azt mondja, nekem az az érzésem, hogy menjünk arra, amerre a Bakony véd bennünket, a szél nem ér. És akkor egy kerülő úton, fölfelé a meredeken kellett mennünk, ha lógott a nyelvem is. Lefelé pedig egy nagy kerülőt kellett csinálni a Gerencsérpusztán.²⁰ Azt mondja, Gerencsér-pusztát azt okvetlen megnézzük. Éjjel volt, de azért volt egy világos ablak. Nézzünk be, menjünk oda, azt mondja, kopogjunk be. »Hát – mondom –, Sanyi, ezek az emberek dolgoznak egész nap.« »De itt világos van, és vagy gyerek születik, vagy arra várnak, hogy a tehén ellik, itt valaki ébren van.« Hát tényleg ébren volt a gazda, és krumplit eszegetett, és közben kenyeret is hozzá. Aztán jött a felesége, és azt mondja: »Hogy eszi itt a kenyeret krumplival, mit gondolnak rólunk, hogy nincs más, mint kenyér krumplival!« Azt mondja: »Én nem kenyeret eszem krumplival, hanem ettem krumplit, és megkívántam egy kis kenyeret hozzá.« Megkínáltak étellel bennünket is. Sanyi jól érezte ott magát egy darabig, és azok is szívesen elváltak velünk. Hajnal felé jöttünk haza. Az igazság az volt, hogy tényleg – most már nem emlékszem, birka vagy tehén vagy kecske – valaminek az ellése volt.« [...]²¹

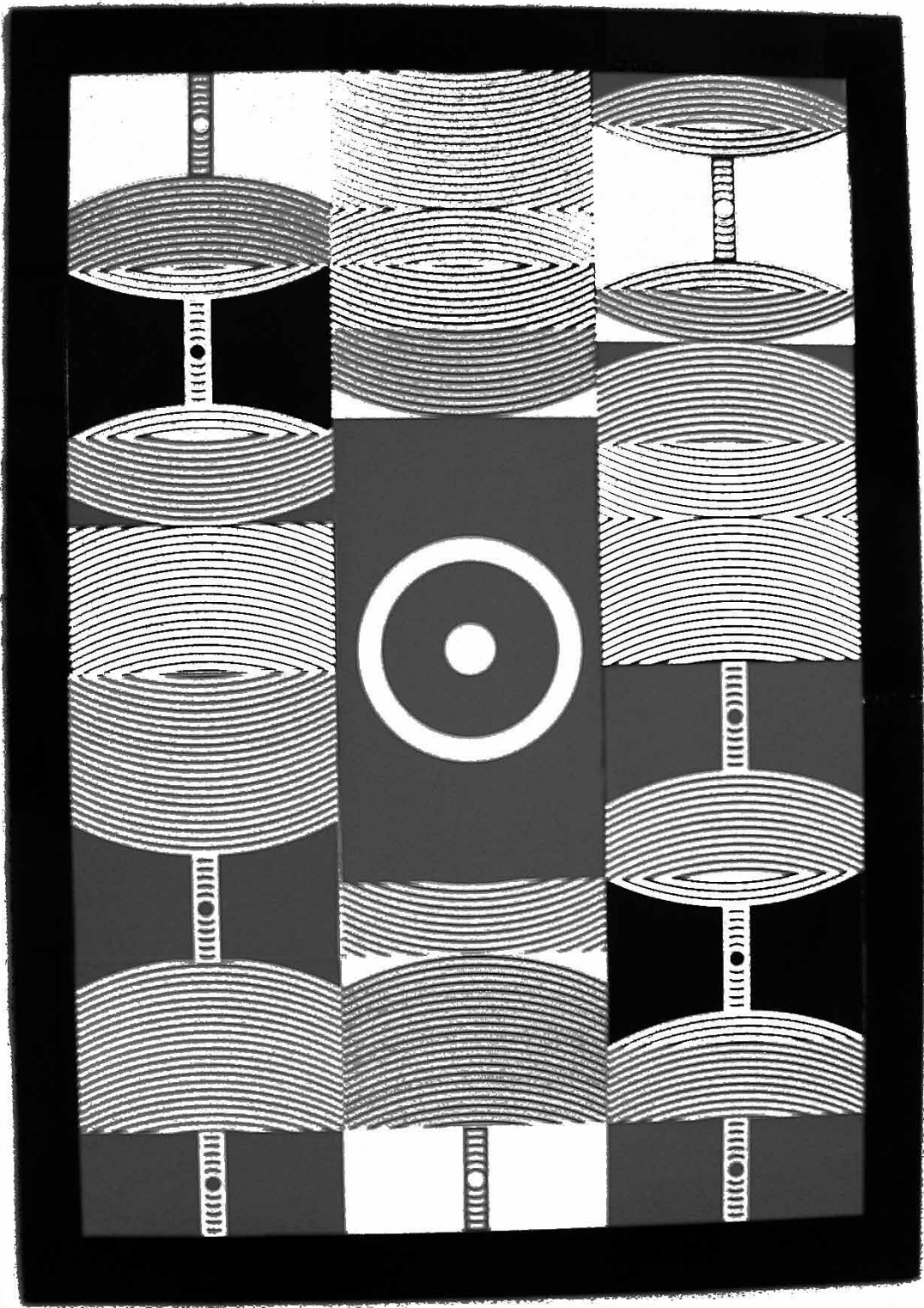
Tatay Sándor utóbb még hozzáfűzött egy mondatot, mely nagyon jellemző Weöres Sándorhoz való viszonyulására: „Akárhol összejöttünk, azért, ha csupa vicc volt is az egész este, azért Sanyi jelenlétével ott volt a nagy magyar költészet.”²² 2010. május 16-án, emléktáblájának leleplezésén a jelenlévők jóleső érzéssel gondolhattak arra, hogy a nagy magyar költészet egykor tiszteletét tette Bakonytamásiban is.

²⁰ Bakonytamási mára elnéptelenedett külterületi lakott helye – N. T.

²¹ Albert 2009. 86–87.

²² Albert 2009. 89.

VINKLER LÁSZLÓ ÜRÜGYÉN PAÁL ISTVÁN RÓL

AVAGY

PAÁL ISTVÁN ÜRÜGYÉN DÉRY TIBOR RÓL

Vinkler Lászlót minden és mindenki érdekelte. Aki a szegedi művészeti, kulturális vagy tudományos életben élt és mozgott akkoriban, azt mind ecsetvégre, ceruzavégre kapta. Múterme felszámolásakor, a már többször osztályozott, átrostált és érdektelenné tűnő anyagban megláttam egy vázlatos rajzot, amely egy fiatalembert ábrázolt. Az arcban fölismertem Paál Istvánt, az egykori Egyetemi Színpad legendás vezetőjét.

Vinkler László kapcsán erről az érdekes emberről írok le egy történetet – úgyis, mint avantgárd és a formálódó hippivilág epizódját – a szemtanú szemével.

Paál István már műsorválasztásával is a lehetetlen és a lehetséges között lavírozott. Akkor, 1970 tavaszán, a nem oly régen még börtönben raboskodó Déry Tibor darabját, az *Óriáscsecsemőt* mutatta be az auditorium maximumban – nagy sikerrel, főszerepben Dunai Tamással, másik szereposztásban Temesi Ferencsel.

Az előadás még Dérynek is tetszhetett, mert meghívta a társulatot nyári nyaraló helyére Balatonfüredre, elintézve, hogy ott, a szabadtéri színpadon helyet kapjon az előadás. Így került a társulat Füredre azon a rekkenő nyáron, s így kerültem oda én is, az egyik leányszereplő csatolmányaként.

Úgy tűnik, erre a forró napra értek be Paál Isti érzelmei is barátnéja iránt, mert e napra és oda, Füredre tűzte ki házasságkötésük idejét/helyét, fölhasználva tanúnak magát Déry Tibort, násznépnek meg az Egyetemi Színpad társulatát. Az állapotokat látva biztos vagyok abban, hogy az ötlet hirtelen jött. A kicsiny, kopott, olajos padlós, községi tanácsház „házasságkötő termét” éppen festették: a székek egymás hegyén-hátán, a szekrények a fal-tól elhúzva (én egy kopott szekrény és a fal közé beszorulva váltam szemtanúvá), a hivatali asztal nejlonnal letakarva...

Nos – a tartalom és forma pompás összhangja gyanánt – ebbe az „elegáns” helyiségbe tódult be a siserehad a strandról: fürdőruhában, fürdőköpenyben, strandpapucsban vagy éppen mezítláb. Némileg öltözött csak az ifjú pár volt. Koller Éva, a fiatal keramikus nem csak csinos volt, hanem szép is, hófehér miniszoknyája jóval combközépre fölött végződött. Vagy kezdődött, ki tudja már? A vőlegény eleganciáját a fehér ingbe fűzött, nyakkendő gyanánt kötött fekete cipőpertli képviselte.

Mindenki laza volt, egyedül a fiatal és tapasztalatlan anyakönyv-vezető volt megilletődött. Nem tudott mit kezdeni a helyzettel, tördelte a kezét, folyton szabadkozott a körülmények miatt. Első hökkenetünk akkor történt, amikor megtudtuk, hogy Isti nem csak István, hanem Aladár is! A hölgy olyan affektáltan, finomkodva és artikuláltan mondta „...az itt megjelent Paál István Aladár akarja-e feleségül venni a jelenlevő Koller Évát?”..., hogy nem bírtuk ki röhögés nélkül! De ezután jött csak a java! A fiatal hivatalnoknő – ebben a közegben! – föl-vonultatta az összes negédes és álszent panelt, amit ilyenkor mondani szoktak: „Örömanák gyémántkönnyei hulljanak... csendüljön össze a két pohár... Csattanjon el az első házastársi csók...” stb.

Nos, ez utóbbi fölszólításra Isti szófogadóan ráfordult újdonsült feleségére és csókolni kezdte! Mit csókolni, smárolni! Csak smárolta, smárolta, és nem hagyta abba! A „násznép” először csak somolyogva, kuncogva figyelt, de ahogy telt az idő, mind hangosabban zajongott. Később tapsviharrá, füttyögéssé és harsány ovációvá dagadt az elragadtatás! (Ilyet csak egy-egy jó francia filmvígjátékban láthatni Annie Girardot-val és Philippe Noiret-vel a főszerepben!)

Nagysokára abba hagyták, hogy úgy mondjam: szerteváltak, s mi lecsendesedtünk... volna, ha Déry nem fészkelődött volna a tanúk székén! Mint egy kisiskolás, nyújtózkodva, két ujját föltartva jelentkezett, és várt, míg az anyakönyv-vezető föl nem szólította.

– Tessék mondani – kérdezte ártatlan arccal az idős mester –, a tanúk is megcsókolhatják egymást?

A zavart, de beleegyező bólintás után, nekiesett a másik tanúnak: feleségének, Dérynének! ...És csak smár... (Itt az emlékezés megszakad.)

TOLDALÉKTÖRTÉNET

Déry Tibor személye, az időbeli meg a helybeli egybeesés átörpít bennünket egy másik történetbe.

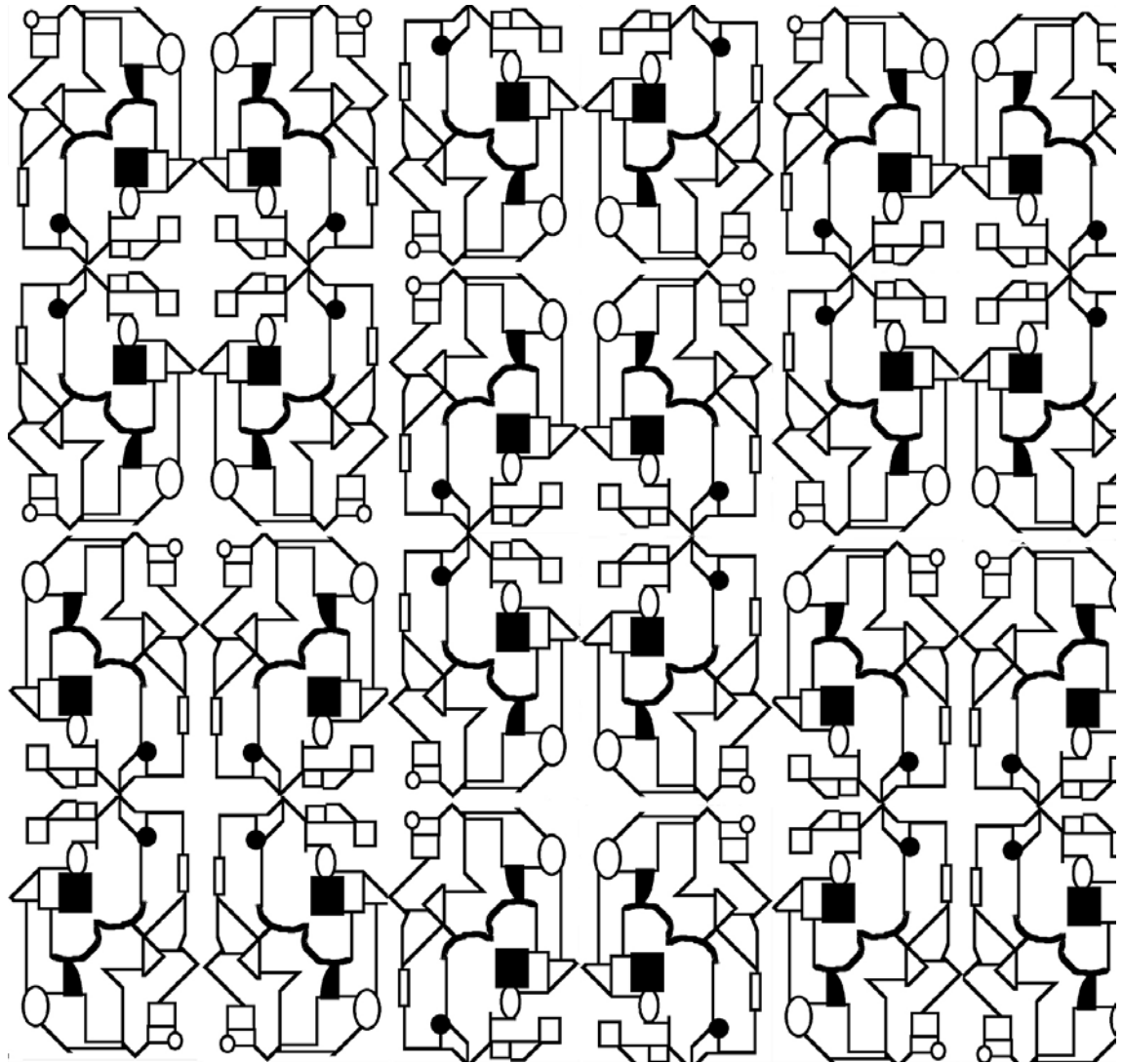
Paál István esküvője utáni napon, ugyanott, a füredi szabadtéri színpadon adott koncertet az Illés együttes. Bátran lehet mondani, hogy a koncert minden rockkedvelő fiatalot fölizgatott (a rendőrséget pedig mozgósított), mert akkor telt le egyéves elteltésük a koncertezésről. (Nyilatkozni mertek a BBC-nek!) A kiéhezett Illés-rajongók várakozása óriási volt! Nem emlékszem, hogy mi (mármint az Egyetemi Színpad társulata) hogyan jutotunk be, de hát valahogy mégis sikerült, hisz ott voltunk! Közénk ült be a Déry házaspár, figyelve a fiatalok „koncertezési szokásait”. Paál Isti ezt is „megrendezte”: Déryék mellé jobbról-balról Szerényi Lacit és engem ültetett le, mert nekünk volt a leghosszabb hajunk, mi tudtuk legvadabbul rázni sörényünket a zenei extázisban. Déryné hátra-hátra hőkölt egy-egy sikításunktól vagy füttyögésunktól, de a mester nyitott volt, elnéző mosollyal szemlélte hangoskodó zenei rajongásunkat.

– Mit énekelnek? – hajolt oda hozzánk – a címe, mi a címe? – kérdezte izgatottan, és kiabálva a nagy zajban. Mi meg soroltuk sorjában. Nem volt nála notesz, így a gyufásskatulyájára írta föl a számok címét, ugyane gyufa fényénél. Csak később tudatosodott bennünk, hogy anyag- és élménygyűjtés tanúi voltunk! Déry ugyanis akkor kezdte írni a *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című kisregényét, s így szívta magába a kellő élményt.

Egy év múlva pedig ezt olvastam a regényben: „...Mick Jaggerék rákezdték a *Mondd, hogy nem hiszed el* című rock-ra....Utána a *Miért hagytuk, hogy így legyen-t* játszották... Mick Jagger épp a *Nem akarok állni, ha fordul a föld*-öt énekelte.”

Elöntött a büszkeség! Lám mint adatközlők – igaz, névtelenül – bekerültünk az irodalomtörténetbe!

AZ EZREDÉV VÉGÉN: HAMVAS

A magyar emigránsok között, egy fajta ellensúlyozásképpen, mindig voltak kimagasló írók. Egyikük Márai Sándor (1900–1989), aki amellet, hogy jelentős regényíró volt, ennél is erőteljesebben hatott állásfoglalásával. Noha már a két háború közötti időben sikeres, befutott írónak tudhatta magát, belátta, hogy a sztálinista Magyarországon senki sem őrizheti meg írói integritását, ezért (1948-ban) külföldre távozott, s élete végéig ott írta újabb regényeit, naplójegyzeteit. Művei már csak halála után és a politikai változásokat követően foglalják el méltó helyüket a magyar irodalomban. Következetes kitartással vezetett terjedelmes *Naplója* (1943–1989) a szemünk látára lett a 20. század egyik legjelentősebb irodalmi alkotása; ámbár valóban rövid naplójegyzetek alakjában íródott, a *Napló* egyetlen regénnyé állt össze.

De Magyarországon belül is tekintélyes számú belső emigráns élt, olyan emberek, akik otthon maradtak ugyan, azonban nem közölhették műveiket, mivel tilalmi listán szerepeltek. A letiltások okai mai szemmel nézve érthetetlenek, pedig nem is olyan régen még lesújtó hatásuk volt.

Az indexre került írók táborába tartozott Hamvas Béla (1897–1968) filozófus, esszéista, regényíró is. 1948-tól kezdve egészen haláláig egyetlen sora sem jelenhetett meg. Ennek ellenére mégis megírta műveit, a 20. század egyik leggrandiózusabb életművét, nemcsak magyarországi viszonylatban. Ő, a gondolkodó, aki tulajdonképpen mintha nem is volna magyar, még ha a magyar kultúra talaján sarjadt, és valamennyi művét magyarul írta is; személye a közép-európai kultúrtérre emlékeztet, de – ha róla van szó – igazában egész Európa is túlságosan szűknek bizonyult. Hamvasnak, az európai filozófia és tudomány kitűnő ismerőjének sikerült összefűznie Európát és Ázsiát, egységessé teremteni, tömör egységgé kovácsolni gyakorlatilag az egész világot, s ennek részesévé tenni az egész emberiséget. Ezért legtalálób, ha azt mondjuk róla, hogy az egyetemes emberiség gondolkodója és írója ő, s bár igaz, a magyar, illetve az európai kultúra sarjadéka, képzelőereje és óriási tudása révén hatása világra szóló. Művei nem igényelnek magyarázatot, értelmezést, sem Magyarország távlatából, sem az európai vagy ázsiai nézőpontok vonatkozásában. A grandiózus mű kozmikus magasságokba emelkedett.

Hamvas Béla magáévá tette René Génon alapeszméjét: miszerint az emberiség összes ősi könyvei láthatóan hasonlítanak egymásra, ami azt jelenti, hogy az emberi nem egységes volt valaha. Ezt a tételt továbbfejlesztve jöttek létre Hamvas fő művei, a *Scientia sacra*, *Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, a *Karnevál* (regény), a háromkötetes esszégyűjtemény: a *Patmosz*, valamint más művek hosszú sora, amelyek már hozzáférhetőek és fokozatosan meghódítják a világot. S hamarosan a világ is felfedezi a mai emberiség egyik legnagyobb szellemiségét. Magyarország a 20. század elején Ady Endrét, a nagy költőt, a század végén pedig a nagy esszéistát, regényírót és gondolkodót, Hamvas Bélát ajándékozta a világnak.

Lehetséges, hogy az egész huszadik századi Magyarország a magyar gondolatiság és kultúra két nagy személyiségére összpontosítva szemlélhető. Lukács György marxista filozófus (1885–1971) és Hamvas Béla valójában egymással párhuzamos jelenségek, noha ellentétes pólusokon foglalnak helyet; azaz két, teljesen eltérő áramlat képviselői, de akik egyazon évszázadban tevékenykedtek. A fiatal Lukács, a kezdet kezdetén, az első világháború előtt nagy ígéret és beharangozott lehetőség volt, azonban éppen a háború idején a kommunista eszmeáramlathoz csatlakozott, és nem az emberiség egyetemlegesen közös lelkiségének szószólója lesz, hanem haladó szelleműekre és konzervatívokra osztja a különben egységes világot. Úgy tűnik, a valamivel fiatalabb Hamvas Béla az idős Lukács ideológiai ostorcsapásai alatt élteti tovább annak ifjúkori jövőképeit, s igen kedvezőtlen feltételek közepette teremti meg egyedülálló, óriási művét az emberről és az ember küldetéséről a Földön. Hamvas hatalmas formátumú szellem: eszméi tanulmányozásra érdemesek, személyiségét azonban szinte lehetetlen racionálisan megmagyarázni.

Minden nemzet előszeretettel hivatkozik rá, mi mindent adott a világnak meg az emberiségnek a tudományok és a művészet különféle ágazatai terén. Így a magyarság is, noha Európa kis népei közé tartozik, jelentősen gazdagította az emberiség szellemi értékeinek kincsestárát. Ha például a Nobel-díjasok száma alapján ítéljük meg, akkor ez magyar viszonylatban igen tekintélyesnek mondható, hiszen pillanatnyilag 13 magyar Nobel-díjasról

tudunk (név szerint: Lénárd Fülöp, Bárány Róbert, Zsigmondy Richárd, Szent-Györgyi Albert, Hevesy György, Békésy György, Wigner Jenő, Gábor Dénes, Polányi János, Elié Wiesel, Oláh György, Harsányi János, Kertész Imre). Legtöbbjük azonban csupán magyar származású, és külföldön érvényesült, kettő kivételével. Egyikük Szent-Györgyi Albert, őt a közoktatási miniszter (1930-ban) hazaszóltotta a tudományos kutatómunka megszervezésének feladatával a Szegedi Egyetemen, ahol aztán Szent-Györgyi felfedezte a C-vitamint, amihez a híres szegedi paprikában talált elegendő anyagot, s felfedezéséért 1937-ben Nobel-díjat kapott. A másik kivétel Kertész Imre regényíró és esszéista (1929), az első magyar irodalmi Nobel-díjas (2001). De hát ő is felváltva Németországban és Magyarországon él, s német könyvkiadók terjesztették fel Nobel-díjra. Túlélte Auschwitzot meg a holokausztot, ez az élmény azonban annyira úrrá lett rajta, hogy amikor ír, valójában a holokausztról ír – regényt vagy esszét, mindegy, mert e két műfajnak mestere. Neki köszönhetően szereztünk tudomást a 20. századi, vég nélküli szenvedések számos epizódjáról. Első regénye, a *Sorstalanság* (1975) egy fiúról szól, aki koncentrációs táborba került; legutóbbi regénye pedig, a *Felszámolás* (2002), egy emberről, aki a lágerben született, túlélte a borzalmakat, író lett belőle, de később, érett férfi korában, öngyilkos lesz.

Az említetteken kívül Magyarország még számos kimagasló művésszel ajándékozta meg a világot, olyanokkal, akiknek művei ma is csodálatot keltenek, s akik továbbra is az emberiség alkotói eszményképeinek számítanak. A 20. század vonatkozásában elegendő, ha ezúttal csak néhány nagyság: Ady Endre, Bartók Béla, Hamvas Béla, Szabó Lajos nevének említésénél maradunk.

A nagy műveket alkotó magyarok – tudósok, művészek egyaránt – tudatában vannak azon vérkereszteződésnek, melynek a dolgok természeténél fogva hordozói. Karácsonyi Sándor írta: „Nekünk magyaroknak az a dolgunk, hogy ázsiai tartalmunkat európai formában tudjuk elmondani.” Kodály Zoltán ennél is szókimondóbb: „Egyik kezünket még nogaj-tatár, votják, cseremiszt fogja, a másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat? Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd, s talán mindkettővel összefüggő szárazföld? Feladatnak elég volna újabb ezer évre.”

Bartók Béla írta egykor: „A haza – szent. De még nagyobb szentség – az emberiség.” A jelenkori magyar regényíró, Esterházy Péter pedig hangsúlyozza: „De hát nem létezik magyar Tízparancsolat.” Nos, ez azt jelenti-e, vajon, hogy hátat fordítunk a szűk nemzeti (lokális) kereteknek, és az emberiség egyetemes értékeihez térünk vissza, vagy csak a 20. század nagy elméi látják így? Esetleg Fülep Lajos gondolata marad örök érvényű: „Az univerzális és a nemzeti korrelatív fogalmak.”

Epilógus

1.

Itt nemcsak arról van szó, hogy valamely kultúra mivel rendelkezik és mit nyújthat, első kritériumként, hanem arról is, hogy egy másik kultúra mit képes és tud befogadni, második lényeges kritériumként. Talán nincs is olyan nemzet, amelynek nincs mit felkínálnia, viszont sok az olyan, amely képtelen (a mások értékeit) meglátni, feltárni és befogadni. Két műveltség, akárha szomszédosak is, annyira eltérő lehet, hogy egy adott pillanatban nem tudja befogadni a meglévő értékeket, míg máskor igenis képes azokat felfedezni, befogadni és gyümölcsöztetni is. A közlekedési edények valamiféle törvénye szerint: átfolyás csak akkor lehetséges, ha megvannak hozzá a feltételek.

Akkor hát nézzük, a legutóbbi százötven év során hogyan viszonyult a szerbség a magyar irodalomhoz? Értékek – láttuk – voltak, vajon felismerték-e, és éltek-e velük?

A 19. század második felében a szerbek, mindenekelőtt a nemzeti eszme korabeli áramlatától sodortatott magyarországi szerbek, példaképüket látták a magyarokban nemzeti intézményeik (Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház, Matica srpska, Szerb Nemzeti Színház) megalapítását illetően, valamint a közművelődés, a művészetek felkarolása, legfőképpen pedig az anyanyelvápolás és az irodalmi élet serkentése vonatkozásában. Magukévé tesznek értékeket, amelyekre szükség mutatkozik, de éppen nincsenek, vagy legalábbis kevés van belőlük.

S így a szerbek is fordítottak műveket a magyar irodalomból, a legkiválóbb magyar szerzők alkotásaiból. A '48-as forradalom bukása után hamarosan Petőfit kezdték fordítani. Méghozzá nem más, mint Jovan Jovanović Zmaj tolmácsolta Petőfi verseit és a *János vitéz* is. Munkáját azután más műfordítók folytatták, úgyhogy Petőfi ismert

és kedvelt költő lett az újabb kori művelt körökben. Úgyszólván egyetlen költőnk sincs, aki – ha tudott magyarul, ha nem – ne próbálkozott volna lefordítani legalább egy Petőfi-verset.

Zmaj lefordította Arany János *Toldiját* is, az egész trilógiát, s a balladákából is átköltött egy csokorra valót. Példáját mások is követték, úgyhogy Arany is megbecsült és ismert költő lett a szerbség körében. Mi sem természetesebb, ha tudjuk, hogy Zmaj a saját verseivel együtt közölte fordításait gyűjteményes műveiben: átköltései sorra megtalálhatók voltak a nyilvános és magánkönyvtárakban, no és az olvasók nemigen törődtek vele, hogy ezek fordítások, fontos, hogy mindez a nagy nemzeti bárd pennája alól és elméjéből pattant ki, és került napvilágra.

Az *ember tragédiáját* is lefordította Zmaj, Madách művét, melynek utóbb még két fordítása született. A drámát igen nagyra értékelték, de természeténél fogva nem lehetett nagy olvasóközönsége.

A magyarság másik írónagyságától, Jókaitól is fordított Zmaj, igaz, nagyon keveset, éppen csak munkássága legelején. Jókai-elbeszéléseket és regényeket elsőnek Antonije Hadžić, Zmaj barátja tolmácsolt szerbül, amit aztán sokan mások folytattak. Az 1857-től 1914-ig terjedő időszakra vonatkozó bibliográfiában 249 Jókai-címszó szerepel; ebből 24 könyvcím, azaz 12 regény és 12 elbeszéléskötet címe. Hogy Jókai mennyire közkedvelt volt, abból is látszik, hogy nincs olyan korabeli szerb folyóirat, amely időről időre nem közölte elbeszéléseit vagy regényeit, ez utóbbiakat folytatásokban. Amikor megjelent *Az aranyember* (Belgrád, 1885), a Szerb Nemzeti Színház hamarosan előadta (1887-ben) a regény színpadi változatát. Jókai írói munkássága fél évszázados jubileuma alkalmából pedig (1894-ben), Aleksander Obrenović király a Szent Száva Érdemrend Nagykeresztjével tüntette ki a népszerű író, mely elismerés egyébként csak a nemzet nagyjainak jár.

Az első világháború után változik a közlés: a figyelem Nyugat-Európára terelődik, minden tekintetben az lesz a példakép. S így marad a második világháború végéig is. A háború után újabb, ezúttal a társadalomra erőszakolt ízlésváltás következik: a szovjet írók válnak ideológiai szempontból kijelölt példaképpé. Csak valamivel később, két magyar író érdemel ki jelentős szerepet és példányszámot. A hatvanas és hetvenes években látnak napvilágot Zilahi Lajos könyvei, melyek 72 kiadást érnek meg, beleértve a *Válogatott művek* tíz kötetét is. Zilahi számít az egyik kereskedelmileg legkifizetődőbb írónak, műveit nyakló nélkül nyomtatják és újranyomtatják, mert megfelel a széles körű olvasóközönség igényeinek. Egyetlen más magyar író sem aratott különösebb sikert, noha egyik-másik alkotása sokuknak megjelent szerb fordításban is.

2.

A 19. század második felének nagy magyar írói tehát nyomot hagytak, széles körű figyelmet keltettek a szerb kultúrában. Egynéhányuk monográfiai szintű méltatásban részesült (Petőfi, Madách), másokról bibliográfiák, tanulmányok jelentek meg. Valamennyien a szerb kultúra elválaszthatatlan részei lettek.

A szerb kultúrélet berkeiben azonban még sohasem fordult elő olyan eset, amely a magas fokú, összpontosított figyelem dolgában ahhoz volna hasonlítható, amiben Hamvas Béla részesült a szerbség részéről. Ezért most róla kell szólni.

Hamvas Béla itteni élete *Fák* című esszéje szerb fordításának megjelenésével vette kezdetét ('Drveće', Letopis Matice srpske, Újvidék, 1980). Majd egész sor esszé és teljes terjedelmű tanulmány követi a lapokban, folyóiratokban, a rádióban. 1980 és 1993 között – továbbá – megjelent 68 bibliográfiai egység, Hamvas írásaiból összeállított, két tematikus folyóiratszám; köztük az alábbi címszavakkal: *Világválság* ('Križa sveta', 1989), *Unicornis* (Ua., 1990), *A bor filozófiája* ('Filozofija vina', 1990), *Titkos jegyzőkönyv* ('Tajni zapisnik', 1991), *Regényelméleti fragmentum* ('Fragment o teoriji romana', 1991). Még ugyanabban az évben, Belgrádban Ki volt Hamvas Béla? címmel kerekasztal-értekezletet hívtak össze. Az első önálló Hamvas-kötet, a *Hyperióni esszék* azonban csak 1993-ban jelent meg ('Hiperionski eseji' címmel, Szerb Matica Kiadó, Újvidék; recenzensek: Božidar Kovaček és Thomka Beáta). A lapokban, folyóiratokban közölt írások anyagából további 29 kötet látott napvilágot, vagyis Hamvas összes jelentősebb, magyarul megjelent műve. Sőt, mi több (szerb fordításban!), már nyomdafestéket látott az *Anthologia humana* című, az ókori Egyiptomtól napjainkig terjedő szöveggyűjteménye, valamint egy válogatás a szerző gondolataiból, aforizmaiból *Hamvas-breviárium* címmel ('Hamvašev breviar', 2001). Összegyűjtött műveinek kiadása, összesen ötven címszó, előkészületben van; ez a projektum a magyarországi kiadványok mellett azt a tízkötetnyi válogatást is felöleli, amely a lapokban és folyóiratokban 1919-től 1948-ig közzétett esszékből és műbírálatokból áll.

Eddig, a már említett kerekasztal-értekezleten felolvasott kilenc szöveggel együtt, több mint kétszáz közlemény foglalkozik Hamvas Bélával. Itteni befogadásának témájára, a *Granice iščezavaju, zar ne?* ('A határok eltűnnek, nemde?') főcím alatt tervezett könyvsorozat első darabja is megjelent *Ulazak* ('Nyitány') címmel (Belgrád, 1999), a sorozat többi 15, nyomdakész kötete pedig megjelenésre vár. A Hamvasról szóló első önálló könyv is az olvasók asztalára került, mégpedig Slobodan Mandić: *Sentandrejske bašte* című könyve ('Szentendrei kertek', Zrenjanin–Nagybecskerek, 1999). Itt említendő a Hamvas tudománykritikája témájára írt első diplomamunka megvédése a belgrádi egyetem bölcsészkarán, szerzője Aleksander Paško. Valamint az első magiszteri dolgozat megvédése a belgrádi bölcsészkar magyar nyelv- és irodalom tanszékén (Balla Mónika: *A Láthatatlan történet és A bor filozófiája fordításának recepciója a szerb kultúrában*).

Joggal felmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen, viszonylag rövid periódusban (1980–2004 között), honnan ez a külföldi írónak szóló nagy érdeklődés, aminek párja nincs a szerb művelődési életben?

A 20. század végén az emberiség ismételten válaszut előtt állt: a régi értékrend, úgy, ahogyan funkcionált az életben, összeomlott, megbízható támpont sehol, legalábbis nem látszik, nemzedékek jutottak zsákutcába, különösen a fiatalja. Mindez fokozott mértékben érvényes a szerbségre, amely a káosz mélypontjáig merült.

Hamvas új alapokon nyújt átértékelést, s mutat utat új horizontok felé. Ami nem azt jelenti, hogy ő az egyetlen, hogy nincs hozzá hasonló gondolkodó. De Hamvas az, aki – különben igen olvasmányos és vonzó művével – felültele az egységesként szemlélt világot, az egész emberiséget. Ebben a pillanatban nagyon kell az embereknek, mert az elkövetkező századokra szóló új renddel és lehetőségekkel kecsegtet. Az olvasók, elsősorban a fiatalabb nemzedékek, maguknak fedezik fel, mert az eddigi értékrend összeomlása és bukása után benne látják támaszukat.

Hamvas nincs egyedül, sem a nagyvilágban, sem Magyarországon. Olyan gondolkodó, aki hidat képez az alkotóemberek között, és új meg új utakat fedez fel az ember meg az élet másféle felfogásának létező, ámde háttérbe szorított járatai dolgában.

Azonban megjegyzendő, hogy hasonló értékek máshol is vannak, éppen csak észre kell venni és elfogadni. A huszadik században, vajon, nincs valami igen hasonló Romániában? Elég, ha csak egynéhány nevet említünk itt: Eliade, Cioran, Noica, Brâncuși nevét... No, és ami a térség más népeit illeti?...

Okunk van rá, hogy új módon tegyük fel magunknak a kérdést: mi is az értelme annak az útnak, melyet a magyarság megtett Ázsiától Pannóniáig? Tekintet nélkül mindarra, amit a magyarság nyújtott az emberiségnek, a 20. század derekán és a század második felében talpra állt egy nemzedék, amely új, másféle értékeket kínált föl nemcsak honfitársainak, hanem az emberiségnek is. Hogy a világ mikor fogadhatja el majd eszméiket, más kérdés; lényeg, hogy ez a nemzedék a legkedvezőtlenebb feltételek közepette valószínűleg megművélte – amely most másoknak is kínálkozik –, és várja a maga felfedezőit. Vajon nem ebben rejlik talán a magyarok bejövételének értelme Európába?

Hamvas Béla mellett hadd legyen szabad még egy pár kimagasló nevet említeni. Ezek: Szabó Lajos (1902–1967), Tábor Béla (1907–1992), Várkonyi Nándor (1896–1975) gondolkodók; Vajda Lajos (1908–1941) festőművész; Weöres Sándor (1913–1989) költő; Márai Sándor (1900–1989) író; Bibó István (1911–1979) jogász, történész; Fülep Lajos (1885–1970) művészettörténész...

Ez erőteljes és sikeres egyéniségek különös társaságának talán legtömörebb jellemzése Szabó Lajos egy gondolata lehetne: „Nem az Isten antropomorf, hanem az ember teomorf.” Nem a túlélésért való harc, hanem az ember a teremtő, a mikroteosz.

3.

Hozzászoktunk a közismert megfogalmazáshoz, miszerint a kisebbségek hidat képeznek a nemzetek, országok, kultúrák között; amiben van is igazság. De nem lehet nem észrevenni bizonyos – enyhén szólva – furcsa jelenségeket. Az alkotók itt szóban forgó nemzedéke háttérbe szorult, s kimaradt a fő áramlatok sodrából Magyarországon; jó sok időbe, alkalmasint egy-két évtizedbe telik, amíg a nyugati értékek utáni áhítozás elfogadhatóvá mérséklődik, s a köz már csak akkor figyeljen fel a saját, hazai értékeire. De hát az anyaországi kultúra határozza meg a mindenkori értékskálát, s így aztán a vajdasági magyarok nincsenek abban a helyzetben, hogy meglássák ezeket az elhanyagolt és háttérbe szorult értékeket. Mint ahogy zömében nem érdeklik őket a mi

irodalmi értékeink sem, hanem – úgyszólván kizárólagosan – a magyar irodalom felé fordulnak, a bevett értékrend szerint.

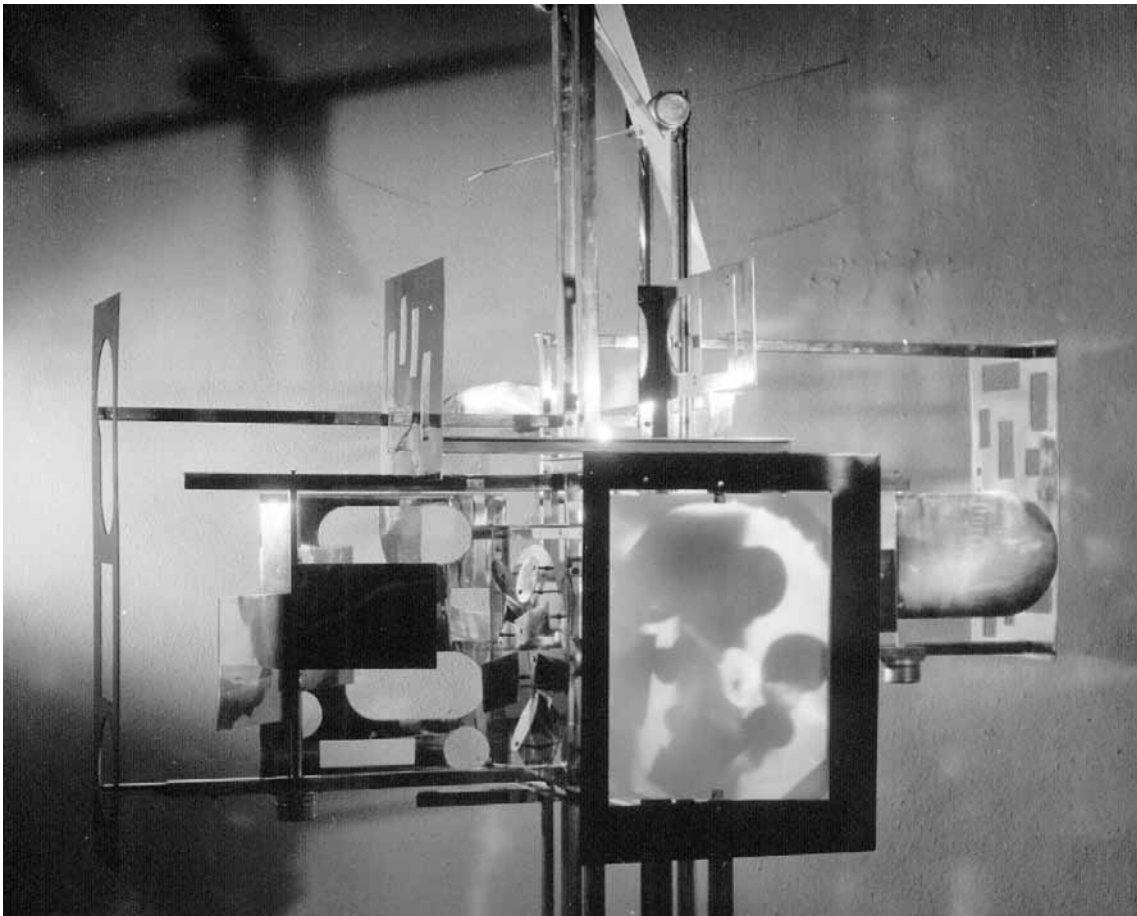
Hamvasnak (meg az említett írónemzedéknek) bármekkora jelentősége van is a szerbség körében, ami most már bizonyossá vált, a kisebbségben élő, magyarországi szerbek érdeklődése a szerb irodalomra és műveltségre irányul, ami érthető, ugyanakkor azonban, tudomásul sem veszik a magyar irodalom alkotásait és a környezetükben zajló kulturális élet megnyilvánulásait, sőt, mintha távol tartanák maguktól ezeket az értékeket.

A nyitottság mekkora fokának elérését kell megengednünk magunknak ahhoz, hogy mások kulturális értékeire is ráérezzünk, azok hiányát érezzük, és hogy bensőségesen betöltsék életünket?

Jócskán meglepődtem, amikor felhívták figyelmemet, ki az a két legszorgosabb tevékenykedő, aki olyan állhatatosan foglalkozik a magyar kultúrával. Az egyik Božidar Kovaček, szülei bosnyákok, ő maga is Boszniában született, vagyis jövevény; a másik: jómagam, a szüleim hercegovinai telepések, én már, igaz, Bácskában születtem. Ámde hol vannak az őslakos szerbek nemzedékei? Akad-e belőlük egy is a láthatáron?

(Borbély János fordítása)

(Fejezetek A magyar civilizáció című egyetemi kézikönyvből)

ERDEI FERENC KEREK ASZTALA

Nagy fába vágtam a fejszém, s könnyen megeshet, s könnyen beletörök a bicskám. Így érzékeltethetem azt a zavart, amelyet akkor érzek, amikor megpróbálok személyes tapasztalataimat hozzáragasztani Erdei Ferenc portréjához. Sok-sok hazugsággal, nem kevés elhallgatással terhes a mi múltunk, így felértékelődnek az emlékforgácsok, emlékseregek.

Kezdjük tehát, ahogy illik, mindjárt a közepén. Amikor Ortutay Gyula kegyvesztett lett és a szexuális ügyekben igen puritán Kádár János leváltotta a Hazafias Népfrent főtítkári tisztéből, helyére az országosan ismert, fajsúlyos Erdei Ferenc került.

A Belgrád rakparti színház népe szorongással várta az új főnököt: Aztán kihirdették, hogy lesz egy bemutatkozó találkozás, de nagyon formális lesz, legfeljebb néhány percig tart.

Tudósítóként a különböző tanácskozások, értekezletek tömegét ücsörögtem végig, és talán a keserű tapasztalatok miatt talán az egy kezemen meg tudom számolni, hogy én magam hányszor jelentkeztem felszólalásra. Ám ekkor belém bújt a kisördög. Váratlanul szót kértem, és kifejtettem nézeteimet a mozgalmunk állapotáról. Elmondtam, hogy korábban a Magyar Távirati Iroda munkatársaként én voltam az Országos Mezőgazdasági Kiállítások és Vásárok kirendelt tudósítója. Ott az volt az elvárás, hogy a látogatottság napról napra ütemesen növekedjék. Így aztán már nem csak az ott dolgozókat számították be, de a bemutatott tenyészállatokat is a lábuk miatt négygel szorozva. A népfrent mozgalommal egyre pompásabb eredményeket kellett produkálni, így elkezdődött a lebegés, s mind magasabbra távolodtunk a valóság talaja fölé. A vezetéváltás most alkalmat adhatna arra, hogy visszakanyarodjunk a földre, s aztán akár el is kezdődhet az egész újabb lebegés.

Rövidke eszmefuttatásom után egymás után kértek szót a szakterület referensei, és mindenki mondta ám a magáét. És mindenki legnagyobb meglepetésére így őszinte, értékes tanácskozás lett a formális bemutatkozásból.

Alig telt el néhány nap, kaptam egy eligazítást, hogy Erdei elvtárs másnap vidékre megy és úgy intézkedett, hogy én kísérem el. Ebben a dologban az volt a mókás, hogy korábban Ortutayt rendszerint egy népes csapat kísérte útjára. A titkárság vezetőjének egyebek között az volt a dolga, hogy óránként keressen egy K telefont és fontoskodjék egy jókorát, így kérdezze meg például, hogy a Kádár titkárságról jött-e üzenet. Ez a szolgaszerep nem nagyon ízlett nekem, és voltam olyan viszonyban Ortutayval, hogy amikor megígérte, hogy legközelebb engem is magával visz, úgy reagáltam, hogy én berúgok ám! Ezzel végleg töröltetve lettem a kísérek lajstromából.

Hát ezt Erdeivel nem mertem megtenni. El is indultunk egy hajnali órán valahová a nagy magyar Alföld faluvégére. Erdei pedig elmondta, hogy vidékre utazván elveszett időnek érezte a gépkocsiban töltött órákat, hiszen ilyenkor sem írni, de komoly tanulmányokat végezni sem nagyon lehet. Így alakult ki az a szokása, hogy magával visz egy-egy munkatársát, akit útközben alaposabban megismerhet.

Mivel egy kis palóc faluban nőttem fel, és holtomig mátraballai maradok és az MTI mezőgazdasági rovatában dolgozva sok aktuális ismeretet is összeszedtem, úgy tűnik, hogy kiálltam a vizsgát. Ámbátor gyakran tapasztaltam, hogy a két nagy táborból a polgárok a népi, a népiek pedig a polgárságot érzik meg rajtam. Erdeinek pedig különlegesen érzékeny orra volt ebben a tekintetben. És nem is nagyon leplezte az ellenszenvét. Végül is úgy tűnt, hogy ha nem is kitüntetéssel, de átmentem a vizsgán.

Nekem nem kellett első benyomások alapján véleményt formálni az új gazdáról. Böven voltak már olyan előzmények, amelyekre támaszkodhattam.

Öt évvel idősebb testvéremnek köszönhetően már az 1940-es évek elején, tehát az ánti előtti még ántibb világban a bátyám hurcolni kezdte a jobbnál jobb könyveket. A zsákmány ketté osztható volt. Az egyik oldalon Babits Mihálynak az Európai irodalom története és a frissen lefordított Dante Isteni színjátéka. Bergson Tér és idő filozófiai munkája. És kamaszként világszemléletemet meghatározó két mű Roger Martin De Gard Thibault családja és Ibsen Peer Gyntje. Köszönhetően egy vörheny nevű betegségnek, amelyből vesegennyesedés lett az orvosi kezelés következtében, vidéki gyermekként a tizennegyedik születésnapomra a Nagykörúton saját szememmel láthattam a Corvin köz előtt csörömpölő germán harckocsikat és a MÁV-kórházban megtapasztalhattam az első

bombázások hangulatát. Hosszú lábadozásom alatt nem csak a Peer Gyntet, de az első saját könyvként Az ember tragédiáját is csepp híján megtanultam.

De volt az olvasásunknak egy másik vonulata is: a népiek. A mi kis volt Károlyi-birtokból lett kincstári erdősk által szorongatott kanadás- és summássorra kényszerült palócfalunkban visszhangos volt a Puszták népe, a Cifra nyomorúság, a Tardi helyzet, de a Viharsarok is. Ezek sorába tartoztak Veres Péter Gyepsor novellái, és ugyanígy Erdei Ferenc Futóhomokja. De még Somodi Imre Kertmagyarország felé című gazdasági eszmefuttatásain is átrágtam magamat.

Bátyám a szárszói tanácskozásról kiadott jegyzőkönyvet is megvette. Szárszó kiemelt hőse pedig Erdei Ferenc volt. Nem is nagyon fért a fejembe, hogy a Soli dei gloria református ifjúsági mozgalom hogyan lehet a szocialista eszmék propagálója. Erdei előadói beszédéről a fotografiát ma is magam elé tudom idézni.

Miután végigdübörgött országunkon a front, és eljöttek a nagy remények és kétségbeesések évei számomra. Supka Géza kicsi polgári pártja és a Nemzeti Parasztpárt volt a legszimpatikusabb. Az utóbbi elnöke Veres Péter volt, a jobbszárnyat Kovács Imre, a balt Erdei vezényelte. És ott volt mögöttük Illyés és a népi írók csapata. Talán be is léptem volna, de testvérem, aki ekkor már kiábrándult, ünnepélyesen szavamat vette, hogy soha, semmiféle pártnak tagja nem leszek.

Így Erdeivel személyesen csak 1950-ben találkozhattam, amikor az MTI mezőgazdasági rovatának munkatársa lettem. Találkozásokról igazából nem volt szó, személyes kontaktusba nem nagyon kerültünk, csupán a különböző eseményeken volt módom közelről megfigyelni az ekkoriban sötét, baljós, keserű embert. Ha valakire, őrá igazán passzol Ibsen Peer Gyntjének hagymaelmélete, miszerint az ember életének különböző rétegei leginkább egy hagymához hasonlatosan épülnek egymásra, hiszen Erdei köztudottan makói hagymás famíliából származott. Földművelési miniszterként úgy öltözködött, mint vasárnap egy falusi öreglegény. Így nem csak a haja, a bőre volt sötét, de a ruhája, de a cipője és még a zoknijai is fekete. Elbűjt a szigor, a keménység mögé.

Ami azt illeti, nem sok oka lehetett a jókedvre, hiszen ekkorra már rajta volt a kriptokommunista árulói bélyeg. Rákosi jól kiválasztotta, hogy a népszerűtlen feladatokat kivel hajtassa végre. Nagy Imréről begyűjtési minisztert csinált, Ortutay kapta az egyházi iskolák államosítását, a szintén kisgazda Bognár József a magánkereskedelem felszámolását. Erdeinek pedig a parasztság kolhozba terelése, a szocialista mezőgazdaság megteremtése jutott.

A szövetkezeti mozgalom kibontakoztatását nyilvánvalóan másként, kevesebb erőszakkal, rombolással, családi tragédiákkal képzelte el. De kiszállni nem lehetett a körhintából.

Erdei is volt korábban belügyminiszter, ismerte a hatalom mechanizmusát. Rajk kivégzése, Kádár eltüntetése kínosan érintette. Ráadásul egy villában lakott azzal a Zöld Sándor belügyminiszter-helyetessel, aki úgy vélvén, hogy hamarosan őrá kerül sor, kiirtotta népes családját, majd maga is öngyilkos lett. Így kiürített lakrészét is Erdei kapta meg.

Töprengtem, hogy mondjam vagy ne mondjam. Egyfelől a legmagánabb magánügy, másfelől sokat elárul a korabeli állapotokról. Élő szereplő nincs, az eset pedig megíródott. Kovács Imre, a Néma forradalom írója, a parasztpárt másik alvezére amerikai emlékirataiban nem csekély gonosszággal beszél politikai riválisáról. Azt állítja, Erdei elviselte, hogy felesége nyilvánosan Révai József szeretője legyen. Amikor az asszony állapotos lett, Kovács Imre rákérdezett, hogyan tovább, mire Erdei azt válaszolta, hogy az újszülött vagy vörös lesz, vagy fekete, majd kiderül.

Bizony nem könnyű az utódok számára érzékelteni, milyenek voltak azok az ötvenes évek!

Az a furcsa, hogy Erdei akkori miniszterségére visszagondolva komikus helyzetek jutnak eszembe.

A mi tudósítói munkamegosztásunk szerint az én kompetenciámba tartoztak a gép- és traktorállomások. Így időben értesültem arról, hogy a Földművelési Minisztérium nagy tanácskozótermében megtartják a női traktorosok első országos tanácskozását. Az eseménynek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Még csak egy miniszterhelyettes sem tisztelte meg az összejövetelt, és a sajtó munkatársai közül egyedül voltam jelen. Ennek megfelelően különösebb izgalmak nélkül csordogált az esemény, amikor a terem végén kicsapódott a kettős üvegajtó, és Hegedűs Andrásnak, a párt mezőgazdasági osztályvezetőjének kíséretében maga Rákosi elvtárs lépett be.

Én egyszer már megéltem valami hasonlót. A Budapesten megtartott világifjúsági találkozó után egy délután ifjakkal töltötték meg az operaházat, hogy együtt nézzék meg a VIT-ről készült dokumentumfilmet. A vetítés

csak nem akart megkezdődni mindaddig, amíg a díszpáholyban meg nem jelent Rákosi elvtárs, népünk szerető édesapja. Ekkor elkezdődött az őrzöngés. Rákosi a vásznon, Rákosi a díszpáholyban. A földszint népe úgy pörögött, mintha csupa táncoló dervis gyűlt volna össze.

Hát a traktorosnöket sem kellett féltetni. Ők is kitettek magukért. A tanácskozás szintje egyik percről a másikra megemelkedett, én pedig rohantam, hogy a várható felszólalás miatt gyorsírókat kérjek. Megnyugtattak, hogy Rákosi elvtárs bevett szokása szerint ilyenkor meghallgat három-négy felszólalást, és csak ezután mondja el bölcs tanácsait. Körösy Jani bácsi, a korábbi parlamenti gyorsíró, kivel egy szervezési hiba miatt a magyar tárgyaló delegációt fogadó Hitler véletlenül kezét fogott – ez a Jani bácsi kellő időben valóban sztenografálta a népünk bölcs vezérének lelkesítő szavait. Amikor pedig távoztak a jeles vezetők, Jani bácsi engem ugrasztott (ő tudta miért), hogy tisztázzam, mi legyen a felszólalással.

Futottam is, és a minisztérium ódon folyosóján sikerült utolérnem a távozókat. Odavágyódtam mintegy féltéglá:

– Rákosi elvtárs kérem, mit hozhatunk a felszólalásából?

Rákosi bosszúsan és méla undorral nézett végig.

– Kérdezze meg a Hegedűst!

Én pedig a közvetlenül mellette menetelőhöz fordultam.

– Hegedűs elvtárs, mit hozhatunk Rákosi elvtárs felszólalásából?

– Semmit – jött szintén a nem csekély undorral adott rövidke válasz.

De így legalább joggal elmondhatom, hogy fél percre a kor két nagy meghatározó személyiségével sikerült szót váltani.

A kudarc sem volt teljes. Az akkor még normál formátumú Szabad Nép, a párt központi lapja tudósításának kopfjában megemlítette Rákosi elvtárs részvételét, majd egy kolumnán át közölte az én anyagom felhasználásával a traktorosnök mondanivalóját.

De hol van ebben a történetben Erdei Ferenc? Ott volt ő, de nem nagy dicsőséggel.

Rákosiék bejövetele után talán tíz perccel újra megmozdult az üvegajtó egyik szárnya és besompolygott rajta a miniszter. Erdei előrehajolva, csaknem négykézláb a két lábra álló ősembert formázva feltűnés nélkül próbálta elérni a terem túlvégében lévő elnöki asztalt. Így aztán nagyon is magára vonta a figyelmet. Talán azt próbálta elhitetni, hogy korábban bent volt már, csak éppen kiment valamit ügyintézni, vagy pisilni. De a vesszőfutás után új probléma támadt, mert az elnöki asztalnál nem volt üres szék, ahová leülhetett volna. A megérkező miniszter senki nem üdvözölte, és Rákosiék távozáskor sem vettek tőle búcsút. Egyszóval nagy égés volt.

1951 őszén behívtak katonai szolgálatra. Mire 1953-ban leszereltem, már Nagy Imre volt a miniszterelnök, és kormányában Erdei újra megkapta a földművelési miniszteri tárcát.

A magyar falu népe, a magyar parasztság számára nagy reményekkel teli időszak volt ez. Orvosolták sérelmeiket, eltörölték a kuláklisztát, és nyugalmasabb időket ígértek. Somogyzilre azért vittek, mert ebben a dunántúli falucskában újra növendék-bikák nevelésével, hizlalásával kezdtek foglalkozni a gazdák. A község egyik tekintélyes polgára, amikor megkérdeztem, mit vár a jövőtől, egy igen magvas választ adott:

– Jó lenne ez a Nagy Imre, csak ne lenne ott mögötte a fényképeken a mumus.

Az ország szeme láttára megvívott hatalmi harcban Erdei, mint a későbbi események megmutatták, Nagy Imre programjával értett egyet. De a dolog természete szerint háttérben maradt.

Elmondok most egy esetet, ami nagyon ide illik, és Rákosi egyébként is második szereplőként jelent meg a visszaemlékezéseimben. A kettős hatalom idején ülést tartott a termelőszövetkezetek tanácsa, és helyszínül a Duna bal partján lévő közgazdasági egyetem auláját választották. Volt akkor a Földművelési Minisztériumnak egy Bajcsy Ede vagy Endre nevű főagronómusa, aki urasági intézőként kezdte pályafutását, és a minisztériumba is olyan felszerelésben járt be, mintha hintóra szállva a határ bejárására készülődne.

Ezen a tanácskozáson szót kért Bajcsy és elmondta, hogy az előző napon egy téves közlemény jelent meg egy olyan felszólítással, amely szerint a búzavetéseken a megolvadt, majd megfagyott havat szánok járatásával fel kell töretni. Bajcsy elmagyarázta, hogy az így keletkezett vékony jégréteg alatt levegő van, melyben kifagyástól óva vígan teletelhet a gyöngye növény.

Rákosinak szokása volt az elnöki asztaltól közbeszólni, véleményt nyilvánítani. Most dühösen vonta felelőségre a főagronómust.

– De Bajcsy elvtárs, ha ilyen hibás eligazítás történt, miért nem adtak ki azonnal egy eligazító ellenközleményt? Miért nem adták ki azonnal?

És ez nem csak afféle szónoki kérdés volt, hanem nagyon kemény felelősségre vonást sejtetett.

Bajcsy pedig mintha észre sem vette volna a kialakult feszültséget, derűsen válaszolt:

– Rákosi elvtárs, én bízom a magyar paraszt józan eszében.

Sok eseményt megért már a Közgáz aulája, ekkora tapsot azonban nem hallott. Mátyásunk meghökkent, de jobbnak látta, ha nem száll szembe a közhangulattal, és méltóságteljesen ő is összeütögte tenyerét.

Ha voltunk a Duna bal partján, most menjünk a jobbra a változatosság kedvéért, a Műegyetem aulájába. Az esemény, miként az én ötletem oka is, furcsa.

Amikor határozatot hoztak a gödöllői agráregyetem megalapításáról, a reakciónak minősített városkában nem akadt alkalmas helyiség, ahol a döntést megünnepelelhették volna. Így fura módon más város más egyetemén került sor egy vasárnap délelőtt a rendezvényre.

Az MTI-ben a tudósításra nem engem, hanem Kálmán Sándor kollégámat jelölték ki. Ő vasárnap reggel váratlanul felkeresett, és elmondta, hogy nem merete elhárítani a feladatot, pedig ő egy női röplabdacsapat edzője, és sorsdöntő mérkőzésük lesz ezen a napon. Menjek én helyette az eseményre, aztán találkozzunk, hogy ő adhasssa le a tudósítást.

A baráti szívességet természetesen elvállaltam, és kellő időben leültem szokásom szerint a második padsor szélére. Amikor Erdei megkezdte ünnepi beszédét, megnyugvással konstatáltam, hogy papírról szónokol. Hát majd elkérem tőle, és csak éppen hogy maszatolgattam a térdemen tartott jegyzetfüzetembe. Ám egyszer csak észrevettem, hogy Erdei egyre ritkábban pillant a papírra, majd egy izgalmasabb témánál háta mögé csapja azt. Ezek után komolyan kellett venni a jegyzetelést.

Az összejövetel befejeztével kísérletet tettem a beszéd megszerzésére. Erdeit az elnöki pulpitus mögött egy kisebb szobában találtam meg. Egyedül volt, távozni készülődött.

Kérésemre, hogy adja nekem a beszédét, a szemembe nevetett.

– Nincs beszéd. Nem láttam értelmét, hogy leírjam. Legfeljebb néhány sort szán a sajtó erre az eseményre. Csupán néhány számot írtam fel emlékeztetőül. Ezután megkérdeztem, nem akarja-e meghallgatni telefonon az elkészült tudósítást, de Erdei azt mondta, hogy vidékre utazik, és az időben hírére sem hallottuk a mobil telefonnak.

Találkoztunk Kálmán Sacival és megkínlódtunk minden szóra ügyelve. Aztán másnap reggel a lapok – talán más események híján – teljes terjedelemben közölték tudósításunkat. Ez volt az az eset, amikor nem örültünk a sikernek. Nem jön-e rosszallás a minisztériumból? De úgy tűnik, jó munkát végeztünk.

Ez időben is történtek mókás események. Többéves kihagyással ekkor tartottak újra országos borversenyt. Az eseményt jelenlétével Erdei feleségével együtt megtisztelte, de ők hamar eltávoztak. A zsűriben én is helyet kaptam és állíthatom, hogy egyetlen képzett borász nem volt közöttünk. Harminchat fehér és tizennégy vörösborot kóstoltunk végig, aztán Sós Gábor, az elnyűhetetlen miniszterhelyettes azt javasolta, hogy a legjobbakat még vissza kellene kóstolni, nehogy igazságtalan döntést hozzunk. Hajós úr a borminősítő intézetvezetője pedig nekem panaszolta, hogy itt mindenki részeg. Sikerült rábólintani szavaira.

Más alkalommal a ligeti Mezőgazdasági Múzeumban borkóstolón látták vendégül a nálunk szolgáló diplomátákat. Erdei köszöntője után szót kért a mongol nagykövet. Dicsérte a bemutatott borokat, de aztán elmondta, hogy nem használjuk ki az értékes lóállományunkat. Az őshazából elvándorolva elfelejtettük a kumis receptjét. Pedig a kumis ... – és mondta a magáét. Erdei pedig a jelenlévők kuncogásával mit sem törődve nagyon udvariasan, komoly képpel köszönte meg a kapott tanácsot.

Egy bonyolult, fájdalmas szerelmi kapcsolatból kiszabadulni próbálva az MTI szolnoki szerkesztőségében vállaltam helyettesítést, így kiszakadtam a szokott munkakörömből. Így kimaradtam a központi eseményekből. Érthető, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísértem a személyesen ismert politikusok sorsát.

Érdekes, és talán érthető, hogy az együttműködőknek, a kriptokommunistáknak az országot tönkre tevő pártvezérekhez hasonló utálatot és kitaszítottságot kellett elviselniök. Erdei kivétel volt. Nagy Imre a változó helyzethez alkalmazkodó kormánylistákon helyet biztosított számára. Végül civilként, miniszterelnök-helyettesként egyetlen civilként, ő vezette a tököli szovjet parancsnokságra küldött tárgyaló delegációt, és része lehetett abban az élményben, amikor Szerov tábornok pribékjeivel a terembe rontva, a diplomáciai kapcsolatok szabályainak

fittyet hányva letartóztatta az asztal túoldalán ülőket. A korabeli politikai pletykák szerint Erdeit Kádár személyes kívánságára különítették el a katonáktól, s végül is mentesítették a felelősségre vonás alól. Ekkor állítólag megfogadta, hogy közelébe sem megy többé a politikának, s éveken át ehhez tartotta magát. A Népfront főtítkári posztjának elfogadása jelentette a visszatérést.

Számomra a mondottak alapján nem volt teljesen sötét ló az új főtítkárunk, de arra megkülönböztetett bánásmódra, amit a távozó Ortutaytól megkaptam, nem számíthattam. Az intenzív figyelésre megvolt az elegendő okom, hiszen a legközvetlenebb munkatársai közé kerültem.

Erdei érkezése és berendezkedése tudatosította egy megfigyelésemet. Korábban mint újságíró, MTI-tudósító, sok jeles vezető dolgozószobájában megfordulhattam. És ezek szinte kivétel nélkül személyes tárgyak nélküli egyenirodák voltak. Hiányoztak a gazdájukat jellemző tárgyak. A szállodai szobák monotonijához voltak hasonlatosak ezek a munkahelyek. Igaz, a mindenhez értő, megbízható, vezetésre termett elvtársakat sűrűn állította hol ide, hol oda a párt.

Három tárgyra, amelyet Erdei dolgozószobájában láttam, máig emlékszem. Az egyik egy a szokottnál jóval nagyobb, de azért belső díszítésre szánt bronzszobor volt. Somogyi Árpád munkája egy ülő, bőgatyás, hortobágyi kalapos pástort ábrázolt. Ezt a szobrást Erdei nagyon kedvelhette és patronálta. Az ő műve volt a Földművelési Minisztérium sarkánál felállított munkába induló ifjú paraszt, vállán a kaszával, kezében a csöcsös kancsóval. Micsoda lárma támadt, amikor felállították. A korabeli sajtó valóságos hadjáratot indított, hogy oly időkből, amikor a mezőgazdaságban is megkezdődött a szocializmus építése, ez a szobor a múlt kísérteteként jelenik meg. Aztán gyorsan melléje is állították az immár sematikus agronómus lányt.

Erdei, úgy tűnik, nem tanult az akkor kapott kritikából, mert az íróasztala mögé a falra a hőmezővásárhelyi művésztelep egyik jeles festőjének képét akasztotta. A festmény nagy részét két járomba fogott villás szarvú ökör töltötte be, mögöttük a kelő vagy lenyugvó nappal. Jó, erős kép volt, bizonyos. (A Népfronttól való távozásakor Erdei ezt a képet kapta búcsúajándékként).

Ha már a képek szóba kerültek, hadd mondjak el egy furcsa esetet. Egyszer a közvetlen főnököm, Hajduska Pista szólt, hogy tartsak vele, mert a Műcsarnokkal megállapodás született, és képeket adnak kölcsön. Mivel testvérbátyám ez időben a Nemzeti Galéria főigazgatóhelyettese és a Művészet című lap szerkesztője volt, előléptettek engem, az öcsikét szakértőnek.

A Műcsarnok pinceraktárában elvileg válogathattunk, de ha rámutattam egy öregasszonyportréra vagy egy búzamezős festményre, mindjárt kiderült, hogy azt éppen vidéki kiállításra viszik, vagy már más intézmény lefoglalta. Végül a népfrontos tanácskozóknak a középvezetők szobái ipari tájakkal, sok szép füstölő gyárképménnyel lettek gazdagabbak. Később minden kölcsönadott festményt egyszerre leápolni, rendbehozni vittek el. Akkor vette észre egy hozzám látogató mérnök barátom a képek hátán megbújó poloskákat.

A harmadik tárgyat főtítkárként rendelte meg Erdei. Kidobatta a téglalap alakú tanácskozóasztalt és egy kerek asztalt rendelt helyette, azzal az indoklással, hogy ne legyen asztalfő. Jelképesen a tanácskozásoknál mindenki egyenrangúnak érezhesse magát. Könnyen vállalhatta ezt a gesztust azzal a tudattal, hogy kerek asztal mellett bárhová ül, ott lesz az asztalfőn.

Ez egyébként nem volt olcsó játék. A házban azt suttozták, hogy a bútorsoda speciális faanyaga és kifaragtatása százhuszezer forintot kóstált. (Az én főelőadói fizetésem ugyanez időben 3600 forint volt). Aztán kiderült, hogy Erdei komolyan gondolta az asztalt is, a demokráciát is, és hogy a Népfront mozgalom hozzájárulhat az ország belső megerősítéséhez. Pozsgainak volt ő az előfutára.

Én mindjárt érkezése után egy nagyon kemény feladatot kaptam. Kiderült, hogy a magyar ENSZ társaság jubileumi ünnepségén kell előadást tartania. És valami szervezési hiba miatt mindössze három nap maradt arra, hogy az előadás elkészüljön. Hozzá voltam szokva a szokatlan feladatokhoz. Volt, hogy múzeumot nyitottam, máskor kollaboráns érseket temettem. Ám az Egyesült Nemzetek, s a hozzájuk kapcsolódó társaságok ügyeiben nem voltam igazán járatos. Még egy napot kellett várni, hogy az MTI archívumából megküldjék a témához kapcsolódó információkat.

Hamar munka sohasem jó – tartja a közmondás, amelyet megpróbáltam megcáfolni. A folytatást Hajduska Pistától, közvetlen főnökömtől hallottam. Az összejöveteleken akadémikusok, közéleti személyiségek, nagyrészt értelmiségiek vettek részt. És az előadás után többen gratuláltak Erdeinek. Ő pedig, mivel a maga tollával is volt

alkalma dicsekedni, jókedvűen közölte, hogy ő igazából csak felolvasta a dolgozatot és keresni kezdte, hogy hol vagyok. Az időben Darvasi István ívelő karrierje azért konyult le, mert egy Kádár-beszámoló után megkérdezte igaz barátaitól: „Na, hogy tetszett a beszédünk?” Más kárán tanulva óvakodtam attól, hogy akár csak közelébe menjek az olyan eseménynek, ahol az én szövegemet olvassák.

Tény, hogy nagyon hamar sikerült Erdei bizalmát elnyerni. Nem sokkal később átadta egy készülő könyvecske kefelevonatát, amely a Magyar Népköztársaságban adható kitüntetések volt hivatva ismertetni. Benne volt nem csak a kitüntetések színes fotográfiája, de ha nem káprázik az emlékezetem, az is, hogy az egyes kitüntetésekkel milyen jogok, kedvezmények járnak. Ennek alapján megértettem, miért veszkődnek úgy az elvtársak a Szoc. Hazáért megkapásáért.

A politikai ünnepek alkalmával a különböző intézmények kitüntetési kvótákat kaptak, és a Népfronttal ebben a vonatkozásban nem bántak szűkmarkúan. Így aztán a központban még a portás és az üzemi konyha szakácsnője is hozzájutott a munka érdemérem bronz fokozatához. (Akkoriban fogalmazódott meg bennem az ötlet, hogy az én temetésemem becsületes éltém bizonyosságául üres kitüntetési párnát vigyenek majd.)

A könyv előszavát egyébként igyekeztem jól megírni. Kicsit megugrott a fantáziám, így középiskolai tanulmányaim alapján még azt is fejtegettem, hogy az antik Rómában a corona muralis, a corona navalis mellett mekkora becsülete volt a corona civilisnek. Erdei átvette a munkát, majd hosszú csend következett. Úgy hittem, hogy a kitüntetések végleg lekerültek a napirendről, ám hónapok múlva Erdei átadott nekem egy borítékot, benne jókora összeggel. Csodálkozó arcomat látva közölte, hogy a kitüntetések honoráriumai, pontosabban csak annak fele, majd mosolyogva hozzátette: „Mert egyrészt én is dolgoztam még rajta, másrészt ha veled íratják, nem kaptál volna ennyit se.” Ezt az esetet azért gondoltam megemlíteni, mert másfél évtizedes Népfront-szolgálatom alatt ez volt az egyetlen eset, amikor főnökeim a helyettük végzett magánmunkát díjazták. Eszükbe sem jutott.

Ellenpéldát is tudok mondani. Egy ideig a Népfrontnak volt főtítkárhelyettese is. Ezt a tisztséget Bugár Jánosné töltötte be. Nem volt rosszabb, talán még jobb is, mint a hatalomba jutott elvtársnők. Később, egy kikeresztelkedett óbudai zsidó családból származott, minden rendszerben üldözött, magát büszkén liberálisnak valló újságíró, Toll és bilincs címmel közreadta életrajzát, és ebben a leghatározottabban állította, hogy Bugárék nagyon nyilas, veszedelmes házmesterek voltak a belvárosban.

Hajduska mesélte, hogy ők egy alkalommal hármásban Erdeivel és Bugárnéval együtt annál a bizonyos kerek asztalnál egy külső tárgyaló félre vártak. Erdei nem sokat tudhatott az illetőről, érdeklődött, hogy mivel foglalkozik, miben járatos az illető. Bugárné azt a választ adta, hogy a várt vendég hivatásos politikus.

– Jó, jó – fakadt ki Erdei. – De mi az illető becsületes mestersége?

Bugárné láthatólag sértve érezte magát, hiszen ő is a vendég kasztjába tartozott, de nem szállt vitába. Erdei hamar belátta, hogy a Népfront, ha nem is sóhivatal, de nem ad kellő bázist céljai megvalósításához. Bejárt ugyan, de csinálta a maga dolgát, az agrárkutatót, az agrárpolitikát. A mezővárosok, a tanyák, a termelősövetkezetek háztájijának bővítése, a részművelés és még ki tudja, hány napirenden lévő téma.

Ez időben történt, hogy Hajduska közölte: augusztus 20-a három országosan kiemelt szónokának egyike Erdei lesz. Menjek be hozzá, hogy eligazítson, mi legyen a beszédben. Belépve a szobájába megálltam az ajtónál, mert láttam, hogy nagyon dolgozik. Az íróasztalánál ülve el sem eresztette a tollat, ingerülten felnézett, s látszott, hogy éppen egy fontos mondat papírra vetése közben zavartam meg. Várta, hogy megmondjam, mi a fenét akarok.

– Erdei elvtárs, jöttem az elmondandó ünnepi beszéd szempontjaiért.

Mintha oldódott volna az ingerültsége, és huncutul, cinkosan megjegyezte:

– Egyetlen szempont van. Ne keltsen feltűnést.

Ezek után már félig-meddig megfordultam, hogy mielőbb eltűnjek. Ám megdöntöttem magam. Mint volt MTI-s tudósító úgy gondolom, hogy a beszédből a vidékre, a mezőgazdaság helyzetére vonatkozó részt közlik majd. Nem kellene legalább ezt a részt megbeszélni? Erdei csak most tette le a tollat.

– Igazad van – mondta. Átjött a kerek asztalhoz és meg is kaptam a szempontokat.

A négyéves választási ciklust ki sem töltötte Erdei Ferenc. Megnyílt előtte a lehetőség, hogy a Tudományos Akadémia főtítkáráként folytassa. Az pedig sokkal erőteljesebb pozíció, ahol van pénz, paripa, fegyver. Az utolsó napok egyikén, nem is szobájában, hanem annak titkárságán véletlenül tartózkodtunk egy időben, és emlékeztem szerint minden előzmény nélkül mondani kezdte:

– Engem a tőköli letartóztatás után a szovjet nagykövetség pincéjében őriztek. Egy magyarul jól beszélő főhadnagy időnként felvitetett kihallgatásra. Decemberben sor került egy ilyen raportra rendelésre. Az asztalon, amely közöttünk volt, állt egy telefon. A tiszt váratlanul megkérdezte, nem akarom-e felhívni a feleségem. Én pedig ahelyett, hogy a telefonhoz nyúltam volna, ingerülten megkérdeztem: És mit mondjak neki? A tiszt pedig tetetett közönnyel válaszolt: Hát mondja azt, hogy karácsonyra otthon lesz.

És amilyen kurtán-furcsán elkezdte, ugyanúgy befejezve bement a szobájába.

A Népfrontnál töltött utolsó munkanapján azt kérte, négyen a titkárság állományában dolgozó újságírók maradjunk bent munkaidő után, mert a tanácsunkat szeretné kikérni bizonyos ügyben. Kiderült, hogy támogatásával elkezdtek egy dokumentumfilmet csinálni arról, hogy Makó városában hogyan ünneplik az egyik szocialista tavaszi ünnepet. Már meg nem mondom, hogy április negyedikét-e vagy május elsejét, de sajnos megakadtak. Az időben, hogy a torzóban maradt művet megtekinthessük, akkor még vetítőgépet és kihúzható vásznat is kellett szerezni.

A bemutató nem valami fényesen sikerült. Előbb azt láthattuk, hogy a derék makóiak az ünnepre készülődve meszelik, pingálják a házaikat, söpri a portájuk előtt az utcát. Aztán a város vezetői elindultak és csak mentek, mendégéltek, de szünni nem akaróan. A vetítés után Erdei behívott a dolgozószobájába. Már ki volt készítve egy üveg konyak a poharakkal együtt. Az öttagú társaságból már csak én élek, azt hazudhatnék, amihez kedvem tarja. Amikor Erdei a véleményünket kérdezte, Hajduska, a rangidős rám tolt a dolgot, mondván, hogy én vagyok a filmíró, és már dokumentumfilmet is csináltam.

Kínos volt, hogy éppen utolsó napon. De a betlehemesekről, húsvéti locsolókról, a busókról lehet érdekes filmet csinálni, de a szocialista ünnepek ugye még nem alakultak ki igazán.

Erdei ahelyett, hogy megsértődött volna, lendületbe jött. A megismert, megfigyelt termelőszövetkezeti elnökökről mesélt, és amikor kiürült a konyakos üveg, előkeresett egy másikat.

Még azt érdemes itt elmondani, hogy korábban említettem előtte egy valahogy birtokomba került oroszról fordított történelemkönyvet. A bevezető tanulmány szerint hibás volt egy korábbi fordítás, amely szerint nálunk rettenetes Ivánról beszéltek. Nem rettenetes volt ő, hanem rettegett. Egy nagy cár, aki gatyába rázza az orosz birodalmat. A történész azt is sejtette, hogy ezt az Ivánt Sztálin saját előfutárjának tekintette. Erdei kölcsönkérte ezt a könyvet, és amikor búcsúzáskor visszaadta, három könyvjelzőnek használt papírcsíkot találtam benne. Nem csak olvasta, de talált is a könyvben megszívlelnivalót.

Erdei úgy ment el a Belgrád rakparti székházból, hogy vissza sem nézett. Utódját alighanem az elnöki tisztet betöltő Kállai Gyula szemelte ki, aki a párt vezérkarában minél hátrébb szorulva egy fajsúlytalan ember utódlását szorgalmazta. Debrecenben sikerült találnia egy mezőgazdasági technikumi igazgatót és tangazdasági vezetőt, akit a civis városban sem nagyon ismertek. A szürke ember első intézkedése volt, hogy a kerek asztalt vigyék a bizományi áruházba és tanácskozásszaltalnak legyen újra megbízható asztalfője.

Erdeiből nem lett öregember. Nem sokkal élte túl a hatvanadik születésnapját. 1971-ben távozott az élők sorából, így jutott idő rá, hogy a rendszerváltásig intézmények, iskolák vegyék fel nevét. Aztán valamikor már az új ciklus kezdetén jóformán bejelentetlenül rám rontott a Duna televízió egy dokumentumfilmes stábjá, emlékeimet firtatta és én csak dadogni, habogni tudtam. Máig nem sejttem, hogy használtak-e belőle valamit.

Már pedig a történelem tudósai szerint a személyes élmények hitelessége ingtag ugyan, de ezek nélkül papírízű marad a tudomány. Az életmű értékelése nem az én feladatom. Annyi bizonyos, hogy a fiatal Erdei belügyminiszterként fontos szerepet vitt a svábok kitelepítésében, nem csak a háborús bűnösök, de a „reakciók” üldözésében. De az is igaz, hogy szolgálni próbálta a parasztság, a mezővárosok lakóinak, a tanyák népének boldogulását. Szerepe volt abban, hogy sok zaklatás után néhány békés esztendőben a gyarapodásra is lehetőséget kaptak.

Kecskemét volt országgyűlési képviselőjeként róla nevezték el a város művelődési házát. Szedresi Pista orvos barátom kecskeméti lakosként volt olyan szíves, elment megnézni, mi most a helyzet. Az intézmény már nem viseli Erdei nevét, viszont az emléktáblát, a patronált Somogyi Árpád által készített bronzportréval meghagyták, és amikor egy mérges ember megrongálta a táblát, helyrehozták azt.

Ne legyünk türelmetlenek. Az utókor meghozza igazságos ítéletét. De a kerek asztalon addig is érdemes elgondolkozni.

Kiegészítés

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Tudom, teljesen szabálytalan, hogy a nem a mostani, hanem egy-két számmal korábbi Tempevölgyben megjelent múltidéző írásom végére próbálok utóiratot biggyeszteni. Talán melegségre szolgál, hogy ezek az írások a Hazafias Népfront mozgalom három meghatározó vezérszínját, Ortutayt, Kállait és Erdeit próbálják bemutatni.

Nos, Ortutayról terjedelmes memoárja első két kötetének megjelenése után írtam. Nem az emlékiratról, hanem a vele kapcsolatos családi élményekről, lévén a bátyám kultuszminiszterségének utolsó szakaszában volt a titkárság vezetője, én pedig a Népfront főtítkárságának hasonló szakaszában voltam a mozgalom íródeákja. A hitelesség kedvéért azért írásomban megemlítettem, hogy a két vaskos kötetbe bekerült: testvérem 1956 után számomra próbált támogatást szerezni általa.

Úgy gondoltam, Ortutayról elmondtam, amit tudtam, eszem ágába sem jutott, hogy ezzel a témával még újra foglalkozzak, hiszen ha száz évig élnék is, bennem maradna sok elmondásra érdemesnek vélt élmény, tapasztalat.

Am most, hogy megjelent a memoár harmadik kötete, a lányom meglepetésként ezt is megvette, elhozta nekem. Megvallom, alig tudtam leplezni bosszúságomat. Mi a fenét kezdjek vele? Alighanem egy, az imádott hatalomból kiszorult öregedő amorózó sérelmeivel és szívfájdalmaival lesz tele a kötet. De azért mindjárt melegében megnéztem a névmutatóban a testvérem, mert ők később is találkozhattak. Solymár István neve mellett két oldalszámot találtam. Az első bejegyzés csak egy információkérésről szólt. A második 1977-ből, Ortutay halálának évéből való. Amikor papírra vetette, még nem sejtette, milyen közel a vég. Harminchárom esztendő múltán a következő sorokkal találkozhattam.

„A mai újságban olvasom: meghalt Solymár István, aki kultuszminiszterségem utolsó idejében a titkárság vezetője volt, aztán velem jött a Múzeumi stb. Központba, népszerű nevén a MUMOK-ba, s ott titkárságot. Nagyon szerettem, jó humorú, csöndes, okos fiú volt. Szép csöndben ledoktorált, a Nemzeti Galéria helyettes főigazgatója lett, s ahogy a gyászjelentés mondja: temetéséről később történik intézkedés. Elmegyek én is a temetésére, koszorút is küldök, igazán szerettem a fiút, s hamarabb gondoltam kövér öccsének a halálát, mint az övét. Az öccse amolyan félig sikeredett író, abba is hagyta az irodalmat, hírét se hallom.”

A rövid bekezdés végére jutva nem tudtam, hogy sírjak vagy nevessek. A három vaskos kötetben kevés ember kap írójától annyi elismerő szót, mint amennyi elismerő, mondhatni szeretetteljes szót bátyám számára kimért. És lám íme felbukkanok én is. A kövér öccs, a félig sikeredett író, akinek már réges-rég meg kellett volna halnia.

Valóban, a négy kiadónál megjelent húsz kötet és három film után akkor már javában tartott a két évtizedes némaságra, tehetségtelenségre ítéltség, amely alighanem máig elhúzódott volna, ha nem jön a rendszerváltás. Akkor úgy tűnik, lehullott a rontás, és újabb húsz könyv, tucatnyi dokumentumfilm és egy háromrészes televíziós játék bújt elő a félig sikeredettből. Lenne erről is mit mesélni, de majd ha odaérünk.

Mindenesetre a bejegyzés megismerése után a vasárnapi ebédnél felolvashattam eme családi vonatkozású dokumentumot annak bizonyosságaként, hogy a sors, a nagy rendező, néha tréfás kedvében fura dolgokra képes.

Önnek, kedves főszerkesztő úr pedig azért küldtem el ezt a megkésett utóiratot, mert talán érdekes, és egyben hitelesíti az elmondottakat és elmondandókat.

ALIGETI HARANG

Az a néhány ház, amely ott valahol, az Örvényes felé igyekvő patakok egyikének forrásvidékén összetorkollott, nem volt igazi falu, ezért is nevezték el talán jobb híján Ligetnek a környékbeliek. Tizenöt-husz család lakta a nem szegényes, de azért nem is túlságosan módos kinézetű portákat. A birtok tíz holdnál alig-alig volt kevesebb, de húsz fölé sem igen rúgott. Örvényesre, a szomszédos nagyfalura jellemző belső ellentétek itt nem voltak jelen, minden gyűlölködés, minden rosszindulat, ami az emberekben élt, kifelé fordult. Talán ezért nem gyarapodott a falu, hiszen idegent még családtagnak is ritkán fogadtak be. Fittyet hányva az unásig ismételt genetikai intelmeknek, többnyire egymás között házasodtak. Ennek következtében megnövekedett az öröklött betegségek aránya, az országos átlaghoz képest riasztó volt a gyakoriságuk, de az emberek nem hittek a természettudományos magyarázatoknak. Alighanem egy szót se értettek a kirendelt TIT-előadó túlbonyolított okfejtéséből, és azt is nagyon furcsállották, miért éppen nekik kell végighallgatniuk mindezt. A betegség Isten csapása volt a szemükben, amit elkerülni egyedül az imádság, a hitetlenek szerint a pusztá szerencse segített, vagy nem segített.

Nemcsak a település éghajlata volt védettebb, mint a környéké általában, az Örvényes völgyében visongó szelek ide már alig jutottak el, a társadalmi viharok ereje is gyakran megtört a sündisznóállásba gömbölyödő dombhátakon. Az egyenetlen terep nem volt alkalmas a nagyüzemi termelésre, ezért aztán annak idején a nagybirtok harapós terjeszkedése nem érintette, és a termelészövetkezetek szervezésének első hullámai is elkerülték a vidéket. Egyszer mégis vége szakadt a pünkösdi királyságnak. Olyan váratlanul történt mindez, hogy az emberek nem akartak hinni még a saját szemüknek se, jóval tovább bámulták a kerítésre támaszkodva a házak közé begördülő óriási teherautókat, mint az ésszerű lett volna.

A felszalagozott, zászlókkal díszített teherautókról városi hölgyek, pantallós férfiak ugráltak le csapatostul, és árasztották el kissé késve, de annál barátságatlanabban bezáruló porták környékét. Elszántan tébláboltak magas sarkú topánkáikban, hegyes orrú félcipőikben a bokáig érő sarat kaputól kapuig, zörgették a leláncolt kapukat, s addig ingerelték az amúgy is felajzott kutyákat, amíg azoknak ki nem ült – mintha megvesztek volna – a sárga hab a szájuk szögletébe. Csupán a rendfenntartó erők fegyveres segítségének jóvoltából nyíltak meg a kapuk, engedték be hivatlan látogatóikat a megvertségükbe talán túlon túl is készségesen beletörődő parasztok. Egyenesen a szertartásos tisztaszobába vezették, borral, fánkkal kínálták őket, mint a szabadságra hazaérkező régen várt katonafiakat.

Mindössze egy-két túlbuzgó házörző volt e hirtelen keletű szívélyesség ára, ezeket kellett lepuffantani érte, nem is annyira a szorongató szükség parancsára, hanem hogy példát statuáljanak. Ettől fogva aztán ment minden, mint a karikacsapás. A fekete jóslatok, amik véres verekedésekről, bicskás-baltás ellenállásról szóltak, nem váltak valóra. Estére kelve már szent volt a béke. A kapatos agitátorok, meg a fiatalabb, borközi állapotba szédült férfiak egymásba kapaszkodva tántorogtak ide-oda a település egy szál utcáján, ami a szálfahidakkal keresztül-kasul öltött Liget-patak partján kanyargott, szolgálaián követve annak minden szeszélyes kanyarulatát. Szerencsére senki sem esett áldozatul a sunyin örvénylő, a gyakori esőzések miatt sokszorosára duzzadt pataknak, pedig az ingerlően szabados viselkedésű és kissé szintén mámoros városi hölgyek közelléte még azt a maradék józan eszüket is elvette a férfiaknak, amit az ital meghagyott. Annyi gátlástalan, diákos csínytevést, otromba tréfát követtek el egyetlen este, amennyit eddigél egy emberöltő alatt se. Hónapokig zengtek a mérges családi csetepaték a kisdéd különítmény távozása után. Éjfél is elmúlt, amikor az agitátorok az aláírt belépési nyilatkozatokkal a birtokukban fölkapaszkodtak a teherautókra, és integetve, dalolva tovagördültek.

A hirtelen-gyorsan aláírt belépési nyilatkozatok az avaskéri Felszabadulás Termelészövetkezet címére szóltak. Ide kellett volna a ligetieknek bejárni, az avaskéri központba, de hát ez egyáltalán nem akarózott senkinek. A saját földjüket nem művelhették, ettől nemcsak szigorú parancs tartotta vissza őket, hanem az a prózai tény is, hogy az igásállatok nagy részét a központi telep rendelkezésére kellett bocsátaniuk. A parasztok jobb híján afféle passzív rezisztenciába fojtották sértettségüket. Az elcsendesedett porták lakóira mintha örökös vasárnap köszöntött volna. Az emberek látszatra boldogan adták át magukat a mindent megemészítő tétlenségnek, de az

agyuk szüntelenül járt, zakatolt, a kisiskolástól a dédszülőkhöz egyként azt kutatták, hogyan menekülhetnének a kutyaszorítóból.

A szövetkezetben megvolt a jóindulat, szerette volna legalább fölszántatni a ligeti földeket, de a gépállomás traktorosai nem álltak kötélnek. Amikor aztán felsőbb parancsra mégiscsak meg kellett kísérelniük a lehetetlent, a gépek, mintha valóban szabotázsakciónál lett volna szó, sorba beleragadtak a kíméletlen őszi sárba, az egyik közülük ott is húzta ki oldalára borulva valamelyik vízmosás szélén az egész telet. A katonaság csak tavasszal vonult ki, vontatta be a gépállomásra a ronccsá rozsdásodott körmöst.

Mire nagyüzemi művelésre alkalmatlanná nyilvánították a területet a központ illetékesei, és szóba jöhetett volna az a megoldás is, hogy legalább részben visszajuttassák a földet eredeti tulajdonosaiknak, azok jó része már nem volt a faluban. A maradék meg éppen menni készült, ki valamelyik városba a fiatalok után, ki meg a temetőbe a hetedízigen ősei mellé. Így történt, hogy sorra mindenki visszautasította a szabadfalvi tanács, mert közigazgatásilag ide csapták a községet s nem a közeli Avaskérhez, föld-visszaszármaztatási javaslatát.

Egyedül az öreg Kántor állt kötélnek. Jövevény volt, új gazda, azért ragaszkodott minden ésszerű tanácsnak fittyet hányva, ilyen megátalkodottan a földhöz. A felesége évekkal ezelőtt meghalt, a fia a katonaidéjét töltötte, az istálló, a szín, a göré, az ólak mind üresen tátongtak, düledeztek, néhány tollát hullató vén tyúkon kívül semmi nem zavarta a gaz felverte udvar nyugalma, ő mégis habozás nélkül mondta ki az igent, próbált meg újra gyökeret eresztetni az ekkorra már csaknem teljesen elnéptelenedett faluban. Ettől a szándékától semmi nem térítette el.

Az egyetlen kocsmá, a Gabányi-féle is kénytelen volt bezárni közönség hiányában. A levegőben a romlás leplezetlen, erdő leheletű illata érzett, még estére kelve sem enyhítette meg sem a tej, sem a trágya otthonosan szivárgó melege.

Aki egyszer kitétte innen a lábát, sohase tért vissza többé. Csupán néhány öregember tartott ki „a nekünk úgyis mindegy” jelszavával. Egyik temetés a másikat érte. Sanda gyanakvással fürkésztek egymást, mintha folyton azt találgatták volna, ki lesz a következő. Sokáig senki se bírta idegekkel ezt a morbid játékot, előbb-utóbb mindenki megfutamodott. Egyesek szerint még az utálatos, egérszagú szeretetotthonok is lakályosabbnak bizonyultak a pusztulófélben lévő falu légkörénél.

A házak egyszer csak azt vették észre, senki se lakik bennük, a törött ablakokon ki-be ugrándoztak az elvadult macskák, az ablakpárkányokra lerakódott porból kihajtott a kutyafülű disznóparéj, húsos levelei szeles éjszakai kisértetiesen sikálták a helyükön maradt, repedés szabdalta üvegtáblákat. Öreg Kántor eszelős dühvel, immár sokadszor látogatta végig az összes elvadult portát, semmiképpen sem akarta tudomásul venni a tényt, hogy végérvényesen egyedül maradt. A magány, amit annak idején a szőlőhegyi munkához menekülve olyan önfeledten keresett, most, amikor végérvényesen el kellett jegyeznie magát vele, megrémítette.

A templomban keresett, ugyan hol másutt kereshetett volna, menedéket. Amennyire kerülté régen, éppen annyira igényelte most Isten közellétét, szinte beköltözött a hajlékába. Órákig elüldögélt a szúrágta padok valamelyikében, minden badarságot összevissza motyogott magában azon az örvön, hogy ő az Istennel beszélget. Közben az éhes baglyok egerekre vadásztak vinnyogva a feje fölött.

Teljességgel érthetetlen volt, hogyan vándorolhatott ide ennyi egér, amikor látszólag semmi, de semmi táplálék nem csábította őket. Éhségükben a korhadó berendezési tárgyakkal estek neki, szétrágták például a gyóntatószék egyik lábát, úgyhogy az most a falnak dőlve volt kénytelen várni a bizonytalan jövőt. A padok térdeplői és minden föld közeli faalkatrész szép sorjában áldozatul estek az egerek mohóságának. Az emészthetetlen táplálék azonnali távozott belőlük, ahogy befalták, morzsalékos, fűrészporszerű, áthatóan szaglós ürülékük az egész templomot elárasztotta. Hiába járt a törött ablakokon állandóan ki-be a huzat, a lehetetlen egérszagot nem tudta kiszellőztetni. Szaporaságuk, aminek még a horgas tél is csak alig-alig tudott megálljt parancsolni, arra vallott, a szűkös táplálkozási viszonyok ellenére jól érzik magukat a templom oltalmában.

Öreg Kántor szertartásosan illemtudó ember volt annak idején, a magányosság azonban szinte a fölismerhetetlenségig megváltoztatta. Nagyon is elvetette a sulykot. Ha ráérett a szükség, akár az utcán jártában-kelében elvégezte. Nem kímélte a templomot se. Abban meg külön a kedvét lelte, hogy az egerek milyen undorító buzgalommal esnek neki, takarítják el utána a mocskot. Képes volt vén, összeaszalódott szemérmét az előtt elölgetni, levezetni a gyertyatartó angyalok lábát. A végeérthetetlen imádkozás szüneteit használta föl e

csinytevésekre. Egyáltalán nem érzékelte cselekedeteinek Istentől elrugaskodott voltát, inkább egy cinkos szövetség jelképeiként fogta fel őket. A végén aludni se ment haza. Valamilyik padban vetett magának ideiglenes ágyat. Itt is halt meg, a térdeplő korhadékai közé roskadva.

Dénes, a fia, már föl se ismerte a fehérre rágott csontokat. Unottan piszkált közójük a bakancsa orrával, s olyan közömbösen, mint valami szakmáját unt, hétpróbás régész. Nem lepte meg, amit látott. A hírek mindenhova elszivárogtak utána, ha részletes helyzetjelentést nem adtak is, a legfontosabbakról tájékoztatták. Ennek ellenére alig várta, hogy hazatérhessen. Szinte örült neki, hogy a falu üresen fogadja. Nem szívesen beszélt volna senkinek arról a kilenc évről, amit távol töltött. Úgy érezte, meg van bélyegezve, és egyetlenegy esélye van arra, hogy életben maradjon, ha elbújik a kíváncsi tekintetek elől.

Ekkor már, ahogy az orvosok diplomatikusan fogalmaztak, nem volt teljes értékű férfi. Mielőtt a börtön viszonylag nyugalmas világa befogadta volna, hónapokig vergődött a vérszomjas kiképzőtiszt, Karacsó őrmester karma között. Ez a primitív, parancsoláshoz szokott ember mindenáron rajta akarta kiélni a békeidők elferdített katonai ambícióit. Ennek érdekében a legkülönfélébb szabályzati túlkapaszkodásoktól se riadt vissza. Egyetlen célja volt, rábírní Dénest fogadalma – miszerint nem foghat fegyvert a kezébe – megszegésére. Dénes azonban ellenállt. Nyugodt, lenéző fölénnyel figyelte az őrmester erőlködését, amitől annak szinte meghatványozódtak az energiái.

A törött csontok, a szétvert heregolyók híven tanúskodhattak volna a történekről, ha van, mint ahogy nem volt, aki e tanúskodásra odafigyeljen.

Bármilyen furcsán hangozzék is, Dénesnek a börtön a megváltást jelentette. Egy kivételével mind begyógyította a sebeit. Csupán férfiasága elvesztését nem tudta kiheverni. Ezt az egyet sohase bocsátotta meg a sorsnak. Türelmesen várta, hogy rettenetes bosszútervei, amiket a Biblia tanításai alapján koholt, bekövetkezzenek. Olyan tűzőzönt, világégést jövendölt, amely mindenkit elpusztít, csupán őt és a hittársait hagyja életben.

Éppen ezért túl hosszú időre nem akart berendezkedni, hiszen a különböző előjelek arra utaltak, a világégés eljövetele nem várat sokáig magára. Addig hullott szilván, vadmadártojáson is kihúzza valahogyan, gondolta. Végzetesen belesüppedni látszott a teljes tétlenségbe, ami lassan a boldog elhülyülés állapota felé kezdte sodorni. Legszívesebben egész nap a sarokban gubbasztott volna, csupán az éhség kíméletlen mardosása bírta rá, hogy a szegényes zsákmány reményében kisebb-nagyobb gyűjtőutakat tegyen a határban.

Egyik ilyen kényszerű bókászása közben katonai dzsippel találkozott. Elbújni se volt ideje. Futni kezdett. Erre a terepjáró, mintha csak tréfából tenné, a nyomába szegődött. Makacsul araszolt utána árkon-bokron, hegyenvölgyön át. Dénes annyira belefeledkezett a menekülésbe, hogy észre se vette, amikor a kocsi utolérte. Jó ideje már ott döcögött mellette karnyújtásnyira. Egy férfi hajolt ki belőle a vezető melletti ülésről. Barátságos karmozdulatokkal arra igyekezett rávenni Dénest, hogy álljon meg. Dénes engedelmeskedett.

Mint később kiderült, Topolya Tivadar, művészevén Cser Csaba, a megyeszerte ismert és közkedvelt szobrászművész volt az illető. Kifejezetten erre az alkalomra kölcsönözte a gépkocsit és a sofórt a városi helyőrségtől barátja, a megyei pártbizottság másodtitkára, Gömböry Andor segítségével. Nem rejtette véka alá látogatásának célját, egész Varasd tudott róla. A ligeti nagyharangért jött, ez ügyben kereste meg Kántor Dénest. Elvihette volna a harangot minden különösebb ceremónia nélkül is, de ő nem volt tolvaj, mint törvénytisztelő szocialista állampolgár, ezt úton-útfélen hangoztatta, ragaszkodott a szabályos adásvételi szerződéshez.

Mire kellett neki a nagyharang, senki se firtatta. Megszokták habókos dzsentri különcségeit, amiket ő, alkalmazkodva a társadalmi miliőhöz, művész voltával fedezett. Egyébiránt az életmódja is könnyen megbotránkozás tárgyát képezhetne volna: délben ébredt, délután a kutyájának furulyált, a kutya egészen sötétedésig járta fáradszatólanul a lassú palotást a méla furulyaszóra. Topolya csak ekkor kapott életre, amikor sötétedni kezdett. Nekilátott a városnak, az összes presszót, kocsmát, éttermet, szóval minden néven nevezhető vendéglátó-ipari egységet végiglátogatott. Ibolyát tűzött a kacagva tiltakozó presszóslányok blúza elejébe, az unatkozó doktornéknak rózsával kedveskedett, a szegénységükre büszke tanárkisasszonyokat világfájdalmas erkölcsprédikációkkal untatta. A gáláns kalandjairól szóló mendemondáktól csak úgy visszhangzott a város. A megmosolygott férjek mégsem mertek kikötni vele, röstellték volna nyíltan beismerni a vereségüket.

A bohém kalandok előkészítése és lebonyolítása úgyszólván minden idejét lekötötte. Hogyan készültek el akkor mégis a szobrai, ezek a kor ideológiai kliséihez iróniával igazodó, de mégiscsak igazodó panoptikumfigurák?

A körülötte szövődő legendáriumnak ehhez a rejtélyes, szélhámasságot sejtető pontjához senkinek se sikerült közel férkőznie, mindörökre titok maradt. Mert hát nem holmi elnagyolt, modern gyökerhasítékok, drótgöngyölegek, roncspréselvények voltak ezek a szobrok, amelyekből tizenkettő egy tucat, és bármelyik kétbalkezes segéd legyártja őket percek alatt, hanem a középkori mestereket megszegényítő részletességgel kidolgozott, az eltűnt mikrorealizmus szellemében fogant alkotások, némelyiken még a ravaszul kitervelt műszúrágások is be voltak lyuggatva. És a mester nem takarékoskodott velük, szinte havona kikerült egy-egy a műhelyéből.

Az adásvételi szerződést ott helyben elkészítették. A harang tulajdonosaként Kántor Dénes szerepelt, és az ár öt kecskében állapított meg, gondolván, ennyi egy ideális háztáji kecsketenyészet létszáma. A szerződés azt is kikötötte, hogy négy nőténynek és egy baknak kell a kiseded nyáját alkotnia. Tivadar nem sokat teketóriázott, már másnap kivonult egy Tefu taxival a helyszínre. A platón éhesen mekegtek a kecskék. Hamar kicserélték a rakományt. A harangot diadalmenetben vitték a Tivadar ősi birtokának maradványát képező elhanyagolt, de még mindig biztosságot adóan terpeszkedő nemesi kúriáig. A ház az Ingatlankezelő Vállalaté volt. Tivadar jól ismerte még a régi világból a korrupciós ügyintézés rejtett ösvényeit – a leghasználhatóbb apai örökségnek ez a jártassága bizonyult –, s így sikerült elérnie, hogy legalább felerészben bérlőként benne maradhatott a saját egykori ingatlanában. Valóságos hőstett volt ez akkoriban, a nagy, mindent felforgató társadalmi átalakulások idején. A ház másik, nagyobbik felében egyelőre a Terményforgalmi Hivatal tanyázott, de a napjai meg voltak számlálva. Tivadar zsebében már ott lapult a Cser Csaba Munkácsy-díjas szobrászművész nevére kiállított, a Művelődésügyi Minisztérium, a megyei, a városi hivatalok hetvenhét pecsétjével, aláírásával ellátott műterem-kiutalási okmány. Csupán az ügy nehezebbik része volt hátra, érvényesíteni a papíron lefektetett jogokat. Tivadart azonban nem hagyta el kincstári optimizmusa. Már is a műterem berendezési tárgyainak összeharácslásával foglalkozott. Egyesek szerint a harangot is ide szánta.

Különös volt, hogy éppen a harang miatt gyűlt meg a baja a hatóságokkal, amikor annyi, a harangvásárlásnál jóval súlyosabb ballépése fölött máskor készségesen hunytak szemet az illetékesek. Valaki feljelentette. A tárgyaláson dugig megtelt a bíróság nagyterme. A jegyzérek bomba üzletet zártak. Rekordbevétel született, amely még a helyi krónikákból kitorölkhetetlen Honthy Hanná-s Csárdáskirálynőjét is meghaladta. Mindenki a tárgyalásról beszélt. Pártok alakultak. Szenvedélyesen latolgatták az esélyeket. A suttagó propaganda fantasztikus öszszegű fogadásokról tudósított. Cser Csaba élvezte a népszerűséget. A rossz nyelvek szerint maga jelentette föl magát, így akart szert tenni egy kis hírverésre.

A kétségtelenül rosszhiszemű állítást némileg valószínűsíteni látszott, hogy a bíróság a legnagyobb erőfeszítések árán se volt képes elfogadható gazdát szerezni a harangnak, a kijelölt tulajdonosok sorra visszaléptek. Csupán az a tény látszott bizonyosnak, s ebben többnyire meg is született az egyetértés, Kántor Dénes jogtalanul adta el a fent említett tárgyat Cser Csabának, mivelhogy az nem képezte törvényes tulajdonát. Hiába volt a falu egyetlen lakója, ez még nem jogosította fel arra, hogy szabadon rendelkezék a hajdani egyházközség ingóságai felett. A védőügyvéd ugyanis evvel az érveléssel operált. Ráadásul Kántor Dénes börtönből szabadult törvényen kívülként nem tudta ligeti lakhatóságát hivatalos, pecsétes papírokkal bizonyítani.

A bíróság nehéz helyzetét mi sem szemléltette jobban, mint hogy döntését a fellebbezések hatására több ízben is megváltoztatta. Először arról volt szó, hogy a harangot vissza kell vitetni a roskadozó ligeti templomba, és föl kell szerelgetni a helyére. Később az egyházközség jogutódjának ajánlatot tett fel, de a jogutód, az avaskéri plébánia nem ismerte el ezt a jogfolytonosságot. A harang végül, ahogyan az már előre sejthető volt, ott kötött ki a megyei múzeum valamelyik penészes pincéből alakított raktárában, ahonnan aztán egy kölcsönszerződés keretében mégiscsak a művész úr-elvtárs udvarára került. A kecskék tulajdonjogáról nem folyt ilyen késhegyig menő vita. Kántor Dénesnek vissza kell őket szolgáltatnia, szólta a határozat. Kántor Dénes nem fellebbezett, megadóan vette tudomásul a döntést, annál is könnyebb szívvel, mert mire jogerőre emelkedett, a kecskék egészen elregegedtek. Az utódaikból képződött csinos kis nyájra, amely megalapozni látszott Dénes egzisztenciáját, szerencsére már nem terjedt ki a bíróság figyelme. Dénes ezért sem akarta fölöslegesen húzni-halasztani az ügyet, igyekezett minél hamarabb pontot tenni a végére. Furfangos módon éjszaka csempészte vissza a szőre hullató jószágokat a művész úr udvarába, úgy, hogy az még tiltakozni se tudjon. A szükséges aláírásokkal nem sokat törődött.

Cser Csaba nem akarta eladni a híressé vált jószágokat, a Terményforgalmi Hivatal vezetőjének minden tiltakozása ellenére ólat tákolgatott nekik az udvar sarkába, és büszkén mutogatta őket a barátainak, akik valóságos

zarándoklatot rendeztek a már-már csodatévőnek kikiáltott jószágok megtekintésére. A kecskéknek azonban hamar elégük lett a dicsőségből, amely csöstül kijutott nekik, de többnyire a mindennapi takarmány helyett. Erről Cser Csaba különös előszóval feledkezett meg. A csonttá soványodott tetemek a helybéli sintér gondjára bízták, ő nyúzta meg és tömte ki őket nagy-nagy kedvvel és szakértelemmel. Jelentős szerep várt rájuk. Cser Csaba elképzelései szerint a majdani új műterem bejáratában nekik kell fogadniuk harsány mekegással a látogatókat. Feladatuk elvégzésében egy vadonatúj, távkapcsolású magnetofon volt hivatva segíteni őket. A művész úrnak, amint egy kis pénzt érzett a zsebében, a legfantasztikusabb távlatoktól se riadtak vissza az ötletei. És most igazán nem kellett takarékoskodnia.

Az igazgatóság tőle rendelte meg az újonnan épülő szálloda nagytermébe tervezett, egész falat beborító, óriási és természetesen méregdrága domborművet. A témán nem kellett sokat gondolkoznia a mesternek. Valahogy mindenki természetesnek vette a városban, hogy semmi más, csupán az elmúlt időszak legemlékezetesebb eseménye lehet e nagyszabású művészi vállalkozás témája.

Kántor Dénes a tárgyalás felkeltette érdeklődés keresttüzeiben egészen fölviányozódott, prófétákat megszenyítő vitalitással hirdette úton-útfélen a Bibliából párolt, senkit sem érdeklő jehovista üdvтанát. A népszerűség elültével olyan váratlanul és végzetesen egyedül maradt, hogy impotenciája mellé egy kisebbfajta idegösszeomlást is beszerzett.

A központi szanatóriumok méregdrága doktorainak pirulái helyett az ő betegségét csupán a sikeres kecsketartással járó ügyes-bajos teendők voltak hivatva meggyógyítani.

Dénesnek bele kellett törődnie, és látszólag minden különösebb tiltakozás nélkül bele is törődött, hogy ugyanaz a sors vár rá, ami az apjának kijutott. Talán valóban elhanyagolható különbség, hogy az ő, egerek tisztogatta csontjai közé nem tūr bele majd porlepett bakancsával semmilyen sorsüldözött utód sem.

ÁZSIA CSILLAGA

- Szín? Milyen szín?
–Bordó.
–Barna?
–Nem barna. Bordó! Majdnem olyan, mint a piros.
Ez jó.
–Méret jó?
–Felpróbálok. Maga honnan jött? Északról vagy délről?
–Quang Phu. Kicsi falu. Észak.
–Én jártam maguknál. A háború alatt. Máj báj mi.
Tudja: amerikai gépek! Bombázás. Lehet, hogy a kiejtésem már nem jó.
–Nem élni háború. Méret lenni jó.
–A méret jó, de nem áll valami jól. Más szint próbálnék.
–Pulóvel nyúlni.
–Az nem segít. Tudja, láttam gyereket, akinek nem volt lába. Levitte a bomba. A tábori kórházban eszméletlenül feküdt. Kómában. Ájultan. Érti?
–Ez lenni jó. Szín lenni jó?
–Felpróbálok. Az a gyerek most lenne harmincöt éves. Ha túlélte. Magának van gyereke?
–Nincs. Nincs férfi.
–Nekem kettő. Idősebbek, mint maga.
–Venni pulóvel.
–Vesznek azok maguknak, ha kell. A gyerekek nagyon szépek maguknál. Egyenes szálú, tiszta a hajuk. Jólesett megsimogatni.
–Igen. Simogatni. Magyarország szép. Táj szép.
–Vietnam is szép. A Ha Long-öböl. Meg délen a tengerpart. Van családja?
–Anyuka.
–Ő hol él? Itt?
–Dolgozni. Étterem. Mosogatni.
–Budapesten vagy Vietnamban?
–Itt.
–Lakás?
–Lakás lenni drága. Majd venni lakás. Sok pénz, sokat dolgozni.
–Mikor jött el?
–Reggel.
–Nem otthonról, Vietnamból.
–Két év.
–Értem. Tudja, azt mondták, figyeljük a gyerekeket. Ha jönnek a gépek, és ők futnak, akkor nagy baj van. Akkor futni kell valami fedezékbe. Azért is halt meg annyi gyerek. Nem féltek. A gyerek nem fél.
–Szín jó? Méret jó.
–Talán. De megpróbálnék egy másik fazont is.

–Fazol...?
–Nem, más formájút. Ott megtanult az ember félni. Amikor a gép az égből, alatta a bombái, te vagy a célpont, az olyan, mintha felnyársálnának. Megdermedsz. De aztán az ember megtanulja lefagyasztani a félelmét is. Mint a húst a hűtőben.
–Lenni jó. Tetszeni feleség.
–Jó, de ez kellene bordóban. Szóval pirosban.
–Nincs. Van ez. Pulóvel jó.
–A feleségemnek nem tudtam mit hozni. A háború alatt semmit sem lehetett kapni. Hanoiiban volt egy öreg régiségkereskedő. Tudja, mi az?
–Légiség...?
–Nem, régi. Régi holmik, mindenféle. Ő átélte az előző, a francia háborút is. Mindig úgy köszönt: Bonjour, monsieur camarade. Elvtárs úr. Megadta a régi tiszteletet az újaknak is. Nála vettem egy pálinkáspalackot. Régi kínai darab volt, de a nyaka megsérült, s úgy javították ki, hogy egy sárgaréz töltényhüvelyt széthasítottak, s ráhúzták a nyakára. Összefogta a megrepedt porcelánt. Az volt a bonjour camarade – porcelánban.
–Polc...
–Nem, porcelán.
–Igen, polcelány. Pulóvel jó. Feleség mondani szép.

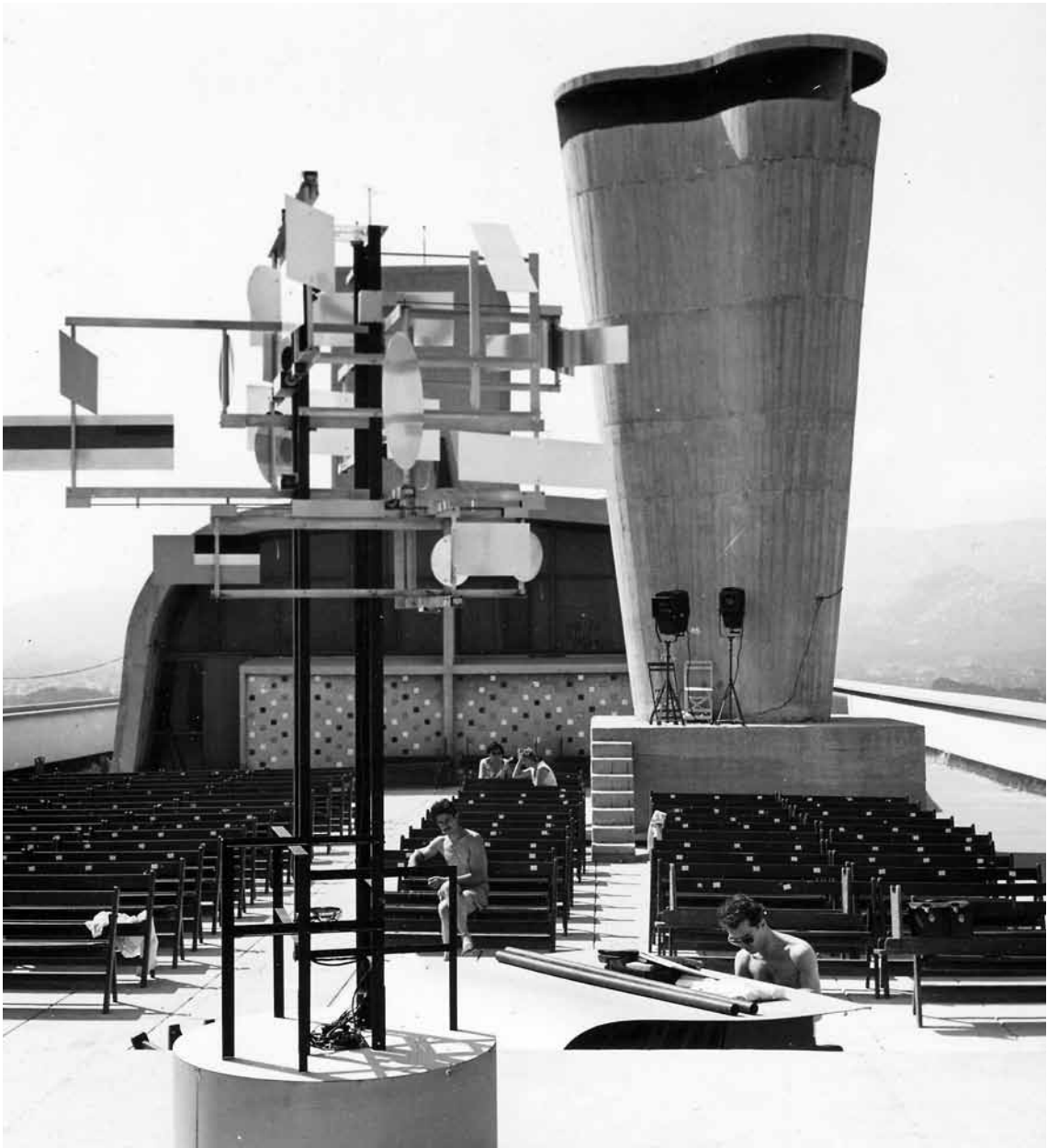
–Jó. Csomagolja be. Mikor volt otthon?
–Vietnam messze. Megint jönni Ázsia csillaga.
–Ázsia csillaga?
–Üzlet neve.
–Aha, szép neve van. Ázsia csillaga. Igen, éjszaka ritkábban jöttek a gépek. Felnézett az ember, s olyanok voltak a csillagok, mintha törrel réseket vágtak volna egy sötét sátorlapba. A feleségem izgult értem. Várta a híreket, amiket én adtam onnan.
–Feleség örülni pulóvel.
–Örül, hogy életben maradtam.
–Feleség tetszeni, mondani szép.
–Hogy a feleség milyen szép, akkor tudja meg az ember, amikor lapul a földön, a közelben bombák robbannak, legszívesebben belefúrná magát a talajba, mint egy vakond. Arra gondol, hogy nem hagyja el többet a családját.
–Jó egészség. Nem drága. Jönni megint.
–Kevés az idő.
–Nem kevés.
–Na jó, jönni. Jövök.
–Lenni vidám, nem szomorú.
–Hát igen. Lenni vagy nem lenni...

A TRAFIKOS TITKA

Majsai Mátvás mogorva, nyers modorú, magának való ember volt. Az utcabeli sihederek mégis kedvelték, mert a többi, kedélyeskedő dohányárustól eltérően nála már húsz fillérért akár egyetlen szál cigarettát is lehetett kapni, és soha nem kérdezte meg, hogy ki hány éves, sőt az alsós kölyköknek sem tartott lelki prédikációt, ha pöfékelni látta őket a bolt bejárata előtt. A pedellus az iskolában forintért árulta a sós kiflit, ennyiért a gyerekek öt staubot vehettek Majsainál, a gyufát meg otthonról csenték el. Majsai minden kamaszt fiatalúrnak vagy fiatalembernek szólított, nekik trafikos úrként kellett őt titulálniuk, különben nem szolgált ki senkit. És vele aztán nem lehetett kukoricázni. Vastag nyaka, széles válla, domború mellkasa rendkívüli erőt sugárzott, mélyen ülő szomorú szemében meg fájdalom, harag és keserűség bujkált. Hatalmas termete szinte teljesen betöltötte kicsiny kuckóját. Magasított széken ült a pult mögött, hogy felállás nélkül is elérje a plafonig nyúló polcokon a dobozokat, a zacskós dohányt, a szivarokat, a hártváékony, sodrásra szolgáló cigarettapapírt meg a szopókás szivarkákat és a különféle hosszúságú szipkákat. Cukorkák, játékok és egyéb csecsebecsék, haszontalan holmik kereskedésével nem foglalkozott, de törzsvevőinek mindig szerzett holland pipadohányt vagy illatos amerikai cigarettát, sőt időnként caporalt, a francia idegenlégióban kedvelt kaparós bagót is tartott. Az áruda bejárata fölött méretes, cikornyás cégtábla díszelgett, rajta dohányfüzérrel övezve a következő felirat állt: Trafik, alatta meg apró betűkkel Cégtulajdonos: Majsai Mátvás hadirokkant. Sokan sajnálták a trafikost az aknamezőn szétroncsolt jobb lába miatt, mások meg szerencsésnek tartották, mert ez a délceg hadfi hősi halottként is eleshetett volna a kurszki katlanban, az oroszok pergőtüzében. Majsai kedves kapacitálások ellenére sem állt soha kötélnek, nem mesélt a keleti fronton átélt megpróbáltatásairól, hallgatott, mint ahogy a ferde fejfák hallgatnak a falusi temetőben.

Nem sokkal a háború után költözött a szemközti házba egy koromfekete hajú fiatalasszony. Dálnoki Delilának hívták. Senki sem tudta, hogy honnan jött és miből él, hajadon-e még, avagy netán korán megözvegyült, mert mindig sötét ruhában és fekete cipőben járt. Vastag fonott arany karkötőt és vékony láncon piciny keresztet viselt, hajába, a halántékához kicsiny kék virágot tűzött. Gyakran kísétált a Duna-partra, és ilyenkor félhangosan verseket szavalt a rakparti lépcsőkön vagy csak merengőn és némán lapozta könyveit. Teltkarcsú termete, feszes fara és a szoknyája alól kivillanó izmos lábikrái után rendre megfordultak a férfiak. Időnként benézett Majsai trafikjába, ilyenkor aranyvégű, illatos cigarettát és egy-egy doboz gyufát vásárolt. Kezdetben neki sem sikerült szóra bírnia a néma leventét, aztán egy szerda délelőtt, amikor Majsai két karéj száraz vajás kenyeret gyúrt le tízórai gyanánt, meghívta magához egy tányér zöldborsólevesre meg lekváros palacsintára. Mátvás meglepő módon rögtön elfogadta a kedves invitálást, és aztán hetente kétszer-háromszor Delilánál ebédelt. Ragaszkodott hozzá, hogy fizesse a kosztpénzt, alkalmanként egy-egy csokor virággal, vagy karton cigarettával kedveskedett az asszonynak. Majsai mindig szótlannul, komótosan étkezett. Az asszony meg sohasem ült az asztalhoz, hanem mellén keresztbe font karral a férfit figyelte, kell-e neki só, bors vagy paprika, kér-e még az ételből, szeretne-e már inni. Az első alkalommal Majsai leszegett fejjel kanalazta a párolgó levest, de még így is érezte a nő ruhájából kiszüremkedő parfüm illatát. Kitágult orrlukakkal lélegzett. Azt tapasztalta, hogy a szíve egyre sebesebben ver, és a homlokán kidagadnak az erek. Mire befejezte az evést, eltökélte magában, hogy kockáztatni fog és nem fojtja el feltörekvő vágyait. Eddig még soha sem volt dolga tisztességes lánnyal vagy egyedülálló nővel, nyilvános házakban vezette le gyakran felgyülemelő gerjedelmét. Elemi erővel kívánta ezt a pajkos mosolyú, kacér asszonyt, de tartott is attól, hogyha ajtóstól ront be a házba, végzetes, helyrehozhatatlan hibát követhet el. Az ebéd végén megivott egy nagy pohár vizet, felállt az asztaltól, udvariasan meghajolt és keresetlen szavakkal köszönetet mondott az ízletes étékért. Az asszony elégedetten és gyöngyözőn nevetett. Örült a dicséretnek és nem húzta el a kezfejét, amikor a trafikos hálójának jeléül hosszan megcsókolta, sőt válaszul cuppanós, baráti puszit nyomott a férfi mindkét orcájára. Majsai elvörösödött, majd hirtelen derékon ragadta, és ahogy a gyerekeket szokás, gyönyörködve a feje fölé emelte Delilát. – Jaj, mit csinál – nevetett az asszony. Látszott, hogy tetszik neki a móka. A mogorva óriás végre elmosolyodott. – Na, lám, hát maga még nevetni is tud – incselkedett a fekete szépség, amikor a nyakán és meztelen vállán érezte a férfi borostás, szúrós állát és forró leheletét.

Évtizedek múltán, ősz nagyanyóként álmosító nyári délutánokon, amikor párnákkal kibélelt hintaszékében kötögetett, gyakran eszébe jutott az a szenvedélyes délelőtt. Sem előtte, sem utána nem volt ilyen elsöprő, hihetetlen élményben része. Zúgott a déli harangszó, és a kondulás ritmusára Majsai lapát tenyerében lendült előre és hátra meztelen tompora. Az asszony úgy érezte, hogy súlytalan, és ha nem kapaszkodna a férfi bivalyerős nyakába, akár a felhők fölé szállhatna a nyitott ablakon át. Elvesztette az időérzékét, később sem tudta visszaidézni, hogy meddig tartott ez a csoda: percekig vagy egy álló órán át. Tudva tudta, hogy egy ismeretlen férfival szeretkezik, mégis olyan érzése támadt, mint amikor copfos kislányként kacagva hintázott a családi kúria napfényes kertjében. – Még, még, még! – sikoltozta önfeledten, szédülten, csillogó szemmel. Majsainak is a gyermekkora jutott eszébe első szeretkezésükkor, az a nap, amikor eltemették a nagyapját, és végre egyszer jóllakhatott. Az édesanyja a halotti torra száz palacsintát sütött, és ő rosszullegig tömte magába az aranyló, baracklevártól ragadós vékony tésztát. Delila csókja olyan bódító volt, mintha előtte likőrbe mártotta volna a nyelvét, a nyála íze meg az akácmézre emlékeztette. Minden egyes ölekezésük szenvedéllyel, kirobbanó izgalommal és féktelen vadsággal telítődött. Olykor állva, mint legelőször vagy karosszékben ülve enyelegtek, szeretkeztek órákon át, Mátyás, ha tehette legszívesebben, mint egy csődör a kancáját hátulról hágtatta meg a szőnyegen négykézláb térdelő, vágytól remegő Delilát. Majsai gyakran vágyott a testi érintkezésre, boldogan simogatta Delila dús keblét, ívelt csipőjét, szeretett az asszony buja testében gyönyörködni, de ő maga csak derékig vetkőzött le, aztán megoldotta az övét és kigombolta a nadrágját. Örült az asszony ámuló tekintetének, merész cirógatásának, de a nadrágját és az alsóját sohasem tolta combközépnél lejjebb, cipőjét hosszú, kitartó, ismétlődő kérése ellenére sem vette le soha. – Szeretnék veled hálni, veled aludni, és másnap veled ébredni, lubickolni a kádban, mint a többi, boldog szerelmes – búgta mély torokhangján minden együttlétük után Delila. Majsai Mátyás mindenre hajlandó volt szerelmes asszonya kedvéért: dédelgette, babusgatta, ajándékokkal halmozta el, sántikálva bár, de órákig bicegett vele a Margit-szigeten, még a Hármashatár-hegyet is megmászta érte, és ékköves eljegyzési gyűrűt vett neki, de nem vette le lábáról az ormótlan ortopéd cipőt. Az asszony kötötte az ebet a karóhoz, csak úgy lesz Majsai felesége, ha nem csak nappal, ruhástul közöszülnek, hanem éjjel egymást átölelve meztelenül alszanak a hitvesi ágyban. Mátyás is megmakacsolta magát. Kijelentette, hogy inkább szakít, mintsem feltárja szerelme előtt lábarútságát, mert akkor kockáztatná a másik kiábrándulását. Hiába bizonygatta Delila síríg tartó hűségét, Majsai nem tárgyalt. Delila novemberben visszaadta a gyűrűt, ám szentestén felment Majsai sivar legénylakására, és ott kibékültek. A szeretet ünnepén örült, keserű, fájdalmas nászuk lett egymásnak adott közös ajándékuk. Mátyás kedvencét, sűrű, fűszeres ürmösbort ittak, amelybe Delila észrevétlenül altatót kevert. A hatalmas férfi a harmadik pohár után hirtelen elkábult, és már képtelen volt felállni a fotelból, feje a mellére hanyatlott és mély álomba merült. Az asszony érzéki vágyhoz hasonló izgalmat, leküzdhetetlen kíváncsiságot érzett azalatt, amíg lassan kifűzte a magas szárú borjúboksz cipőt, és óvatosan lehántotta a barna, flór térdharisnyát, és akkor egy forradásokkal teli lábcsonk és művégtag helyett torz, kétujjú lábfejet, egy göndörszörű kecskepatát pillantott meg. Korábban arról álmodozott, hogyha majd egyszer leveheti jegyese cipőjét, könnyeivel mosdatja meg és hajával törli szárazra a hős hadirokkant nyomorék lábát, és szünni nem akaró csókokkal vigasztalja majd a bátor katonát. Most lehullott a lepel a hosszan titkolt hazugságról. Delila úgy érezte mintha egy patás ördög szakította volna ki kebléből a szívét, és taposta volna szét a hideg, kemény kövezeten. A látványtól meg a meleg, pállott, savanyú bűztől felkavarodott a gyomra. Kirohant a fürdőszobába, és teleokádta a mosdót. A vörösbortban úszó félig megemésztett vacsoramaradék alvadt vérrögnek tűnt az ovális, öblös fajansztálban. Harmadnap reggel, fehér combja között ugyanilyen bíborvörös vér csorgott, amikor egy öreg bábával elhajtatta két hónapos magzatát. Delila senkinek sem árulta el Majsai szégyenletes titkát, nem tiltakozott, nem védekezett, amikor a szomszédok a megtört, hirtelen megöszült és meggörnyedt Majsai láttán lelketlen ribancnak nevezték. Elköltözése előtt az utolsó szálig a szemébe dobta az ajándékba kapott cigarettákat, és aztán élete végéig soha többé nem gyújtott rá, trafikba sem tette be a lábát ezután soha többet.

ÉDESFELESÉGEM

1995. Május 13 Bódogfalva

Az én édesfeleségem négyésféléve hogy meghalt. Szegény feleségem sehogyan sem birom elfelejteni. Mindennap sirok utána minden csütörtökön és vasárnap kimegyek a temetőbe és hívom vissza sirok. Most is amikor ezeket a sorokat írom televan a szemeim könnyel. 58 évi szépházasság után amikor ketten a kétkezünkkel szépházat csináltunk. Mi nem kaptunk németházat mint az itteni crnogoracok. Minden tégláér keservessen megoldogtunk. Szegényen kezdtük az életünket mint ahogy mongyák mint a Templomegere. Kétfijunkat fölneveltük kenyeretadtunk a kezükbe. Most amikor szegény kellene hogy élvezze az életet. Mostkellett neki meghalni. Szegény a gyilkoshalált nem birta legyőzni. Itt maradtam árván a magányban. A fiam aki itt él minden nap hoz ebédet megiszik egy pohár sört és tata csokolom. Én senem cigaretázok senem használok alkoholt. A Fijam miatt tartok sört. Kétévvel ezelőtt voltam 83 napig egy aszonymál a szomszéd faluban akinek férje is meghalt. Havonta fizettem neki 100 márkát dolgoztam aházkörül egésznap. Kértem hogy legyünk kéthetet ittnálam. Kéthetet ott. Ő ebenamart beleegyezni. Ő nálam csak egy napot akar lenni amíg kapom a hazai és a külföldi nyugdíjat. Én ebbe nembirtam bele egyezni. És éppen szegényfeleségemnek köszönhetem hogy haza jöttem. Éppen azon a napon mikor szegénynek megáltt a szive reggel 6 órakor sirtam. Ő kérdezte hogy miért sirok mondtam hogy ebben a pillanatban adtáki alelkét szegényfeleségem és kértem hogy pakolja össze az én ruháim és én megyek haza. Ő kikísért az állomásra megcsokolt és otthagytott a soksomaggal. Egy ottani asszony segített fölrakni a vonatra a csomagjaimat. Ő még aztse várt meg hogy a vonat megérkezzen. Már betöltöttem a 84 évet cigaretta és ital nélkül nemtalálok egy rendes aszonyt aki segítene édesfeleségem iráti fájdalommat enyhíteni. Nemér az életnekem a szegényfeleségem nélkül abszolút semmit. Talán szégyen azt csinálni de sirok és imádkozok hogy haljak meg ez az élet az édesfeleségem nélkül abszolút nemér semmit. Az én szegényfeleségem többet dolgozott mint én elösmérem. A második világháborúban ezek büntetlenül elveszíteték életpárjukat és sokan a családjaikat is. Itt megemlítek egy eseményt. Pár évvel ezelőtt a szüleink sirjánál voltunk. Az imádság és gyertya gyújtás után az otani egyik földink meghívott bennünket ebédre. Abban az időben még az ottani lelkésznek nemvolt házvezetőnöje és Őtet is meghívta a földim ebédre. Véletlenül úgy ültünk hogy a lelkész úr jobbról mellettem ült ebéd után nemtudom hogyan jutott eszembe. Azt mondtam a lelkészurnak hogy Ők a templomban arról predikálnak hogyha meghalunk a menyországba jutunk. Mondtam neki hogy én ugyvagyon vele hogyha lehet én szeretnék minél tovább ebben a Pokolban élni mint a menyországban. Ő vagy 5 percig halgatott utána nevetett de nemszólt semmit. Bizonyára gondolta hogy igazam van. De mivel elvesztettem szegényfeleségem akivel 58 évet éltünk és küzdöttünk hogy házunk legyen. Mostmár amikor szegény élvezné a sokmunkájának gyümölcsét. Most kellett szegénynek meghalni. Az élet a részemről nem ér semmit. Padlófűtéses házunk van. A kéményhövel melegitem a vizet. Most nyáron meg a napmelegével melegitem. Van 4 találmányom amik a szabadalmi hivatal által elvannak ösmerve és jogilag védve vannak. Hijába nemtalálok egy aszonyt aki lelkileg hasonló volna szegényfeleségemre. A fiam mindennap hoz ebédet megiszik egy üveg sört Tata csokolom. A Tata ismét egyedül marad. Örületes a magány. Senkinek nemkivánom.

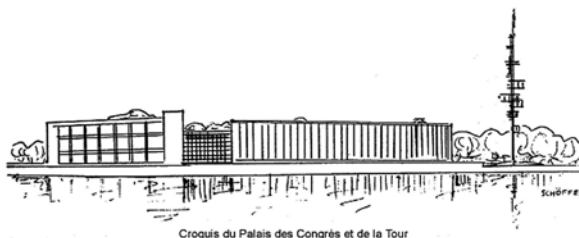
MIVÉGRE?

Háromnegyed hat volt, a borotválkozáshoz kezdett. Lassan húzta le a habot. Szerette a borotvahab illatát, megnyugtatta. A tükörből követte a penge útját. Hatra már ott kellett lennie, nem sietett, késni akart, most rá várjanak, a többiek mindig késnek, most ő, most ő fog késni. Közben még egyszer lejátszotta a jelenetet. Nem fog többet hallgatni, megmondja, kerek-perec a szemébe vágja, az arcába köpi az igazát, az igazat, az igazat, az igazat...

Hatkor indult el, de már hat ötre odaért, sietett, pedig nem akart, többet szeretett volna késni, így sikerült. Nem jól kezdődik. El volt foglalva a gondolataival, majd most kinyitja a száját. Az önelégült képébe vágja, majd lesz megdöbbenés. Nem fog idegeskedni, nincs miért, nem engedi, hogy vadul dobogjon a szíve, miközben vadul dobogott a szíve. Nyugi. Nyugalom. Nyugi. Nyugalom.

Beszéltek, kezdődött, ismét valami verekedés, a pénzügyek, magyarázkodás, a tökéletes vezér tökéletes tettei, a tökéletesen megértő hallgatóság bólogatásai. Nem tudta követni a beszédet, pedig oda akart figyelni, hogy a megfelelő pillanatban belevágjon, félbeszakítsa a szövegelést, felszólaljon. De a szívdobogása olyan hangos volt, hogy a mellkasához kapott, attól tartott, hogy látszik is. Zúgott a füle, nem hallott semmit. A fejében összekeveredett az oly régóta tervezett, megtervezett, elképzelt, begyakorolt jelenet, a lépések sorrendje elhomályosodott, pedig már csak arra összpontosított. Elmulasztja ismét, felugrott, elindult feléje. Lehet, hogy éppen megszakította a beszédet, a tekintetek rámeredtek. Mit néznek, felkelhetek bármikor, ehhez jogom van, demokratikus jogom van, mint nekik, mint mindenkinek egyformán, itt és máshol is. Mintha a levegő megsűrűsödött volna, nehezen haladt, lassan mozgott. Ott állt előtte, nyílt a szája, mondja a régóta dédelgetett súlyos fájdalmakat. Hallja a saját hangját, amint szinte a szájába kiálltja, hogy nem tud ő semmit, honnan veszi a bátorságot, hogy arról papoljon, amiről fogalma sincs, mit tud ő a kisebbségi helyzetről, hogyan tud ő abban ítélni, véleménye sem lehet, még gondolnia sem szabad a véleményalkotásra, az ítékezéshez meg közel sem kerülhetne, mert tud magyarul köszönni, nincs joga ítélni, meg kell szűnnie ebben a pozícióban, el kell tűnnie, nem való ide, nem lehet moslékot inni és bort prédikálni, mit tud ő a kínról, amit az elmúlt tizenöt évben kellett átélnünk, legalább ne tanúsítson megértést, ha nincs benne megértés, nem kell a tettetett szánalma, a kigondolt, megértést mondó és a meg nem értést sugalló szavai, tekintete. Szinte kiköpte a torkát szorító dugót, a szíve olyan hevesen vert, hogy nem is volt szünet a dobbanások között, a fülében a zúgás teljesen megszokottá vált.

Kint csend volt. Útközben azon gondolkodott, vajon megsüketült, vajon mindez megtörtént, csak aludni, aludni szeretett volna, egy jó, gyógyító alvást kívánt, hogy a szíve lelassuljon, leálljon, a füle megszabaduljon a nyomástól. Kint világos lett, lehetetlen, este volt, borotvahab szagát érezte, fájt neki, fájt a füle, elég már, vége.

HALÁLOS TÚRA

Amikor Csáth és Blumm kocsit hajtott, ott valahol Zentagunaras és Tornyos környékén, anya nem volt velük. Már akkor ők csonka család voltak. A jointtekerés megtette a hatását, visszafelé Csáth már feküdt, meghalt, Blumm vezette a kocsit, hajtotta. De amíg a szellemekkel suttogunk, addig azok itt is vannak, itt is volt, olyan Csáth-szagot érzett egész idő alatt, állította a rendőröknek Blumm. Az milyen, kérdésre, pedig a Szabadka-szag, a perem szaga a válasza. Hát az meg milyen kérdésre, azt válaszolta, hogy az olyan, mint az Ibolya utcáé meg a budapesti Csikágóé meg olyan szenttamási, újvidéki meg palicsi és dombosi, olyan magyaros szaga van, a magyarok szaga idegenben a peremen, na, olyan. Én értettem, én értettem őt is meg Csáthot is. A véremlékben éreztem őket.

Blumm végignézte a halálomat. Ténfergett, mint Ulysses, aztán nem találta a helyét, ellene voltak az istenek és az emberek is. Fiatal, még fiatal, de próbálkozik. Nem tudja, kire hasonlítson, Nádasra vagy Mészölyre vagy Baudelaire-re vagy Adyra vagy Csáthra. Mégiscsak Csáth az apja, ami nyomós érv. Nem hasonlíthat tán az anyjára? Mollyra? Addig kutatta önmaga rejtett titkait, még ráfutott arra a kocsira. Örömet akart szerezni az apjának, hát meglepte vele. Egészen a szanatóriumhoz hajtotta. Csáth örömeiben feladta magát, és a cipője sarkába rejtett morfiomot önként beszolgáltatta az ügyeletes és mérges ápolónak, mondta, hogy nem tudja, hogy hogyan került oda, ő keveset szeretne élni, de azt nem az intenzíven, hanem intenzíven, a száz év a kisembereké, neki nincs rá szüksége, de a családja azt gondolja, meg a fia, a fiának kell még az apja, szóval, vegyék el tőle, úgyis van még rejtekhelye. A kocsi piros volt, kétszemélyes. Mormogott, varázslat, varázslat... valakinek nem jut hely, valakinek ki kell szállnia. Rögtön beült, a fia mellé, hajtottak, igen, ott, mikor apa kocsit hajtott, vadul, elszántan. Mentek ők, Bloom és Dedalus. Azt kiáltotta, hogy ott egy béka, rusnya, pusztuljon, de a kocsi egy óriási kertben landolt, virágok, varázsló és rablók. Kifizette a számlákat, anya küldte, mondta Blumm, utoljára, így Csáth, rablók. Virágokat tépett, lopott, fehérét, óriási szirmokkal, benne a korzó, Trieszt és a halál, anyádnak visszük. Szabadka szaga volt, peremszaga, hervatag és bomló, haláli, az omló vakolat és a penész, a por, a doh egyvelege, mint a régi színház épületénél, mikor bontották, rontották, újraépítették(?). Gion megmondta, hogy nem hisz a soknemzetiségű ország lehetőségében, igaza volt, ezt tudta Blumm, ezért vett apjának kocsit, hogy elmenjenek oda, ahová Gion, a kis balkáni álomba, ahova Szathmári, a beszűkült otthonba, ahonnan csak egy lehetősége van, a szűk ajtónyílásból folyton rálátni az itthonra. Szárguldott, vadul, élek, én Élek, kiáltotta a nyitott fedelű kocsiban, Blumm szégyellte magát, de mégis az apja, a kamaszok meg már csak ilyenek, néha szégyellik az ősoket, azt mondja, égetjük a haverok előtt. A múltkor is, mikor a haverokkal azt tárgyalták, kit kellene megverni a másik nemzetiségből, mert a múltkor szidták az anyját, de nem is anya miatt, hanem hogy tegyenek valamit, jó móka egymást verni, csak úgy. Jobb, mint lábat lógatni, és várni a hajóra, mint a Végel-aszfaltlakók. Röpültünk, ahogy szippantottunk a... levegő hasított. Hamar végigjártuk a peremet, voltunk Amerikában, igen, ott vettük azt a beszélő játék repülőgépet, és a banánhalakat is megnéztük, főleg a pusztulásuk érdekelt, ahogy bezabálva immár nem férnek ki a lyukon, és megértve, hogy ottpusztulnak, a szemük besötétedik. És voltunk a Tunguz-körzetben, ott keveset, mert féltünk a járványtól, Bodor is szólt, hogy azért óvatosan, meg a piával is csinálja. Már ott voltunk az állomáson, láttuk, ahogy a két várakozó család összekeveri a régen látott vendégeit, az egyik a klinkertéglákról beszélt. Óriási, kiáltott fel Blumm és Csáth. Ebben megegyeztek, az a tégl valóban muzsikál, és szagot is áraszt, fix, hogy azt érezzük, mikor, mikor, mikor is? mikor azt mondják, hogy Petőfi magyar akart lenni, és nem azt, hogy magyar volt, mikor azt mondják, hogy nem vagy itthon, mikor Kole hozzákötötte magához a láncot, a peremláncot, és úgy ment el, mikor kiderült, hogy Szabadka nem is férfi, csupán egy gyenge(,d) nőváros. Hazaértünk. Ismét az a szag, bontás vagy bomlás, mindenesetre állott. Megálltunk, mert elfogyott a benzin, az ára felment, mindig megy... fel, és a házuk előtt teremtünk. Varázslat, úsztak felém, én voltam az a lány, vártam őket a mélyben, a biztosban, a biztos...ban. Orvos volt, tudta, mit csinál, a fülemtől a fülemig vágta fel a nyakamat, kivégett, mint egy... embert, közben nézte a szememet, ahogy sötétedik. Blumm végignézte, az anyjára nem hasonlíthatott, hát kire, Csáthot választotta, és a szagot. Az én fiam, és a lábánál fogva lehúztam a mélybe.

Oláh András

[KÖVETKEZMÉNYEK NÉLKÜL]

*következmények nélkül nem lehet:
keseregsz a kitörölt múlt felett*

*maradsz egyszerű kartotékadat
a nyertes idő így üzen hadat*

*a szem is bezárul majd mint a szív
s egy másik dimenzióba taszít*

*mocskot szórnak s Istentől se félnek
– mosdóvizükbe fülnek az érvek –*

*bármerre mégy is: olcsó lesz a szó
s a megtúrt múlt a legnagyobb csaló*

ABLAKOK

1.

*ablakrácsok foglyaiként
panelszobák négyszögébe zárva
préselődünk a piszkos üveglaphoz
lessük az utca túloldalán
egymást körbeszimatoló kutyákat
s a ronggyá ázott plakátokat
a megváltás át- meg átragasztott ígérését*

2.

*párkányunkon szél fújta
szavak könnyökölnek
mögötte
befalazott
árnyékunk
magunk vagyunk
eső verte éjszakán
s tudjuk: magányunknak is ára van*

VILÁGOT GYÚJTSATOK!

1941. október 6-án Budapesten
háborúellenes tüntetés volt
a Batthyány-örökmécsesnél

*dobkályha vöröslött nyüzsgé ivó közepén, di-
dereg az utca népe – mondta valaki
– hideg ez az október, fázik, aki éhes,
csontbőr-idők – felesborsó se? – kérdezed,
ott vártuk apámékat kisanyámmal,
a mécseshez ment – néma tüntetés –
jajj, félek a kardlapozástul! –
fejkendős néni súgta ezt
szürcsölve teáját
bokáig a füstben...
nem értettem, hova ment az apám – temetőbe? –
se azt, miért lett öngyilkos Teleki Pál,
kitől köll félni nagyon, hol a szörny a sötétben
– kevés a mécses, hogy világot gyújtsatok! –
gyomromban az éhkeselyű vacsorázott,
fészket agyamba rakta, vijjogott,
csőrét beleimbe, ha vágta,
hétrét hajoltam hirtelen
– ördög lovagolja
a kölykit, agyalja
meg ötször! – mondta a néni, mikor... beinaltak
a bátrak, félgallér takarta arcukat
– minek teszi ki gyerekét! – zsörtölt kisanyám – csitt!
megszállhatunk a húgodéknál holnapig –
ráncolta szemöldökét össze apám, és...
kinn néhány utcalámpa pislogott,
ölébe kapott, de mihaszna,
hitványka cetli érkezett:
veszett ügyekért be-
hívták katonának*

CECILIEHOF

1945. augusztus 2-án egy Hohenzollern trónörökös volt lakában
írták alá a hírhedt potsdami egyezményt

*középen a nagy kerekasztal, a hall fagerendás,
azt mondják, Sztálin, Truman, Attlee ültek itt,
ki tudja ma már melyikük kacarászta vigyorral:
mert háborút, uraim, senki nem akar,
de lesz! na, de írjuk alá a jövőnket –
és tollat kértek... minden összefügg:
trónokkal a tőke, a terror
– a történelem mi vagyunk –
a püspöki áldás
a jó bakavérrel,
köztéri padon múlttal jelenünk szövedéke,
hol vitairatán még Voltaire medítált
– nem messze ide, amikor Frigyes befogadta
a Bastille-ból szabadult filozófust –
úgy tűnt, menedéke a Sanssouci-kastély,
ahonnan mégis – undor! – megszökött,
mert mondta hiába Frigyesnek:
eszméket tűzbe vetni, ej,
lehet, de nem ég el,
a fegyver előtt jár,
na, persze a tévesek is ilyenek, beledördült
előttetek, utánatok be sokszor itt
a kínai kis teaház, a szökőkutas éjek,
átszálló álmok légikikötőinek
halk, turbikoló csendjébe a háboruság,
e toldott-foldott fegyverszünetek-
be! fájssz Európa, hazám, te,
úgy fájssz, akár egy régi nyár:
boeingek ezüstle-
nek arra az égen*

Gaál Antal

TAO 183.

(a helyzetről)

*Ahogy megszokja a szemem a sötétséget,
a kísérteteim szétrebbennek. Valami átmenet
kellene az éjszakába, de nem találok.*

*Szólhatnék neked, de annál azért bátrabb
vagyok. Keskeny fal tetején egyensúlyozom,
és egyáltalán nem élvezem a helyzetemet.*

*Amit látok, amibe kapaszkodnék, az mind
kívül van. S kívülre vetítem azt is,
amivel képtelen vagyok megbirkózni.*

Ilyen egy földi futam. A kátyúk szívtájig érnek.

TAO 188.

(a gyermekkorról)

*mindent elhittünk ami számunkra misztikus volt
ami valamiféle titkot hordozott magában
így válhatott valóvá egy mélyen elásott világ*

*és így volt gyönyörű még ha félelmetes is
reszketve húztunk függönyt a benéző holdra
s a megfázás lázától türelmetlenné váltunk*

*semmi sem volt fontos és minden hatalmasra nőtt
egy csaláncsípés fölért egy elvesztett háborúval
lebegtünk fönn és úsztunk a mélyben tudatlanul*

szél jön ha kell és sohasem múlnak az ünnepek

TAO 196.

(otthon, egyedül)

*Palestrina mennyei muzsikáját hallgatva
magasabbról látom a világot – mintha
magam is angyallá változtam volna*

*valójában olyan ez mint a
mindenség teljessége – hallom a hangokat
mégis a csönd varázsa áramlik belém*

*közben este lett és aranyló lámpafüzér
gyúlt az utcánkban végig
de én mindezt most nem látom*

így érezhette magát Isten a hetedik napon

TAO 220.

(a tévutakról)

*ha isten is úgy akarja
mondják a papok
holott isten nem akarhat semmit*

*mert ha bármit is akarna
akkor megbillenne az egyensúly
amellyel ő maga is azonosul*

*ha bármit is akarna
a megtestesülő lehetőséggel
megcáfolná önnön létezését*

szerintem csak nevet rajtunk

Varga Richárd

Dalszövegek

MODERNITÁSBAN

*Molylepke táncol a monitor előtt,
Míg az iwiwet nézem, és keresem őt.
A barátnője mondta, hogy Rékának hívják,
És jó fej, meg minden, a legtöbbet bírják.*

*Meg is van, látom már, Madaras Réka,
Huszonkét éves, és videotéka
A munkahelye jelenleg. Budapesten él.
Szabadidejében olvas, és zenél.*

*Bejelölöm gyorsan, és üzenek is egyből:
Szia, Réka! Én vagyok az a Ferihegyről,
Én nem tudtam, miért késik a gépem,
És te mondtad, hogy azért, mert a reptér sztrájkol éppen.*

*A biztonság kedvéért még MSN-re
Felveszem, hátha ott lenne kedve
Beszélgetni inkább, és nem kávéházban,
Hogy elvegyüljünk ketten a modernitásban.*

*Úristen, visszaírt, és vissza is jelölt!
Az első fal közöttünk ezennel ledőlt.
Most beszélgetünk majd éjjel-nappal,
De nem találkozik arc a másik arccal.*

*Esetleg, ha van neki webkamerája.
A hangját is hallhatom, ha fellép a skype-ra.
Madaras Réka, remélem lassan
Kiírhatom iwiw-re, hogy: Kapcsolatban...*

KAZETTATARTÓ

99-ben, mikor gimibe mentem,
Walkmannel szálltunk a buszra.
Kazettán hallgattunk Tankcsapdát, Kispált,
És olyankor újra meg újra
Visszatekertük, ha a Férgék
Vagy a Húsrágó véget ért.
És üvöltöttünk, ha a walkman a szalagot
Kihúzta valamiért.

2001-ben discmannel mentem.
A kazetta ekkor már égő.
Hát kiírtam gyorsan a Tankcsapdát, Kispált
CD-re, amíg nem késő.
Nekem ne mondja senki, hogy lúzer!
Ne röhögjön senki rajtam!
A kazettákat otthon egy fiókba tettem,
És CD-kkel letakartam.

Most meg már mp3, mp4,
Meg tudomisen, mindenféle
Apró doboz, ami teljesen olyan,
Mintha száz zenekar beleférne.
Itt minden egyre kisebb,
És minden egyre sűrűbb.
Fekete lyuk lesz az élet,
És abban majd úgy leszünk, hogy eltűnünk...

És úgy vagyok én itt most, látod,
Hogy a szívembe kazettát tettek.
Jó még a szalag, csak bedöglött a magnó,
És sajnos már nem szerelnek
Ilyen magnót sehol.

És férgeket irtok. A húsomat rágják,
De csak nem jön, nem jön elő
Egy olyan, aki nekem most igazán kéne,
Egy olyan magnószerelő.
Olyan már nem jön elő.

És persze nevetnek rajtam, hogy
„Nézd, micsoda lúzer! Ennek kazettát toltak a szívébe!
Pedig az a minimum, hogy mp3, de még inkább mp4 kéne.”

De én azt hiszem, jól érzem magam,
Hogy a szívemben kazetta van.
Köszönöm jól érzem magam,
Hogy a szívemben kazetta van!

.....

LEVELEK EGY IFJÚ KÖLTŐTŐL

Párizs, 1903. február 7.

Igen Tisztelt Uram,

levele csak pár nappal ezelőtt érkezett hozzám. Mély és jóleső bizalmát köszönöm. Többet aligha tehetek. Nem tárgyalhatom behatóan verseit, mert tőlem minden bíráló szándék nagyon is távol áll. Műalkotást szinte meg sem közelíthetünk ítélő szavakkal: ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések származnak. Egyetlenegy dolog sem olyan kézzelfogható és megmagyarázható, mint ahogyan ezt többnyire el szeretnék hitetni velünk; a legtöbb esemény kimondhatatlan, és olyan térben játszódik le, ahol még soha szó nem járt, és mindennél kimondhatatlanabbak a műalkotások, ezek a rejtelmes tényezők, melyeknek léte múló életünknel maradandóbb.

Amikor ezt a megjegyzést előrebocsátom, hadd mondjam el még önnek, hogy verseinek nincsen önálló jelleük, inkább csak a személyes lét csendes és rejtőző függelékei. Ezt legvilágosabban a Lelkem című utolsó versében látom. Ebben valami sajátos akar kifejeződni és dalba ömleni. És a Leopardihoz írt szép költeményben talán bizonyos fajta rokonság nyílik meg e nagy magányos iránt. Ennek ellenére ezek a versek önmagukban még nem állnak meg, az utolsó és a Leopardihoz írt sem. Kedves kísérőlevele néhány hiányosság felderítésében segítségemre siet, amelyeket verseit olvasva éreztem, s néven nevezni mégsem tudtam.

Őn azt kérdi, jók-e versei. Tőlem kérdezi. Előzőleg megkérdezte másoktól is. Folyóiratoknak küldözgeti verseit. Egyéb költeményekkel hasonlítja őket össze, és nyugtalan, ha a szerkesztőségek kísérleteit visszautasítják. Nos (mivel megengedte, hogy tanácsot adjak), én arra kérem: hagyja abba mindezt. Ön kifelé néz, és most mindenekelőtt éppen ezt nem szabad tennie. Senkitől sem kaphat tanácsot és segítséget, senkitől. Csak egyetlen eszköz segít: mélyedjen el önmagában. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készíti, vizsgálja meg, vajon gyökerei szíve legmélyébe nyúlnak-e, vallja meg, hogy belehalna-e, ha nem írhatna. Ez a legfontosabb: éjszakája legcsöndesebb órájában kérdezze meg: kell, hogy írjak? Ásson le szívébe mélyről jövő feleletért. S ha ez igenlőleg hangozónk, ha úgy találkozhatna szembe ezzel a komoly kérdéssel, hogy erős és egyszerű „írnom kell” lenne a válasz, akkor alakítsa életét e szükségszerűség szerint; életének még legközömbösebb, legjelentéktelenebb órája is e kényszer jele és bizonyosága legyen. Ekkor azután közeledjék a természethez. Ekkor kísérje meg úgy mondani el, amit lát, átél, szeret és elveszít, mintha ön lenne a legelső ember. Ne írjon szerelmes verseket; kerülje eleinte a túlságosan könnyed és megszokott formákat: ezek a legnehezebbek, mert csak nagy és kiforrott erővel nyújthatunk egyénit ott, ahol jó, sőt nagyrészt kitűnő hagyományok tömege maradt reánk. Ezért az általános motívumoktól forduljon azokhoz, amelyeket saját mindennapi élete kínál; írja le szomorúságát, vágyait, elfutó gondolatait, hitét valami szépben – ábrázolja mindezt bensőséges, halk, alázatos őszinteséggel, s önmaga kifejezésére használja fel környezetének tárgyait, álmképeket vagy emlékeit. Ne hétköznapijait vádolja, ha szegényesnek tűnnek; okolja saját magát, mondja inkább azt, hogy a kincsek elővarázsolásához nem eléggé költő; mert az alkotó számára nincs szegénység és közömbös, sivár hely. És ha még börtönben ülne is, ha a falakon át érzékszerveihez a világ semmiféle zaja sem hatolhatna el, nem lenne-e akkor is önnel gyermeksége, ez a drága, királyi gazdagság, emlékeinek e kincseskamrája? Fordítsa figyelmét ebbe az irányba. Próbálja meg e távoli múlt elsüllyedt csodáinak kiemelését; egyénisége meg fog szilárdulni, magánya kitágul és derengő otthonná válik, amelytől mások lármája messze morajlik. S ha ebből a befelé fordulásból, ebből a saját világba merülésből versek születnek, nem fog arra gondolni, hogy bárkitől megkérdeje, vajon ezek jó versek-e. Nem is kísérelje meg majd, hogy fölkeltse a folyóiratok érdeklődését e munkák iránt: mert kedves, természetes birtokát, életének egy darabját és hangját fogja érezni bennük. A műalkotás akkor jó, ha szükségszerűségből támadt. Eredetének ebben a jellegében ítélhető még, másképp nem. Ezért, igen tisztelt uram, csak ezt az egy tanácsot adhatom: mélyüljön önmagába, vizsgálja meg a mélységeket, ahonnan élete fakad, s ennél a forrásnál megleli a feleletet arra a kérdésre, hogy kell-e alkotnia. Fogadja el azt úgy, amint hangzik, s ne tépelődjék rajta. Talán bebizonyosodik, hogy művészi elhívása van. Akkor vegye fel

sorsát, és hordozza el minden terhével s nagyságával együtt, anélkül, hogy valaha is érdeklődne a kívülről várható jutalom iránt. Mert az alkotó legyen önmagában is teljes világ, találjon meg mindent önmagában és a természetben, amelyhez hozzákapcsolódott. Azonban e magába szállás és magába merülés után talán le kell mondania arról, hogy költő legyen (elég, amint mondtam, éreznie, hogy írás nélkül is tudna élni, s akkor egyáltalán nem szabad írnia). De ez a befelé fordulás, amire kérem önt, akkor sem hiábavaló. Élete ettől kezdve mindenestere saját útjaira fog térni, s hogy ezek jók, gazdagok és messzire vivők legyenek, ki sem tudom mondani, mennyire kívánom önnek.

Rainer Maria Rilke

Tisztelt Rainer Maria Rilke!

Ön e szövegből, e szövegen keresztül szól hozzám, mivel én vagyok az olvasó és az értelmező. Mielőtt szívem legmélyében megfogalmazódó akarat felszínre robbanna, hogy válaszoljon az ön szíve legmélyén rejlő alázatos őszinteségre, engedje meg figyelmét felhívnom egy nem annyira költői, de lényegében magasztos tényre, miszerint ön nyolcvannégy éve halott. Nyolcvannégy év, igazából semmiség, háborúk dúltak, elmúltak, milliók köpték ki vért hördülve lelkük, de ez nem új. Nyilván az ön korában is megrendítően egykedvű mézárások osztották a békét a világnak. Az igazat megvallva irigylem kedves Rilke úr. Az első alatt ön aktív férfi volt, az ön generációja vérben fürdött, tudja, vannak, akik úgy gondolják, a mézárások a művészetek anyja.

Kedves Rilke úr! Mielőtt lényegi mondandómat szavakba kovácsolnám, alázatos őszinteségemre, melyre fiatal költő létemre számot tarthat, hivatkozva, hadd mondjam el azon véleményemet, hogy versei alapján ön jó költő, és e levelét tekintve csapnivaló „irodalmár”. Megenged még egy kérdést? Ezért szeretem a levelezést, látja, mert kénytelen lesz. Mit jelent ez a kifejezés? Ifjú költő. Tisztában van vele, hogy e két szó mindenféle magyarázkodás nélkül pejoratív jelenség a XX-XXI. században? Hogyan lehetne hát az ön levele mentes a bírálattól? Vagy '903-ban még más volt a helyzet, akkor az ön gondolatai nem időtállóak, nincs önálló jellegük? Helyesen érezheti szavaimon a feldúltságot, ugyanis, ha ön e nézeteket vallja, melyeknek írásában teret nyitott, úgy ön demagóg. Kérem, ne háborodjon fel odaát szemtelenségemen (mely gondolata kizárja a bensőséges, halk, alázatos őszinteséggel történő önvizsgálatot), de olvassa figyelmesen végig érvelésemet, és kérem, segítsen megértenem, miért idézik önt oly nagy tisztelettel.

Mindenekelőtt szeretnék hozzászólni filozófiájához, mellyel, mint tanáccsal látja el az ifjú, pártfogását keresőt. Ön olyan kissé, mint a mi Rimay Jánosunk, aki verse elején tesz egy remek állítást, majd hosszasan magyarázza, rosszul. Valóban senki sem segíthet, de ön mégis tanáccsal látja el, kijelöl számára egy utat, az utat, amit ön járt meg. Az én véleményem szerint, aki nem leli meg magától az ösvényt, az elveszett, mint ember, gondolkodó, költő. Nem szabály az, hogy egy új ösvény nehezen járható. Valóban szükséges, hogy az ember elmélyedjen magában, de ezt egyedül kell tennie, segítség nélkül, hogy képes legyen lényé legmélyére hatolni, és ne tévesszék meg idegen behatások. Gondolja csak el, lényegében az ember csak maga van, minden ember világának középpontjában saját magának kell állnia. Ez egyszerű logika. Ha megállunk a Németalföldön és körbetekintünk, minden irányban ugyanakkora távot látunk be. Minden embernek más a horizontja, de az origóban törvényszerű, hogy a mindenkori „én” foglal helyet. Aki segítséget kér és fogad élje megtalálásához, abból sosem lesz költő, csak egy bábu, aki rímeket farag. Ne mondja meg senki, hogy mit ír, hogyan, mikor, mennyire, miért, minek. Csak írj, ha úgy érzed, muszáj, ha nem áramol véredek, tintádon ki belőled, úgy méreg neked, tűz, ami elpusztít. Mert, ha ezt érzed, akkor felszakad, mint valami hatalmas sikoly, más és más érzelmektől hajtva, és nem lehet rá gátat tenni, és hogy sorsod a költőé vagy sem, mindössze azon áll, hogy sikolyaid véletlenül izgatják-e a közízlés G-pontjait.

Két tényezőről szeretnék még szót váltani önrel, előbb a kevésbé magasztos témát venném elő, hogy levelem ne keserű végszóval záruljon. Kedves Rilke úr! Ön szerint mi jelent az a szó, hogy költő? Nem etimológiailag kérdezem, bár a laikus vélemények állnak talán a legközelebb a valósághoz. Költőnek lenni hóbort? Álom? Hivatás? Élet? Ha mindössze hóbort, úgy nem vehetjük komolyan, egyikünk fejtegetése sem közelíti meg valóját. Ha álom, ha, álom, akkor vegyük figyelembe, azt a minden emberre (normálisra) vonatkozó jelenséget, hogy boldogság-akarás. Csak az álmodozzon, aki képes megvalósítani álmait, vagy sosem lesz boldog. Hivatás? Ha hivatás, akkor első sorban keresetbiztosító tényezőként van jelen. Egyébként az én véleményem szerint ez a legszerencsésebb és

egyben legszerencsétlenebb álláspont egyben. Az élethez pénz kell, és nem magasztos, anyagiasságunkon felül-
emelkedő maszlag, hogy költő lehess, élned kell. Ha a költészet hivatás, mint elhivatottság is egyben, úgy egész
életed ekként éled le, ha az adott társadalom képes saját pénztárcáját megcsapolni, hogy te költőként élhess, és
alkoss, úgy ismernek el igazán, és úgy lehetsz legközelebb a boldogsághoz és elégedettséghez. De egyben ez a
legszerencsétlenebb állapot is, mert ahol pénz van, ott korrupció van, és a hitelességed, a nehezen megtalált éned
kell sok esetben feladnod, ha érvényesülni akarsz, ha költőként akarsz élni. Ha ez az Élet számodra, akkor nem
vagy normális, sosem leszel boldog, és valószínűleg már megjártad az előbbieken felvázolt, csak az alkotó elme
számára készült poklot. Meggyőztem vajon Rilke úr, hogy fogadja meg saját tanácsát, és ne osztogassa saját maga
által is hibásnak vélt intelmeit? Nem, nem is céloom ez, de idézem önt: „Senkitől sem kaphat tanácsot és segítsé-
get, senkitől. Csak egyetlen eszköz segít: mélyedjen el önmagában. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készíti,
vizsgálja meg, vajon gyökerei szíve legmélyébe nyúlnak-e, vallja meg, hogy belehalna-e, ha nem írhatna.”

Harmadiknak hagytam, talán a számomra legérthetlenebb tanácsát, mellyel valóban nem segít engem, mint
ifjú költőt. Ne írjon szerelemről ki ifjú költő! Ön mennyire jó emberismerő? Mennyire mélyedt el saját énjének
kutatásában? Nem ért egyet velem, ha azt állítom, csak kétféle fő embertípus van? Az agresszor és a pacifista,
mert két fő mozgatórugója van az emberiségnek, az evolúciónak. A hatalom birtoklása és a reprodukció. Mikor
ön lelke mélyén kutakodott a sok tarka pillangó és sötét fellegek, és tágas nyílt mezőkön gubbasztó hatalmas ko-
mor tölgyek tán elfedték szeme elől emberségünk sivárságát. E két tényező verseng és egészíti ki egymást egész
életünk folyamán. A pacifista hatalomról álmodik és szerelemről, az agresszor még több hatalomról. Mert miről
szólnak a balladák, gyilkosságról, szerelemről, vagy mindkettőről. Ez a két dolog érdekelt bennünket, emberek
igazán. Nem szándékozom ennél mélyebbre ásni a témában... Én ezt találtam odalenn, a mélységben, hol senki
nem járt még előttem, és valószínűleg nem is fog sohasem. Engedjen meg némi durvaságot csempésznem leve-
lem végére. Az „erősebb kutya baszik”... – mondja valaki, valahol. A költő?

Budapest, 2010. 11. 10.

Tisztelettel: Egy ifjú költő

P.S.: Ha ez egy tudatosan felforgató levél, akkor a hevesen buzgó ifjonti hevületre támaszkodva kívánom ön-
nek azt a túlvilági békét, mely jókívánság-áradattal egyetlen őszám sem tiszteltem meg az elmúlt, csekély számú
évek alatt.

Az ifjú költő néhány ifjú költeménye:

Uniszex

Emlékszem még, miként hántom le – mint szelíd őz –
harmatos kérgedet, s te minden reggel tavaszán újra
Alárejtéd zsenge cellulóz testedet.
Máskor melléd gyökerezve markolja göcsört ujjam
A sárga földet, ujjaim közt a fű csikland
Nem hagy nyugtomat.
Két sudár fa, csak ennyit látok, minden más
Az élet eltakar, hintaágyunk egyik felét
Rád, a másikat szorítom magam.
Két faszál, mint csalfa nád, görbe szélre
Ráhever, felhő sikít, az ég szemedbe néz,
Vigasztalan kéjt követi majd gyötremelem
Ezt írom én le, mert nincs harc, se
Háború, időszakos vérözönben fuldokolt csak

Ború. Megjártuk azt is, mert az élet öle
Tárta elénk, nem láttunk se múltat, jelent
Se semmiféle célt.

De Most van, dolgozó értelem, ujjamon tinta,
Tükörben redő, fetregő emlékezet, tán
Nekem többet táncol, mint neked.
Tűzbe mind!, nem, tüzes tancba,
Pattog a szikra, szakad az ikra, ín,
Pendül húr, hurok, megfeszül
Valami, törtet a vágó vagy
Török, emlékeim emlékeim letörlik.
2009

újra tengeren:

Adj király, katonát!

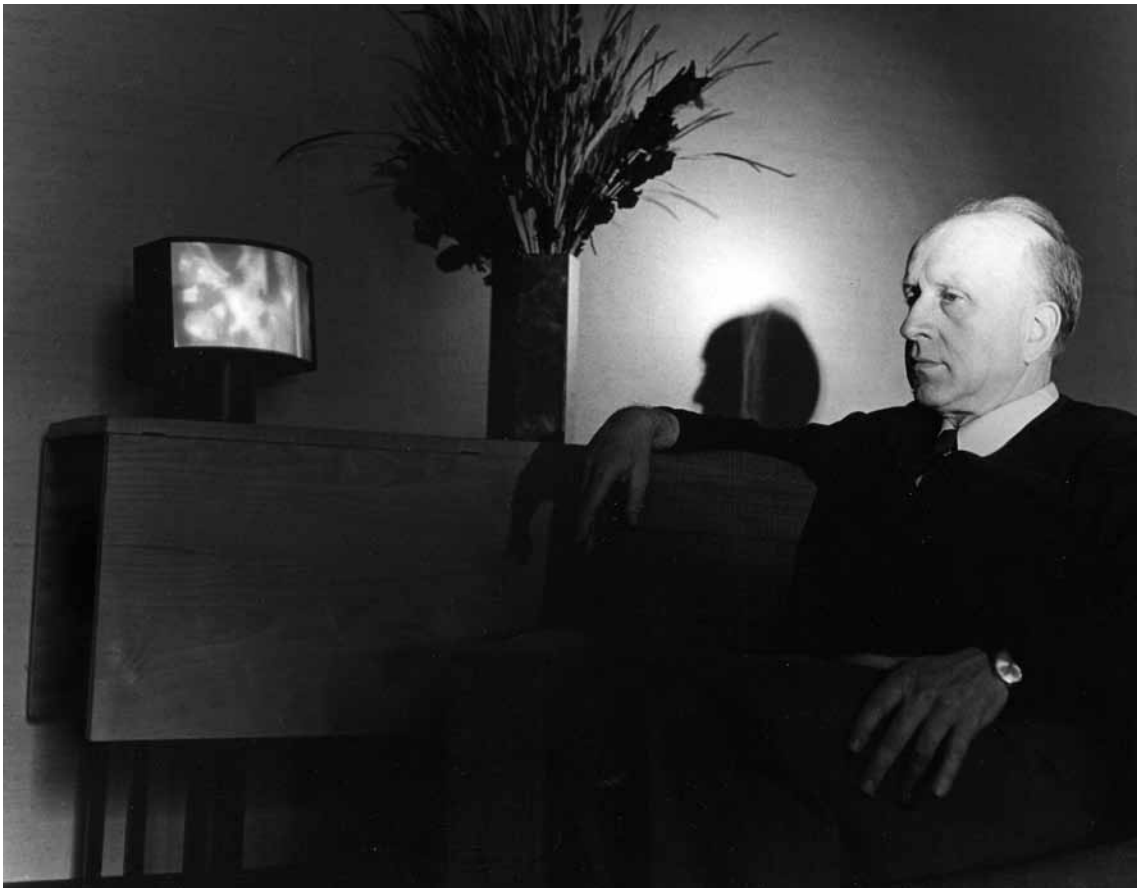
nem adok,
akkor, majd szakítok
szakíts, ha bírsz!

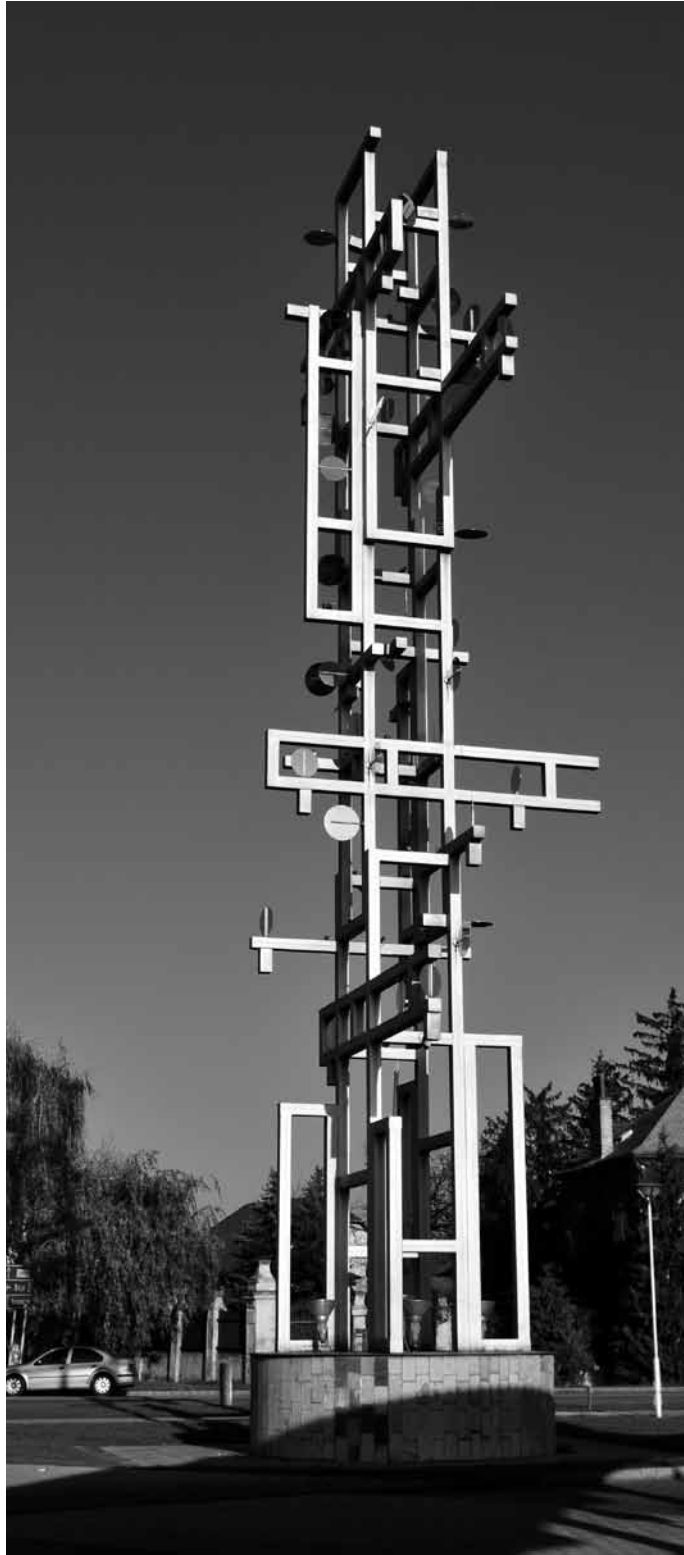
Szakíts, ha bírsz!?

újra tengeren öregem,
az örület tengerén...
így lesz komám szép
egyárbocos szkúnerből
rozoga ladik, a sós víztől
rázkódik a testem. koponyám
belső ívét csapdossa a hullám
a legkeményebb sziklához,
mellyel embernek valaha dolga volt
a dac ez barátom. Rumot garatra
gyűjtsunk rá egy dalra
„hohoho meg egy üveg rum”
ördögöt a falra, szakadjon a vitorla
a szerelmet, a szerelmet horgonyra
azt' küldjük a pokolra.
Isten és a bor-azt mondod?
Isten halott, a bor elfogyott
napunk leáldozott, sötét van
csillagtalan éj, a szextáns
nem mutat utat, elkerül a kék
nincs más csak veszély
túlvilági szeszély,
álmodban visszatér
Morogva kelsz, magadra lelsz

a semmiben. S hogy zúg az a
semmi. Őrület, hallok pihegését
sóhaja lágy zenéjét, neked dalol
feléd hajol csókra nyújtja ajkát
s te a padlóhoz vered üres üveged
a hátadra szólok, pajtás elhajózok
jössz-e velem?
2007

Kiegészítés: Amikor ez a vers született, az ifjú költő annyira ifjú
volt, hogy nem tudta, nincs olyan, hogy egyárbocos szkúner. Kiege-
szítés vége.

AZ IRÓNIA ALAKZATA ÉS ALAKZATTÁRSULÁSAI AZ ÚJ ZRÍNYIÁSZBAN

Ha a regényt el akarjuk helyezni a Mikszáth-életműben, a politikai karcolatok és az azokból kinövő Katángy-regények közelében kell számára teret találnunk. A kortársak és későbbi méltatói szatírának (Várdai 1910: 153), travesztiának, szatirikus korképnek nevezték (Négyesy 1910: 229), Négyesy László ugyanitt rámutatott az író hírlapírói tevékenysége és az Új Zrínyiász közötti szoros összefüggésre, a parlamenti karcolatok betetéző eredményeként minősítve a regényt. Politikai szatíra Riedl szerint (1940: 102–104), Schöpflin Aladár Mikszáth-monográfiájában (1941: 69) a magyar irodalom legnagyobb szabású közéleti szatírájának nevezte. Elemi erejű politikai pamflet – írta róla Praznovszky Mihály (2006: 107) stb. A pénz komédiája – mondta Bisztray Gyula (1976: 373). Összetett, nagyméretű travesztia Nagy Miklós szerint (1997: 32): időben, eszményben szembesíti az egymástól távol eső korszakokat, bemutatja a századvég jellegzetes intézményeit, közösségeit, társadalmi szokásait, a szatirikus ábrázolásban sorra kerül a parlament, a kormány, a tudomány, a sajtó. Tegyük még hozzá: a kispolgári mentalitás, a vallás, a névmagyarosítás, a párbaj – sőt a szocialisták is, például a következő, ritkán idézett részletben: „S tényleg gondolkodóba estek a földosztó szocialisták. Mert hát ez félig sem tréfa. Ha csakugyan kezdenek feltámadni az ősapák, úgy benépesül a föld, hogy egy négyszögöl se jut egyikükre. Mégiscsak jobb lesz az eddigi tulajdonhoz ragaszkodni.” (Krk. X. 68).

A „szocialisták” ironikus és – valljuk be – egyszerűsített bemutatásán túl a stílus jellegzetességei már e néhány sorban megfigyelhetők; ezek: a nézőpontok változtatása, sőt elbizonytalanítása: nehéz egyértelműen megítélni, az elbeszélő szólal-e meg, a „szocialisták” szabad függő beszédben – vagy éppen a közvélemény (communis opinio).

A legújabb Mikszáth-irodalom is foglalkozik a regénnyel; T. Szabó Levente monográfiájában (2007: 32) megállapítása: „Olyan metaforikus alkotásként kínálja magát, amelynek segítségével bizvást betekintheünk a Mikszáth-próza és a 19. század végi magyar irodalom egy egészen sajátos vonulatába: abba, amely elkülönül a 19. században új és sikeres műfajként létrejövő történelmi regény számos bevett eljárásától.”

Az Új Zrínyiászt azonban nem minősítjük történelmi regénynek, Mikszáth politikai írásaihoz sorolható, amint a korábban idézett szerzők is azt tették. Hajdu Péter (2008: 495) találóan jegyzi meg, hogy a politikai tárgyú szövegek kapcsán még sok feltárni- és megértenivalója van a Mikszáth-filológiának. Ha pedig nem történelmi regény, akkor bravúros időjátéknak tanúi az olvasók, s ezek a játékok Eisemann György szerint (2008: 627) modern szabályok szerint következnek be: „ha a múlt nem a múltban, hanem a jelenben él, mi történik akkor, ha színre viszik az idő ekként tapasztalható fenomenjeit. Ha régmúlt nem olyan magabiztosan elkülöníthető entitás, akkor mi történik abban az esetben, ha a feltételezett múlt idő kopogtat be hozzánk: Zrínyiék feltámadnak”.

Maga Mikszáth a szatirikus rajz műfaj-meghatározást írta művére.

A regény egészében szövegszinten az irónia alakzata van jelen, az az immutációs gondolatalakzat, melyben a forma ellenkezőjét mondja annak, amit valójában közöl (Martinkó VL. 1975). A hangvétel látszólag komoly, s ki-jelentések, megállapítások a valóság illúzióját kívánják keltetni, a szöveg igazságtartalma a kimondottal szemben ellenkezően értelmezendő. Az irónia nem mindig humoros, Mikszáth iróniája azonban az.

Ez a mikszáthi irónia a részletekben hol szelíd humorra oldódik, hol szinte gúnnyá keményedik, de a szarkasmus alakzatáig nem jut el: maró, durva, sértő soha nem lesz. Mindamelllett megkülönböztethetők fokozatai.

Az irodalomtudományi elemzések nem egyformán ítélik meg, hogy az Új Zrínyiászból kire-kire irányul az ironikus megnyilatkozás: csak Mikszáth jelenének intézményei, mentalitása, politikai élete, annak szereplői a célpont, Zrínyi és társai nem válnak nevetségessé, vagy Bartha Jánosnak van igaza, szerinte ugyanis a „kétfelé vágó komikum” egyenlően oszlik meg a múlt és a jelen között? (Idézi Nagy Miklós 1997: 31). Igaz, mint Nagy Miklós is elismeri, Zrínyi – és társai még inkább – könnyen alkalmazkodnak az új élet szokásaihoz, amit Mikszáth saját jelenéről oly gazdagon és meggyőzően, iróniával, szatírával az olvasó elé tár. Karácsony Sándor jól látta: Zrínyi Miklós nagy volt a XVI. században várúrnak, törpe a XIX. században bankdirektornak, de megint

nagy, mihelyt ismét várur lehet (1949/1997: 27). A relativizáló látásmód a mikszáthi gondolkodás és művészet jellemző, vissza-visszatérő eleme. A viszonyítás a szatíra egyik módszere. Nem „egyenlően oszlik meg” tehát az elítélés a jelen figurái és mentalitása, valamint Zrínyiek bemutatásában.

Az irónia – mint fentebb szó volt róla – önmagában véve is alakzat, immutációs gondolatalakzat. Nem köthető egyetlen meghatározott nyelvi struktúrához, amellet ritkán jelentkezik úgy, hogy ne társulna más alakzatokkal. Ilyen társulások elemzése következik a regény néhány részletét vizsgálva. Az irónia csúcspontját jelentő fiktív parlamenti beszédekkel itt nem foglalkozom: azok külön alapos retorikai-stilisztikai elemzést igényelnének, s nem fér e dolgozat kereteibe.

Irónia – parentézis – szabad függő beszéd – szállóige

„Ott volt még a pocakos Basa Péter, a rövidlátó Bosnyák Márton, sőt a – minden jó lélek dicséri az urat – amint ke-
resgélne az óváros védelmében elholtakat, s gyűjtené őket maga köré, hát egyszerre csak találkoznak Dandó Ferencsel
és a pajkos Radován diákkal. Legott keresztet vetének magukra ijedtükben:

– Szent isten, kísértetek!” (Krk. X. 56–57)

A feltámadt vitézekre szelíd iróniával tekint az elbeszélő. A közbeékelt mondat a parentézis alakzata; a szö-
veggel sem grammatikai, sem referenciális kapcsolatban nincs, hanem pragmatikai az összefüggés: az ijedt
„feltámadtak” imarészletet rebegnek; ez szállóigeként minősíthető (az evangélikus *Dicsérd én lelkem az Uradat*
könyörgés vagy a református *Dicsérjete az Urat* zsolttárkezdő sorok variánsaként). Az idézett szövegrészben to-
vábbá nézőpontváltás is felfedezhető: a közbeékelt mondat nem az elbeszélő, hanem a szereplők belső beszéde-
ként fogható fel: szabad függő beszéd/gondolat.

Irónia – klimax (fokozás) – szállóige

„már nemcsak dogmává, de teljesen valósággá lőn, hogy nem hálnak meg, akik a hazának élnek, amihez most már
merem hozzátenni – és ha meghalnak, feltámadnak.” (Krk. X. 70)

A hősöket levélben üdvözlő Wlassics miniszternek „tulajdonított” szöveg pátoszát ironikusan értelmezi az ol-
vasó, a fokozás (klimax) alakzata egy szállóigeszerű mondat változatával és kiegészítésével kap nyelvi megvalósí-
tást. (*Ki a hazáért meghalt, elég soká élt* – O. Nagy 1996: 277; *Sokat élt, ki a hazáért halt meg* – Bárdosi 2009: 273).

Irónia – paralelizmus – antitézis – anadiplózis – hiperbola

(Az ünneplő tömegben nem mindenki a bevonuló hősöket figyeli; az irónia itt már kevésbé szelíd.)

„A zsebmetszők a lehető legcélszerűbben elhelyezkednek a vonalon, elhelyezkednek a rendőrök is – de a legcélszerűt-
lenebbül.” (Krk. X. 72)

Ebben a nem is hosszú mondatban számos alakzat ismerhető fel az irónia mint alap mellett: a túlzás (hiperbo-
la), az ellentét (antitézis) a *legcélszerűbben – legcélszerűtlenebbül* szembeállításával; amellet az anadiplózis mint
ismétlésen alapuló gondolatalakzat is retorizálttá teszi az egyszerűnek tűnő szellemes közlést: az első tagmon-
datban a leghangsúlyosabb *legcélszerűbben* a mondat első felében áll, a második tagmondatban – mintegy csat-
tanóként – a legvégén jelenik meg a vele ellentétes *legcélszerűtlenebbül*. Ezzel párhuzamosan hasonló helycserén
megy keresztül az *elhelyezkedik* ige is.

Irónia – interrogáció – szabad függő beszéd – frazémák

„Ott feküdt lábaiknál Magyarország tündéri fővárosa, szem nem látott ilyet, fül nem hallott ilyenről – a képzelet sem
hozhatta hát elé.

Kétfelől gyönyörű paloták nézik magukat a Duna tükreben és messze-messze, amerre csak szem lát, mindenütt tor-
nyok, kupolák és kastélyok. Uramisten, hány király lakik itt?” (Krk. 81)

Budapest látványa megigézi a XVI. századi vitézeket; a szelíd irónia nézőpontváltással jön létre: a leíró monda-
tokat bizonytalan megítélésű frazémák követik (*szem nem látta... stb.*); vajon ez még az elbeszélő szövege, vagy a
vitézek gondolják-mondják. A kérdésalakzat (interrogáció) felkiáltó értékű; funkciója is értékelés, véleménynyil-
vánítás; szabad függő beszéd. Ez már kétségtelenül a szereplők nézőpontját tükrözi.

Irónia – hiperbola – allúzió

„– Zrínyi kétségtelenül vitéz ember – mondá – [a miniszter], de a szigetvári kirohanása nem annyira katonai aktus, inkább az emberi bátorság egyik csudálatos példája. Tehát a bátorságot kell ünnepelni. S ha erről van szó, akkor a báró Dániel szakmája, ki majdnem hasonló bátorságot tanúsított a tárcavállalással.” (Krk. X. 83)

A jelen politikusait erőteljesebb irónia illeti meg: a kritikai kiadás tárgyi magyarázatából megtudjuk, hogy báró Dániel Ernő a Bánffy-kormány kereskedelemügyi minisztere volt. Kinevezésekor Mikszáth a Pesti Hírlapban közölt tárcájában (1885. 37. szám) a következőket írta: „Hogyan esett meg az ő kinevezése? Miért lett általában miniszter? S miért éppen kereskedelmi miniszter? Ez igen érdekes feladat volna levezetni. De estek már ennél nagyobb csodák is.”

Dániel Ernő szerepeltetése a szövegben tehát a célzás (allúzió) alakzata, s a mai olvasó csak a tárgyi magyarázatból tudja meg, nem az Új Zrínyiász szövegéből, hogy Mikszáth nem tartotta őt alkalmasnak a kereskedelmi miniszterségre. Az iróniához itt tehát a túlzás (hiperbola) és a célzás (allúzió) alakzata társul.

Irónia – allúzió – frazéma – anafora

A pozitívista történetírás túlzott aprólékosságát pécézi ki Mikszáth, leírva, hogy Pauler Gyula szerint Zrínyi feltámadása kétséges, mivel – bár Szigetváron esett el, s testét ott temették el – fejét levágták, s Csáktornyan a Szent Ilona-klastromba temették, ezért „nem röppülhetett át a Szigetvárott porladó törzshöz.

Dr. Pauler Gyulának tehát sikerült kompromittálnia a másik Zrínyit is, de szerencse, a haladó karaván útját nem sok szem figyeli, az érkekezés meglehetősen nyomtalanul csúszott le a föltámadás nélküli öröklétbe.” (Krk. X. 94)

A kritikai kiadás tárgyi magyarázata szerint az író Pauler Gyulának Zrínyi Péterről szóló tanulmányára utal, amelyben a szerző azt hangoztatta, hogy Zrínyi Péter megérdemelt bukását jellemének gyengeségei okozták.

Ez az ironikus szövegrész szintén olyan allúzió alapul, amelyet ma csak a tárgyi magyarázatot ismerő olvasó érthet meg; ezenkívül egy frazémavariációt tartalmaz (A kutya ugat, a karaván halad közmondásnak szólásként használt – ironikus célzatú – egyéni variációját), továbbá egy szellemes visszautalást (anafora, nem retorikai, hanem szövegtani értelemben) Zrínyiék feltámadására; ez utóbbit célzásnak is tekinthetjük.

Irónia – klimax – paralelizmus

A kormány megveheti Zrínyiéktől a ruháikat, fegyvereiket, s berendez egy reneszánsz múzeumot.

„Igen, egy reneszánsz múzeumot. Ez jó cím. És jó ötlet. Mert három dolgot lehet vele elérni. Először lesz egy új, érdekes múzeumunk, valódi tárgyakkal; másodsor segítve lesz Zrínyiéken legalább egyelőre; és harmadszor az új múzeumba el lehet helyezni egy kiszolgált strébert igazgatónak.” (Krk. X. 95)

Az erősebb irónia ismét az író jelenének „személyügyi” politikájává irányul; a klimax (fokozás) alakzata ismerhető fel a szövegben, paraleliztikus mondat szerkesztésben.

Irónia – korrekció – antitézis – szabad függő beszéd

Irónia – szójáték

A sajtó és a rendőrség a célpontja a következő bekezdésben írottaknak:

„A felelős szerkesztető rosszat sejtett, vagyis reménykedni kezdett. Mert ha a »P. G.« reporterét például agyonütötték volna a bűntársak a Bobor-ügyben való kutatásai miatt, az sokat érő reklám lenne. Vette tehát a Perényi levelét, és elhajtott vele egyenesen a főkapitányhoz. Az a vállait vonogatta, nagy grimaszokat csinált, és azt mondta, hogy amit Perényi ír, merő képtelenség, de azért azonnal megteszi a szükséges lépéseket, s ezzel el is hagyván távozni a felelős szerkesztőt, négy vagy öt lépést tett a díványig. Meglehet, hogy ezek voltak azok a »szükséges lépések«, s ledőlt délutáni szeszétjét végezni. (Krk. X. 161–162.)

A rosszat sejtett, vagyis reménykedni kezdett már önmagában is két alakzatot rejt magában a korrekció (helyesbítés) itt egyben antitézis (ellentét): rosszat sejtett, azaz arra gondolt, hogy Perényi Miksa „reporternek” baja eshetett; reménykedett: azaz örült volna, milyen kedvező reklámlehetőség ez a lapjának, amint azt ki is fejti a szöveg. Ennek a nézőpontja ismét bizonytalan: felfogható szabad függő gondolatnak, azaz a főszerkesztő nézőpontját tükrözőnek.

A főkapitány „tevékenysége” poliszémián alapuló szójátékkal kap erősen ironikus megjelenítést: *megteszi a szükséges lépéseket* ’intézkedik a rendőri eljárás megindítására’; *négy vagy öt lépést tett* a díványig: itt alapjelentésében szerepel a *lépést tett*: ’oda ment’; *ezek voltak a szükséges lépések*: betetőzi a szójátékot azzal, hogy a rendőri intézkedésekre is visszautal, de a sziesztára való előkészületre is.

A fenti példákban az derül ki, hogy bizony erőteljesebben ironikusak a kortársakra való megjegyzések, mint Zrínyinek és vitézeinek ábrázolása a regényben.

Mikszáth igen gazdag fantáziával teremti meg és cselekedtetni alakjait a regényben, bámulatos valóságismereget teszi lehetővé számos tényezőre irányuló ironiáját. Bármennyire gazdag és sokrétű is eszköztára, például a bemutatott alakzattársulások változatosságában, „mesteri prózaepikai nyelvében” mégis „modális hangnembeli egység” szervül. (Németh G. Béla 1997: 14)

Irodalom:

- Bárdosi Vilmos 2009. *Magyar szólások, közmondások*. Tinta Könyvkiadó. Bp.
- Bisztray Gyula 1976. *Mikszáth Kálmán*. In: *Könyvek közt egy életen át*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp.
- Eisemann György 2008. *T. Szabó Levente: Mikszáth, a kételkedő modern*. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában. (Recenzió) *Irodalomtörténet* 89. 4.
- Hajdu Péter 2008. *Mikszáth? Modernség? Literatúra*. 34/4.
- Karácsony Sándor 1944/1997. *A cinikus Mikszáth*. Hét Krajcár Kiadó. Bp.
- Martinkó András 1975. *ironia*. *Világirodalmi Lexikon*. Bp.
- Nagy Miklós 1997. *A korba való beilleszkedés és Mikszáth alakjai*. In: *Mikszáth-életrajz*. Szerk. Fábri Anna. Horpács.
- Négyessy László 1910. *Mikszáth*. *Budapesti Szemle* 142. k. 401. sz.
- Németh G. Béla 1997. *Két író egy tükörben*. *Mikszáth Jókai-életrajza*. In: *Mikszáth-életrajz*. Szerk. Fábri Anna. Horpács.
- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó. Bp.
- Praznovszky Mihály 2006. *Mikszáth két regénye*. In: *A hatodik, hetedik ember az országban*. Mikszáth-könyvestéka. 5. Veszprém.
- Riedl Frigyes 1940. *Mikszáth Kálmán*. *Magyar Irodalmi Ritkaságok*. 47. k. Bp.
- Schöpflin Aladár [1941]: *Mikszáth Kálmán*. Franklin. Bp.
- T. Szabó Levente 2007. *Mikszáth, a kételkedő modern*. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában. L. Harmattan. Bp.
- Várdai Béla 1910. *Mikszáth Kálmán*. Bp.
- A retorikai-stilisztikai alakzatok értelmezéséhez felhasználtam az Alakzatlexikon című kötetet*. Főszerkesztő: Szathmári István. Tinta Könyvkiadó. Bp. 2008.
- Az Új Zrínyiászból vett idézetek Mikszáth Kálmán összes művei*. Szerkesztette Bisztray Gyula és Király István. *Regények és nagyobb elbeszélések* című sorozatának X. kötetéből valók. Az Akadémiai Kiadó jelentette meg Budapesten, 1958-ban. (A rövidítésben Krk. X.)

MR. CELLOPHANE

SZABÓ LŐRINC ÖNKOMMENTÁRJAI

Előjáróban annyit: az itt kifejtett gondolatoknak és vizsgálódásoknak nem célja Szabó Lőrinc költészetének átfogó értékelése, ahogy nem célja a költő személyiségének elemzése, vagy személyének akármilyen előjelű megítélése sem. Azt azonban már szeretném leszögezni, hogy Szabó Lőrinc költészetét a huszadik századi magyar líra egyik kiemelkedő teljesítményének tartom, melyet elsősorban végletes monochromitása tart mégis a második vonalban. Ugyanakkor Szabó Lőrinc személyiségét ugyancsak végletesen monochromnak látom; ez a tulajdonsága kelti azt a különös hatást, hogy emberi alakja hol végtelenül szimpatikusnak, hol módfelett ellenszenvesnek mutatkozik. Nos, végletei természetesen kiegészítik egymást, kiadnak egy középarányos pontot. E pont: önmaga – mely azonban általában csak önmagának fontos. Szabó Lőrinc önreflexív álküzdelmekben gazdag élete és életműve: a mindenkori Mr. Cellophane sírig tartó dacos robotja.¹

Mint ismeretes, a költő élete utolsó éveiben nagy és érdekes feladatra vállalkozott: teljes lírai életművének kommentálására, minden egyes verset külön számba véve. Az így keletkezett mű a *Vers és valóság* címet kapta, szövege első ízben 1990-ben jelent meg egy mintaszerűen szerkesztett gyűjteményben, ahol a szerkesztő kompilálta jól használható szinoptikus szövegtestté az összes verseket és a költői magyarázatokat.² Hogy ez a Szabó Lőrinc személyétől és művészetétől majdnem függetlenül, egyfelől az emberi-olvasói kíváncsiság szempontjából, másfelől a textológiai-filológiai csemegehalom révén jelentős kiadvány valóban élményszámba ment és megy, az megjelenésétől fogva máig nyilvánvaló. Érdemes idézni e helyt példa gyanánt Nagy Gáspár sorait: „a friss szenzáció, a *Vers és valóság* megjelenése s újbóli és újbóli éjszakai olvasása a csöppet sem nyugodt rendszerváltó idők hajnalán, feledhetetlen élmény. Pedig bizony mintha megkésve vagy, másképpen szólva, süket irodalomtörténeti pillanatban érkezett volna. Mint a rendszerváltás is, amiről azt mondogattuk, hogy készületlenül ért bennünket. Szóval nem volt idő, időnk a lélek önfelelt kitérülködésére [...]. Ha nyugalmas időkben, akarom mondani: a mi keserves viszonyaink között, a leszorítottság éveiben érkezik a mű, akkor nagyobb erővel szabadítja föl fogékonyságunkat, érzékenységünket, s így jótékonyan elvégezhetné volna azt a csöndes, belső munkát, amelyet a külső zajok – igaz, egy birodalom dőlt össze recsegve-ropogva! – mindig megzavartak”³ – lám, ez az izgalmas két kötet minő fénytörésbe is helyeztethetik.

Ám maradjunk most az emberi-olvasói kíváncsiságnál. Nem tudni, a lelkes, egy szerzőt vagy egyes műveket módfelett kedvelő olvasók mekkora hányada kap örömmel az alkalmon, ha a kedvenc művek keletkezéstörténetéről olvashat első kézből, de föltételezhető, hogy nagy hányada. Van ebben valami egészséges voyeurizmus épp úgy, mint a távoli nagysághoz való közeledés igénye, lelki intimitás vágyása. Hatalmas second hand irodalom dolgozik ezen már sok évszázada: az ünnevelt személyiségekkel kapcsolatos magánjellegű történések könnyen fogyasztható tálalása még csak véletlenül sem tekinthető csupán az első világháború óta létező jelenségnek. De ez a másodkézi ipar a maga újságcikkeivel, igénytelen vagy igényes művész-biográfiaival és ezek társművészeti-társmediális dömpingtermékeivel (Boccaccio Dante-életrajza, vagy Vasari *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című műve esztétikai szempontból nem különbözik egy trikóra nyomott Guevara-fotónegatívától, vagy egy paparazzofelvételtől, melyen jól látszik, hogy hőse túlsúlyos), ez a termékhalom tehát mégiscsak külső kéz és külső szem munkája. Mennyivel érdekesebb a kedvenc saját megnyilatkozása! A művészek többsége az idők kezdete óta tudja ezt. És különféle módokat talál, hogy kielégítse korát és utókorát ebben a tekintetben: elő- és utószót ír, megnyitót tart, bemutatón személyesen jelenik meg, interjúkat ad, dedikál, csillag alatt vagy

1 „A human being's made of more than air [...] / Unless that human being next to you / Is unimpressive, undistinguished / You know who...” – szól Celofán úr monológja a *Chicago* című musicalben, Fred Ebb tollából.

2 SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság*. Összegyűjtött versek és versmagyarázatok, I–II, szerk., szöveggondozás és utószó KABDEBŐ Lóránt, Bp., Magvető, 1990. (Írásunk további zárójeles szövegekőzi hivatkozásai erre a kiadásra utalnak.)

3 NAGY Gáspár, „Igaz vagyok, mindig félelmesebb...” Följegyzések Szabó Lőrinc születésének centenáriumán, *A Tokaji Írótlábor Évkönyve X.*, 2001, <http://www.nagygaspar.hu/index.php/prozakotet/proza/3/16>

válaszban reagál, életútinterjú készsége alanya készül kisonográfához, blogol, weboldalt üzemeltet, naplót ír és utóbb javít, ügyel levelezésére és gyűjti azt, a gondolatait bizvást lejegyző kortársaknak spontán megnyilatkozik, népszerű (vicces) és intellektuális (talking heads) tévéműsorokban szerepel. Érdekes módon, a voltaképpen legkézenfekvőbb metódus, a szabályos önmagyarázat, viszonylag ritka.⁴ Szabó Lőrinc *Vers és valósága* e ritka példák közé tartozik. Az alábbiakban arra keressük a választ: vajon mi készítette a szerzőt erre a vállalkozásra? Mi lehet egy ilyen vállalkozás számba jöhető indítéka? S ami a legfontosabb: van-e ennek a vállalkozásnak a variábilisan hasznosítható filológiai-poétikai elmélet és gyakorlat mellett bármiféle esztétikai létmódja, van-e köze a művészethez?

Ennek a sokféle kérdésnek megválaszolása csak látszólag nehéz feladat – valójában a rájuk adott válaszok egymásnak eredői és következményei. Lássunk három gyors példát! Itt nem argumentálandó tény, hogy Szabó Lőrinc egyik legismertebb verse⁵ a *Dsuang Dszi álma*, a maga híresen vonzó zárlatával („és most már azt hiszem, hogy nincs igazság, / már azt, hogy minden kép és költemény, / azt, hogy Dsuang Dszi álmolja a lepkét, / a lepke őt és mindhármunkat én.”). Nos, mit kapunk a versmagyarázatban (I, 530-31.)? Egy nyegle precíz öntömjénezését. „Ez valami ismeretelméleti költemény” – kezdi, majd részletesen elmagyarázza a végtelen tükröződés jelenségét, gyertyaképpel, hogy a keleti filozófiát felfedező lépései egyes sarkköveinek közepesen részletes (filológiaiailag pedig hasznavehetetlenül részletező) áttekintése után közölje: „A *Dsuang Dszi* álma a lepkével nagyon ismert téma. A »kétezer év« csak kapásból kívánja jelezni a régmúltat. A végére odaállítottam a – tükörbe – a saját gyertyámat is: »mindhármunkat én« ...”. Igen, így kell végtelen könnyedséggel, az öntudatos fölény könnyedségével kvázi szerényen letudni saját sikerült trouvaillé-unkat, finoman még arra is utalva, hogy nem túl fáradságos (bár mutatósága révén kétségkívül elismerést érdemlő) elmejátékról van itt szó. Még az önértékelésre sem lehet panasz: „valami ismeretelméleti költemény”, annyi bizonyos.

Ugyancsak e helyt nem argumentálandó tény, hogy Szabó Lőrinc legismertebb verse a *Semmiért egészen*, „ja, a lecsavart lámpás”; vajon mi a szerző hozzáfűznivalója (I, 375.)? „Azt hiszem, a legismertebb versem” – kezdi, és milyen igaza van. Megtudjuk, hogy a Lánchíd kávéházban írta kényelmetlen ültében, majd önvallomásértékűnek hatandó elemzés olvasható adott kapcsolatokkal kapcsolatban. Érdekes önelemzés ez, szinte feszítően kényelmetlen fogalmazással – ama bizonyos kényelmetlen kávéházi ülés említése a vers születése kapcsán majdhogynem tehetséges írói gesztusra vallana, ha éppen kényelmetlen mondatai nem tanúskodnának szerzőjük csikorgó prózáirói tehetségtelenségéről.

És nem argumentálandó a kíváncsiság sem, mellyel a kíváncsi olvasó fellapozza a Korzáti Erzsébet halála napjáról beszámoló verset. Az *Ami közbejött* semmiképpen sem számítható *A huszonhatodik év* legjelentősebb darabjai közé – annál inkább fontos kiemelni a magyarázatok sorából a csatolt önkomentárt (II, 78-9.). Az eseményeket elbeszélő végtelenül precíz, esendően emberinek is hatni tudó elbeszélése máz vagy rejtőzködés képzetét kelti inkább? Mindkettőt és egyikét sem. Ahogy az *Ostrom után* kommentárjának (II, 74-5.) tényfeltárása egy másként feszült szituáció felelevenítésekor, mikor „Odáig menvén, nagyjából tájékoztattam Illyés Gyulát ennek a szerelemnek a múltjáról és szorult helyzetünkről”. Vagy ahogy a *Képzelt képzeletteddel*hez, ehhez az egyébként kitűnő vershez fűzött reflexió álszerény és jellemzően hűvös, Dantét mintegy avant-texte-té avató filológiai magyarázata (II, 76-7.). Máz vagy rejtőzködés? – egészen mindegy. Szabó Lőrinc írói attitűdjének nem modulusát, hanem kvalitását keressük és találjuk meg versmagyarázataiban: az őszintétlenséget.

S itt mindjárt szembetaláljuk magunkat első két megválaszolható kérdésünkkel. Vajon mi készítette egy szerzőt önkomentálásra, s vajon mi készítette rá Szabó Lőrincet? Utóbbi megválaszolására az érdeklődő praktikus fordul elsőként magához az önkomentálóhoz, afféle teoretikus eligazítást keresve. Mindhiába, Szabó Lőrinc semmiféle bevezető vagy utószó jellegű részletben nem tisztázza sem indítékát, sem célját, sőt, az oeuvre-t még versgyűjteményenként vagy valamilyen periodicitás mentén külön csoportokban (tehát nem csak az egyes költeményeket) is kommentáló munka egyetlen helyén sem mutat hajlandóságot ilyesmire. Nos, ezzel az

⁴ A nyilván leghíresebb világirodalmi példa Thomas Mann, aki regénye mellé megírta *A doktor Faustus* keletkezését. Paradox módon éppen ez a mű az, mely nem jó példa az első kézből való reflexióra, ugyanis a keletkezéstörténet figyelmes olvasása arra döbrent rá, hogy Mann – ide valóban illik a szó – gigantikus irodalmi játékot űz, amennyiben a regény *Leverkühn–Zeitblom* viszonyrendszerére rájátszatja a *Keletkezés* *Zeitblom–Szerző* viszonyrendszerét. A keletkezéstörténet megírásakor meggyőződésünk szerint ez volt az elsődleges szándék, magának a regénynek promocióális feladatait az író egyéb bejáratott utak révén tudta le.

⁵ A tíz éve fiatalok körében különösen, a zöldes villódzású Wachowski-mátrix óta feltétlenül.

olvasónak üti vissza a labdát, megvizsgálendő, mi indíthat egy szerzőt általában hasonló munkára. Szabó Lőrinc ezen a ponton veszíti el a maga kezdeményezte játszmát olvasójával, utókorával szemben.

Általában vett szerzőt önkomentárja sok minden vezethet: saját életműve fontosságának tudata; az olvasó feltételezett kíváncsiságának kielégítése, ezzel az olvasó megbecsülése; a műhöz speciálisan adandó tisztázó jellegű, akár lelki, akár tárgyi értelemben vett többlet; elmejáték, a mű változatos poétikai újrajátszatása; defenzió, az öntisztázás szándéka; adott életperiódus szülte összefoglalás-, elszámolás-, vallomás- vagy gyónásigény – és így tovább. Egyetlen motivációt sem szabad megítélni önmagában sem jóként, sem rosszként. Az önkomentár, a saját mű magyarázata ugyanis sajátos dolog: fenn kívánja tartani magának a jogot az objektív elfogadásra, mint tényközlés és esendő, őszinte, tehát tiszteletben tartandó factum, ugyanakkor eredője mégis a művészet, hiszen abból nyeri jelentőségének, érdekességének alapját, s felé mutat tisztázó-magyarázó-megvilágító célja, vagyis kacérkodik az esztétikummal, tehát semmiféle tiszteletre nem tarthat igényt, lévén az esztétikum pusztán játék semmi palástjába takarózik. És innentől az adott szerző művészi erejére esik a hangsúly. A jelentős műhöz éppúgy születhetik jelentős kommentár (Mann példáját idéztük már), mint jelentéktelen, a jelentéktelen művekhez pedig – nos, óvatos fogalmazás kívánatik, annyit talán, hogy vannak szerzők, akiknek szívesebben olvassuk naplóikat, levelezésüket, visszaemlékezéseiket, mint műveiket. Jelentős művek esetében a dolog tökéletesen mellékes: önkomentárjuk vitán felül megbecsülendő. Utóbbi, nem első osztálybeli művek esetében a kérdés eldöntésre vár: nyer-e az önkomentár önerejéből bármi világosságot, ha már egyszer nem vetülhet rá célja és eredője kölcsönfénye?

Szabó Lőrinc költői életműve, mint megállapítottuk, a második vonal élemezőnyének reprezentánsa, a szerző és művei iránt érzett speciális (és esztétikai tekintetben magától értetődően belátható) elfogultság serkentőereje híján tehát az oeuvre önkomentárjának megítélése is önerején múlik. Önerejének lélektani forrását, úgy tűnik, őszintétlensége apasztja. Önerejének esztétikai forrását, úgy véljük, tehetségtelensége apasztja. Szabó Lőrinc önkomentárjai: egy másodrendű költő reflexiói egy harmadrangú író tollából.

Elszomorító, mennyi példát is volna szükséges citálni bevett irodalmi udvariasságból a költő két vaskos kötetéből – majdhogynem komplex elemzés igazolhatná csak az imént mondottakat, amiktől pedig okkal tartunk. A *Műhelytitok* felütése („Útálom a verset... Egész nap / pénzt kerestem, fáradt vagyok”) után még keserves tizenhét és fél strofa következik az üdítő kommentárig: „a kimerültség maga volt ihlető” (I, 662.). Komikus, feszélyezően komikus éppen az Szabó Lőrinc önkomentárjaiban, hogy szerzőjük látszólag annyira őszinte: mindent meg akar osztani, minden apró részletet, mindegy, hogy dokumentációs szándékkal, öngazolásul, saját maga vagy hozzá kapcsolódó személyek tisztázásául – mindegy, csak rögzítve legyen, még egyszer utoljára, véglegesen⁶, az alkotás vissza nem hozható pillanata fontosságára reflektáló, soha vissza nem hozható hitelességű reflexió mélységes jelentőségének tudatában. Az írókat, akik túlzott jelentőséget tulajdonítanak saját művüknek, különben is kegyetlen passzió sújtja, hiszen sokszor lázas igyekezetében ennek a dokumentációs rögzítő-megragadó hajlammal, mintha nem tudnák, hogy alapvetően lehetetlent kívánnak. Ezek a művészek valóban legnagyobb számban az irodalomban fordulnak elő (belé sem merünk gondolni, mire jutna, ha például egy zenész elméjét támadná meg ez a mánia) – de annál sajnáltnivalóbb az eredmény, ha az igyekezet eredménye verejtékes fércmunka csupán. Mert hát mit is kezdetünk olyasféle verskommentárral, mint a *Télé?* „Bizonyítéka annak, hogy a nyomorúságszülte idegbaj miatt voltam csak pesszimista. A pénz, melyet motívumként már az első sor megüt s amely ekkor megjött, egy Baumgarten-díj volt. (Összesen három ízben kaptam.) Csakugyan, mennyit ”rágalmaztam az életet”! Igazi lelki egyensúlyt azonban így nem szereztem. Hiszen annyian s oly régóta marcangoltak már! (Hát még azután!...)” (I, 666.). Mennyi idomtalan és minden érdekességet nélkülöző nyafogás egy közepesenél gyengébb, túlírt vers fölött, mely vers egyébként azt a revelációszámba menő megfigyelést tárgyalja, hogy az ember általában jobban érzi magát, ha van pénze, mint ha nincs.⁷

Egyébként innen eszünkbe juthat: lankad-e olykor a Szabó Lőrinc-i versmagyarázó kedv? *Piros kis húsbarlang a szád:* „Szerelmi örjögés rajza, amennyire az egyesülés előtti pillanatra emlékezni lehet” (I, 766.). Az egyesülésben is kapkodó költő szokatlanul rövid kommentárja egy szokatlanul rövid és nem társtalanul céltalan vershez.

⁶ Első négy verseskötetének sorsa is elgondolkodtató ebben a tekintetben.

⁷ Szabó Lőrinc Baumgarten-díjaihoz I. A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1948–1951, V., szerk. TÉGLÁS János, Bp., Argumentum, 2007 (Babits Könyvtár, 12), 285.

Mint gyerekek: „Témája a többiekéhez hasonló: a lemondás kínjainak ábrázolása” (II, 182.). Skurek Ferenc VI. b. o. t., vagy még inkább Goldfinger Rezső. Ne legyenek illúzióink: Szabó Lőrinc könyörület nélkül végigkomentálja az életművet, ott is, ahol semmi sem jut eszébe.

De vajon – kérdezhetnénk – miért nem nézzük mindennek a jó oldalát? Meglehet, hogy Szabó önkomentárjai nem mindenütt revelatív erejűek, mégis: kevés költőről mondható el, hogy ennyire alázatos módon osztja meg műhelytitkait, s ha ez olykor az alkotásra indító lelkiállapot rajzában, vagy a gondolati csíra ismertetésében, máskor a keletkezés teljesen külsődleges, de valamiért jellemzőnek érzett körülményeinek felfedésében, esetleg a tisztán „szakmai”, poétikai eljárások bemutatásában valósul meg, máris hálásak lehetünk a költőnek: esztétikai, pszichológiai, életrajzi hozadéka óriási ezeknek a feljegyzéseknek, hiszen belőlük jobban megismerjük Szabó Lőrincet és művét. Mindez a Szabó Lőrincet és művét kedvelők könnyű belátása szerint tökéletesen igaz. A művet valamennyi fenntartással kezelő és önkomentárjait saját belső lényegük felől (azt megpillantva) olvasók számára éppen nem az. Szabó Lőrinc ugyanis éppenséggel csak az őt és oeuvre-jét kedvelők számára írta jegyzeteit, és majdnem bizonyosak lehetünk abban, tisztában volt a ténnyel, hogy a személyét és művét kedvelők sorában a legelső hely éppen az övé. Életműve elszánt, csatakos és foggal-körömmel manifesztálni vágyása egy egyszerű lelkű ember költői tehetségének, s ez a tevékeny vágyakozás annál esendőbb, mint hogy ez az egyszerű ember ugyanakkor pontosan tisztában volt úgy saját sekélyes lelki habitusával, mint közepszerűsége rendelt költői erejével. Szabó Lőrinc élete és művészete valóban az önismerő intelligenciával vívott küzdelem nagy háborúja. Senkinek sem fontos, ami vagyok – hát majd azzá teszem, ha tudom is, hogy nincs mit fontossá tenni. Mr. Cellophane ír.

„Egy nagyon tudatos művész mint szükséges érvrendszer gyűjtötte versei köré leveleit” – jegyezte meg éleslátóan Kabdebó Lóránt.⁸ Nos, megfigyelése kibővíthető: Szabó Lőrinc, a valóban nagyon tudatos művész és nagyon tudatos ember nélkülözhetetlenül szükséges érvrendszerként gyűjtötte versei köré leveleit, versei köré önkomentárjait, ambíciói köré verseit. „Te meg a Világ” – írta saját maga által is határkönek értékelt verseskönyve címéül a szerző, s (paradoxon gyanánt) nem is lehetett volna őszintébb. Önkomentárjainak szomorú semmitmondása abban áll, hogy az örök Te, mely Szabó Lőrinc esetében mindig is az Ént jelentette, egy pillanatra sem tudott őszinte lenni a környező Világ egy darabjával szemben sem. Az önkomentárok így, mindenféle esztétikai alaptól megfosztatván, nem egyebek, mint az önimádat, a szellemi önigazolás és a lelki önkielégítés manifesztumai. Lélektani értelemben figyelemre méltóak, minden egyéb tekintetben azonban csupán épp oly érdektelen adalékok egy esetleges esettanulmányhoz, mint a József Attila tollából származó, másképpen érdektelen *Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben*. Átlátszó, igen, átlátszó.

⁸ *Harminchat év. Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944), s. a. r. KABDEBÓ Lóránt, Bp., Magvető, 1989, 12.*

**A BALATON, MINT A NOSZTALGIKUS
EMLÉKEZET TERE A NYUGAT
SZÉPIRODALMI ALKOTÁSAIBAN**
(műhelytanulmány)

Jan Assmann szerint az emlékezés egyaránt gyökerizik a kollektívan átélt időben, és egy közösség által lakott térben: „Amit a ház jelent a család számára, azt jelenti a falu és a völgy a földművesi, a város a polgári, a hazai tájék pedig a honfitársi közösségek számára: ezek az emlékezés térbeli keretei, amelyekhez az emlékezés még hiányukban is – sőt, csak akkor igazán – »hazaként« ragaszkodik.”¹ Egy olyan földrajzi tájegység, mint amilyen a zsidók számára Palesztina, egy közösség önértelmezésének alapvető keretét képes biztosítani. Különösen érdekes, hogy vannak olyan tájak, amelyek nem csupán az adott helyen élők, hanem egy ennél sokkal tágabb csoport emlékezetében is fontos szerepet játszanak. A Balaton például egyszerre képezi részét egy lokális csoport (az itt élők), valamint az ide látogatók emlékezetének. Érdeemes rögtön különbséget tenni a tóra való emlékezés e két különálló formája között. Az első esetben a Balaton egy közösség emlékezetében a folyamatosságot, míg utóbbiban éppen a saját térből való kiszakadást és ennek ideiglenes áthelyezését jelképezi.

*

A Nyugatban publikált szépirodalmi szövegekben mindkét említett típusa megfigyelhető a Balatonra való emlékezésnek. Cholnoky László elbeszéléseiben például úgy jelenik meg egy a Balaton partján élő közösség saját anekdotakincse (*A jéglelkű szent*,² *Vaskarika*,³ *Reménytelen öregemberek álma*⁴), mint Mikszáth két novellás kötetében *A jó palócokban* és a *Tót atyafiakban*. A tó iránt érzett nosztalgia ezekben a szövegekben ténylegesen – a fogalom eredeti jelentésének megfelelően – a hazatérés utáni vágyat fejezi ki. A fogalom jelentése azonban erőteljes változáson ment át, mivel ma már nem a valamivel szembeni térbeli, hanem sokkal inkább időbeli távolság kifejezését értjük

rajta.⁵ A jelentésváltozás hátterében az a tapasztalat húzódhat meg, hogy a hazatérő személy már sohasem találhatja meg ugyanazt az otthont, amit elhagyott. A magyar tengerrel kapcsolatban azonban ez az időbeli távolság is kétféleképpen jelenik meg aszerint, hogy a tó folyamatosan, vagy csak időnként játszik szerepet egy közösség emlékezetében. A Balaton egy olyan nosztalgikus hang tereként is értelmezhető, amely úgy fogja fel az itt eltöltött időt, mint egy ünnepet. A tó így is az emlékezet kiemelt helye lesz, de nem a hazatérés tereként, mivel a fájdalmat éppen a hazatérés, és ezáltal a saját térbe való visszailleszkedés okozza. A Balaton ebben az esetben arra az időszakra utal, amely éppen azért okoz fájdalmat az emlékező számára, mert ugyanabban a formában sohasem ismételtető meg. Mivel azonban ez az időszak úgy jelenik meg, mint ami az embert kiszakítja megszokott környezetéből, ezért az emlékezés számára az ehhez kapcsolódó tér kiemelt helyé válik, ami egyben azt is jelenti, hogy ez az emlék fokozottan hangsúlyozza az emlékező tőle való távolságát. Egy példa erre a nosztalgikus hangra – függetlenül a vers esztétikai értékétől – a Nyugatban megjelent költeményekből:

Fenyő László: Balaton

*Gyerekkorom hév ideje: Balaton,
szélfűtta zsongás, álmodó vízmoraj,
ott lubickoltam a habzó nyár
napsütötte semmittevésében.*

*Emlékem idéz, de nem villáidat,
vitorlásaid s motoros-yachtjaid,
rokonom a halász, ki éjjel
egymaga borong hálója felett.*

*És úgyte te is rokonná fogadod
lány visszhangozód, ám örök mint Tihany:
a poétát, ujjá vezényli
hajnalaid buja tánczenéjét.*

*Légy jó hozzá és a szegényhez, anyánk,
te rengeteg szív: egy meleg dobbanás
minden hullámod s gyöngyösen szól:
Engedjétek a gyermeket hozzám.*

1 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet, Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004. 39. o.

2 *Nyugat*, 1908/16

3 *Nyugat*, 1908/22

4 *Nyugat*, 1919/11

5 Pintér Judit Nóra: *Nosztalgia, szentimentalizmus, utópia*, http://laokoon.c3.hu/dok/pinterjn_nosztalgia.pdf, 2. o.

*S hallom dalolni, látom táncolni már
kis barna testek füzérét boldogan
partod fénnel-nemes fővnyén
és lábukat csókolod juházva.*

*Dúdolj, mosogass. Mutasd meg mily szelíd
tudsz lenni, vigyék emlékül: Igazi
gyerekkorunk volt az az egy nyár –
mint nekem volt – de ha meghalok majd:*

*gyászindulóm légy balatoni vihar,
villám és dörgés tisztelgő sortúze
beszéljen, míg ércesen izzó
öledbe testem visszamerítik.⁶*

**

A nosztalgia szó eredetibb jelentésváltozatát tükrözi Várkonyi Nándor *Dunántúli tájköltészet* című esszéje, amely 1940-ben jelent meg a Nyugatban. Az esszé írója a dunántúli táj jelenlétére hívja fel a figyelmet többek között Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály és Babits Mihály lírájában. Várkonyi hangsúlyozza, hogy a dunántúli környezet jellegzetességei nem csak a róla szóló leírásokban jelennek meg, például Vörösmarty eposzaiban, hanem az idegen helyszínekről festett tablók is hordozzák az ismerős táj emléknymait (*Délsziget, Rom*). Ennél is fontosabb azonban, hogy Várkonyi összefüggést tételez fel az egyént körülvevő táj, valamint az ott élő személyek karaktere között: „Valamiféle kiegyenlítő, harmóniára törekvő hajlamban véljük látni a dunántúli lélek egyik fő vonását; ez nem jelent meddsőséget vagy tétlenséget, ellenkezőleg, a gondolat sokoldalúságát, impresszióra való készséget, egyensúlyozott szellemi termékenységet.”⁷ Az említett személyiségnek megfelelő tájat pedig a következőképpen jellemzi: „Ha bejárjuk, lépten-nyomon változik a kép, de a tájlemek harmóniája megmarad, kirívó vonás nem bontja meg. Összehangzó, idillikus szépségű, benső bájú vidék, a mélyebb kedély hazája és kifejezője is.”⁸ Várkonyi kevés kivétellel a romantikus tájköltészetből meríti esszéje példaanyagát, de értelmezésében már nem a táj válik a személy (gondolatainak) kivetülésévé, vagy a költő ihletőjévé, hanem a személyiség jelenik meg a táj konstruktumaként. A dunántúli költők „tájképzete” tehát annak a

⁶ *Nyugat*, 1932/15-16

⁷ *Nyugat*, 1940/5

⁸ U.o.

különleges hangoltságnak köszönhető, amellyel az itt alkotókra e környezet hat. Várkonyi esszéjének talán legfontosabb mondanivalója ezért nem is abban fogható meg, ahogy az egyes dunántúli költőknek a szűkebb pátriájuk iránt érzett nosztalgiáját bemutatja, hanem az egyén tájhoz fűződő viszonyának újszerű értelmezésében. Az esszében megjelenő tájköltészet-felfogás példáulként foghatjuk fel Illyés Gyula két versét (*Hegyen tanyázom, Szülőföldem*), amelyeket a Nyugatban publikált.

HEGYEN TANYÁZOM...

*Hegyen tanyázom, présház a lakásom,
csúcson, mégis meredek part alatt.
Mint fecske-fészekből nézem a tájat,
életemet is, amely lent maradt.
Por burkolja a kis falut; felette
a temető villog csupán ide;
kacsint a déli fény egy-egy keresztről:
a halál ravaszdi tekintete.*

*És ott nyugatra, túl a láthatáron,
a gyümölcsfákkal csipkés halmokon,
mint óriási tündérkatlan izzik
a hegyek közt rejtőző Balaton.
Vízét nem látni, csak a nap gomolygón
az égre visszaroobbant sugarát –
ragyogtatja a tó, mint összehajló
szerelmes arcok egymás mosolyát.*

*Napszámra vén kőasztalomra dőlve
a két fény játékát nézegetem;
az életét és errébb a halálét
korty közben rajtuk áll meg a szemem.
Élet, halál, – oly mindegy itt nekem már,
az egyik nem vig, másik nem setét;
mintha csak egy arc nyitná viszonzásul
felém hol egyik, hol másik szemét...⁹*

Akár Várkonyi esszéje, Illyés verse is úgy mutatja be a tájat, mint ami megteremti azt a hangoltságot, amelyben a szubjektum önmagára kérdezhet. A vers szövegében a táj hozza létre azt a (magaslati) nézőpontot, melyben a látvány (ami szintén a tájból következő fényjelenségeknek köszönhető) a szubjektum számára lehetővé teszi az önértelmezés aktusát.

⁹ *Nyugat*, 1935/10

A tájleírás ugyanebben az értelemben jelenik meg az önértelmezés, mint eredetmeghatározás alakzataként a *Szülőföldem* című ciklus hatodik szakaszában is:

„Így láttál volna kedvesem! A kis dombok szertesét
alattam
Összehajoltak, mint fiatal lányok; szoknyájukat fujta a
szél,
Hátratekingettek anyjuk felé; a Balaton szélénél
Ült ő komolyan s ezüst sugarakkal kötögetett.

*Ezt álmodtam, s ilyeneket; lombsusogást s szavakat, oly
lágyakat, hogy rögtön elfeledtem őket,
S csak ízüket éreztem, röppenő illatuk, ahogy felébredtem,
Közönyös eső verte odakünn az udvart, a meleg ólak
tetejét,
Csobogott, mormogott mint gyász-litánia, eloltotta ked-
vem fiatal kis tüzeit.”¹⁰*

A táj a benne megjelenő szubjektumot egy eredetközösséghez kapcsolja, melynek ugyanez az emlékezősi tere. Áruklódó azonban, hogy a Balaton itt mindig egy nagyobb tájegység részeként kap igazi hangsúlyt (akár Illyés *Bennszülöttek* című elbeszélésében¹¹).

Ezzel szemben a nyaralók emlékezete mintegy kiszakítja a Balatont ebből a nagyobb összefüggésből, aminek az lehet az oka, hogy ennek az emlékezetnek teljesen más teret szab az itt eltöltött idő. A tájjal való azonosulás ezenkívül mindkét versben nosztalgikus: a Balaton annak a térnek jelöli egy kiemelkedő részét, amely nem csupán a szubjektum önértelmezésének folyamatos kontextusát biztosítja, hanem „túl is éli” őt.

Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényének egyik jellegzetessége annak a nosztalgikus érzésnek a megjelenítése, ami az I. világháborút követően kialakult kaotikus történelmi helyzet, és ennek értelmezési problémái miatt állt elő. A Balaton a korábban említett mindkét nosztalgiatípushoz kötődik a szövegben, méghozzá úgy, hogy amíg az egyik Vizyné, addig a másik Anna karakterébe, és ebből kifolyólag kettenük viszonyába is beépül. A második fejezetben Ficsor és Vizyné párbeszéde többek között Anna származási helyére is kitér:

¹⁰ *Nyugat*, 1928/2
¹¹ *Nyugat*, 1940/12

„– Pesti? – kérdezte.

– Dehogy. Balatoni. Parasztlány. A rokonom.”¹²

Később még Anna megérkezése előtt sor kerül egy újabb beszélgetésre a házmester és a méltóságos asszony között:

„– És hol született?

– Kajáron. Az ángyom lánya. Mondtam, balatoni.”¹³

A második beszélgetés azonban már nem csupán az új cseléd szülőfaluját jelöli meg, hanem a hozzá kapcsolódó kommentár Vizynének „e helyhez” fűződő viszonyát is feltárja:

„Az asszonyra ez is kellemesen hatott. Valamikor, hogy a kislánya még élt, Balatonfüreden nyaraltak. Erre a nyárra, mely csupa gyermekkacaj, hullámzaj és cigánymuzsika volt, boldogan gondolt vissza. Aztán úgy emlékezett, hogy valakitől dicsérni is hallotta a »balatoni lányokat«.”¹⁴

A Balatonhoz kapcsolódó nosztalgikus emlékeit Vizyné az új cseléd személyiségére vetíti ki, mintha a nyaralás élményei valamilyen módon ok-okozati összefüggésbe lennének hozhatóak a tó partjáról származó cselédekkel. Legalábbis ezt erősítik meg a belvárosban hallható vélekedések. Vizyné tehát abban reménykedik, hogy a jövevény érkezésével újra kapcsolatba kerülhet e korszakkal. Hasonló nosztalgikus kapcsolódási pontokat keres Vizyné azokon a spiritalista szeánszokon is, ahol kislánya szellemét próbálja megidézni (a balatoni emlékek, és ezáltal Anna is egy ilyen felidézési módot biztosíthatnak számára). Kettejük első találkozása azonban lényegében kérdőjelezi meg e kapcsolódási lehetőség létjogosultságát: „Megvárta, míg kiér a házmester. Akkor a cselédhez lépett, oly közel, hogy arca az ő arcát súrolta. Anna ijedten fölnyitotta nagy, bágyadt szemét. Szeme kék volt, de nem csillogó, inkább tejeskék, violáskék, mint a Balaton vize párás, nyári hajnalon. Most látta először Vizynét: egy sápadt nagyon magas, jéghideg nő meredt eléje, aki – nem tudta miért – egy ismeretlen madárhoz hasonlított, szétborzolt, fényes díszollakkal. Hátrált az ajtó felé.”¹⁵

A találkozás leírásakor Annát egy külső nézőpontból, míg Vizynét Anna nézőpontjából mutatja be az elbeszélő. Anna jellemzésében azonban hasonló nosztalgikus hang érvényesül, mint amilyenről korábban

¹² Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 699. o

¹³ U.a.: 716. o.

¹⁴ U.o.

¹⁵ U.a.: 738. o.

Vizynével kapcsolatban olvashattunk. Amíg azonban Anna a nyári Balaton iránti nosztalgiát idézi fel, addig a cseléd számára új munkaadója (aki éppen ennek a nosztalgiának a letéteményese) egy olyan madárra hasonlít, melyet saját tapasztalatai alapján képtelen azonosítani. Ha figyelembe vesszük Anna származási helyét, akkor elsősorban azokat a vízi madarakat ismerheti, amelyek a magyar tenger partján fordulnak elő. A Vizyné által megidézett madár azonban nem tartozik ezek közé. Ez az idegenség nem csupán a kettejük közötti viszony jellegét mutatja be, hanem arra is rávilágít, hogy Vizyné – bár öntudatlanul – mennyire elidegenült mindattól, ami után még nosztalgiát érez. Ez az elidegenedettség jelenik meg abban is, ahogy a nyári élményekről nosztalgizó Vizyné egy sápadt, hideg nő benyomását kelti elszakadva nem csupán saját emlékeitől, hanem az őt körülvevő valóságtól is (Augusztus 14-e volt: csodálatos nyári nap. Forró és fényes.¹⁶). Másrészt Anna szemének a Balaton színével való azonosítása a főszereplő saját származási helyével való közösségét is kifejezheti. Ez az azonosítás azonban egyben azt is jelenti, hogy Vizyék lakása Anna számára kezdetektől fogva egy idegen térként jelenik meg. Anna és Vizyné első találkozása tehát a regény szövegében annak a motívumsornak a kezdőpontjaként határozható meg, amelynek centrumát az idegenség és az otthontalanság képezi.¹⁷ A Balaton a regény Tél című fejezetében ismét fontos szerephez jut: „Szerdán csúnya zivatar nyargalt végig a városon, bömbölt a szél, rázta a házat. Kinn a Vérmező úgy háborgott, mint a Balaton télen, mikor nem látni a partját. Vizyné a spiritisztáihoz ment. Anna a kályha előtt melegedett, hallgatta a vihart. Lassan lélegeztek az arany parazsak, gyémánt hunyorgással omoltak össze. A kályha vasajtaja az öt piros szemével bámult rá.”¹⁸

A zivatar leírásában az Anna nézőpontjából idegen terület (Vérmező) ismerősre cserélése (Balaton) tökéletesen tükrözi a főszereplő érzelmi állapotát (a háborgás éppen általa veszti el félelmetességét, hogy egy ismerős sémába kerül át). A Vérmező ezenkívül motivikus kapcsolatba hozható Anna abortuszával

16 U.a.: 729. o.

17 Barabás Judit kitűnő elemzésében bár nagy hangsúlyt helyez e motívumsor bemutatására, mégsem említi az első találkozás kulcsfontosságú szerepét. Barabás Judit, *Édes Anna in: Újraolvasó, Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerkesztette Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály, Anonymus, 1998, 150. o.

18 U.a.: 827. o.

is.¹⁹ A kályha, mely idegen és hideg térnek számított korábban Anna számára, most szintén ismerőssé és barátságossá válik, mivel Anna emlékezetében már kiszakadt Vizyné idegen teréből, és a kéményseprőre utaló jelle vált (a kályha és Báthory úr ördögi kinézete egybekapcsolódik Anna tudatában).²⁰ A Balaton, mint Anna jelölője a szövegben lehetővé teszi a jelölt személy érzelmeinek kifejeződését; a „vérmező” lehetséges visszatisztulását a „tó vizévé”, ami azonban végül – többek között éppen Vizyné praktikai következtében – nem valósulhat meg.

A Balaton a regényben azonban azt a kulturális környezetet is jelöli, ami Anna számára folyamatosan olyan sémául szolgál, amely által az őt körülvevő idegen környezethez is megpróbál viszonyulni. Peter Burke szerint az emlékezés folyamatában „a séma azzal a törekvéssel függ össze, hogy adott eseményt vagy személyt egy másik mintájára jelenítsünk meg (s olykor emlékezetünkbe idézzünk).”²¹ Ehhez a sémához tartoznak azok a kulturális szokások és normák is, amelyeket egy társadalmi csoport minden tagja saját környezetében sajátít el, és még akkor is ragaszkodik hozzá, ha ebből a közegeből kiszakad. A sémák érvényesítése teszi lehetővé az én elhatárolását és ennek megfelelően identitásának megőrzését. A sémának való megfelelés a regény szövegében lehetővé teszi, hogy valami, ami idegennek mutatkozott, mégis ismerőssé váljon kiszakítva Annát az idegenség és otthontalanság érzéséből. Vizyék idegen terének Anna általi belakása éppen e sémák működésbe léptetése által következik be, mint például a Vad éjszaka című fejezet két pontján: „Azt már hallotta, hogy az urak kijárnak a cselédekhez, meg hogy a cseléd szeretője is a gazdájának, és egyiknek-másiknak gyereke is született tőle. Kajáron volt egy ilyen leány, az szégyenbe esett egy pesti ügyvédtől. Tudta ezt és sok mást is, amit a lányok beszéltek. Ellenben hogy az ilyesmi csak

19 A „Vérmező” helymegjelölés „Balatonra” cserélése a szövegben azzal a tudatábrázolási módszerrel hozható kapcsolatba, mely Anna belső világát nem a szereplő beszéltetésével, hanem érzelmi benyomásainak közvetítésével mutatja be. (Barabás, i.m.: 150. o.) Anna környezetét és ebben saját magát mindig az ismerős/idegen kettősségében fogja fel, ami különösen érdekessé válik a regény azon pontjain, ahol egy eddig idegen elem (kályha, Vérmező) ismerőssé válása vagy egy ismerős elidegenülése következik be.

20 Az ördögi kinézet és Báthory úr alakja (valamint a házasság esetén Édes Anna névváltozása) egyébként a kor egyik kétes irodalmi értékű alkotására, Makkai Sándor *Ördögsekér* című regényére is utalhat, melynek egyik hősnője Báthory Anna.

21 Peter Burke: *A történelem mint társadalmi emlékezet*, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00040/pdf/01.pdf>, 7. o.

így esik meg, mint most, az valami együgyű csodálkozással töltötte el.”²² „Őt most valami kezdődő, kellemes melegség járta át: a szerelem. Tudta, hogy ölelik. Lenn a falun a legények nemegyszer ölelték, fogdosták a mellét tréfaságból.”²³

A sémának való megfelelés – függetlenül például a benne megnyilvánuló etikai tartalomtól – Annában feloldja az otthontalanság érzését, mivel minden esetben ismerőssé és ezáltal érthetővé teszi, ami idegen. A gyilkosság után hasonló módon ér el Annánál fordított reakciót a rendőr viselkedése: „– Miért tetted? – ordított rá a rendőr, szélesre tátva nagy száját a harcsabajuszával, és a szeme kidülledt. – Föl fognak akasztani – üvöltötte, szinte magán kívül, kimondván az ítéletet, mint az első fórum. Anna tudta ezt. De most szívét, mely megfagyott az éjszakai halálos szorongásban, egyszerre mégis valami melegség járta át, mint a tavaszi szellő, hogy tegeztek, hogy ez a paraszt rendőr, aki olyan volt, mint a legények a falujában, tegezte őt, s nem is látta benne a hivatalos személyt, aki kötelességét teljesíti, csak valakit, aki az ő vére, aki az ő atyjafia.”²⁴

Barabás Júlia a rendőr gesztusában Anna nyelvi idegenségének feloldódására figyel fel.²⁵ Az itt megjelenő nyelvi gesztus azonban szintén annak a sémának a részét képezi, ami az Anna által otthonosnak érzett környezetet jellemzi. A nyelvi idegenség hasonló feloldódása következik be a Vad éjszaka című fejezetben, amikor Jancsival szintén a tegezés ismerős nyelvére váltanak.²⁶ Anna nézőpontjából tehát egy személy vagy egy tér megítélése mindig az idegen/ismerős (tehát az általa birtokolt sémának megfelelő és ellentmondó) kritériumpár alkalmazása által valósítható meg.

Azok az otthonról hozott szokásrendszerek, amelyek által Anna a számára idegen környezetet értelmezni tudja, azonban csak részben feleltethetők meg az őt körülvevő világnak. Jancsi például a sémának való fokozatos nem megfelelése függvényében válik Anna számára értelmezhetetlenné és ismét idegenné: „Nem értette, hogy az úrfi most visszafelé járja a szerelem lajtorját, és miután már egészen megkapta őt, más úton közeledik hozzá, mindennap egy létrafokkal lejjebb hág az égből a földre.”²⁷

22 *Édes Anna*, 799. o.

23 *Édes Anna*, 800. o.

24 *Édes Anna*, 863. o.

25 *Barabás, i.m.: 153. o.*

26 *Édes Anna*, 801. o.

27 *Édes Anna*, 806. o.

A Rémület című fejezetben végül e folyamat a záró pontjára ér. Barabás Júlia helyesen mutat rá, hogy Annára a gyilkosság éjszakáján az a kép hat megrázó erővel, amely ismerős számára, és amitől most elidegenül.²⁸ „Egyszer, mikor a fürdőszobába értek, az úrfi magához szorította a párját, belecsókolt a nyakába. A szép doktorné fölkacagott bűgva.”²⁹

A fürdőszoba a Jancsival eltöltött időszak ismerős tere volt, amit most az új esemény idegenné és ebből kifolyólag értelmezhetetlenné tesz. Az újszerű tapasztalat azonban Annában nem belátásként jelenik meg, hanem egy érthetetlen eseményként, amit zavart viselkedésének leírása is bemutat (Vissza akart futni a konyhába, de nekiment a falnak.) A Jancsival folytatott szerelmi viszony egy olyan negatív tapasztalattá válik Anna számára, amelynek idegenszerűségét képtelen megérteni, és saját identitását ennek megfelelően újra meghatározni. A gyilkosság elkövetése nem megoldja ezt a problémát, hanem csupán megfordítja az értelmezési kísérletek irányát. A Miért...? című fejezetben szintén egy olyan társadalmi csoport kérdésfeltevésével szembesülünk, amely képtelen saját sémái alapján Anna cselekedetét megérteni. A különböző indítékok konstruálása nem Anna bűnösségének bizonyítását szolgálja (hiszen ő beismeri bűnét), hanem megnyugtató magyarázatokkal akar szolgálni egy önmagában értelmezhetetlen tette. Az eseményt nem csupán a kerület közbeszéde, hanem a bírósági eljárás is előbb megpróbálja hozzáigazítani a rendelkezésére álló sémákhoz, majd mindent megtesz annak érdekében, hogy a tett feledésbe merüljön. Moviszter Miklósnak a regény értelmezői által sokat emlegetett vallomása csak részben tér el ettől a struktúrától, mivel ő is csak addig a pontig jut el, hogy – magában – megkérdőjelezze a földi igazságszolgáltatás jogosultságát egy cselekedet okszerűségének megállapítását illetően. A Miért? kérdése például az ő vallomásában sem kerül át a célszerűség szférájába. Anna ugyanis nem valamilyen okból követi el a gyilkosságot, hanem abból a célból, hogy elmenekülhessen: „Utána az előszoba ajtajára borult, mintha ki akarna innen menni valahová. De mást gondolt, hangosan a fürdőszobába futott, onnan a sárga tapétaajtón a hálóba.”³⁰

A gyilkosságot követően azonban már nincs szükség a menekülésre, mert maga az igazságszolgáltatás mutatkozik Anna számára egyfajta kiútként.

28 *Barabás, i.m.: 151. o.*

29 *Édes Anna*, 857. o.

30 *Édes Anna*, 859. o.

Kosztolányi regényében Édes Anna cselekedetének értelmezhetetlensége szoros összefüggésbe hozható az-
zal a viharos történelmi korszakkal, amely szintén egy érthetetlen intermezzóként ékelődött be Magyarország
történetébe. A társadalmi emlékezet – akár a krisztinai polgárok vagy a perben részt vevő jogászok Anna tet-
tét – ugyancsak a rendelkezésre álló különböző sémáknak való megfeleltetés, majd a hasonló szándékossággal
végrehajtott felejtés által próbálta meg ezt az időszakot feldolgozni. Az a nosztalgia, amelynek egy ilyen történe-
lemfelfogás képezi a háttérét azért válik hamissá, mert az emlékező nincsen birtokában azoknak a feltételeknek,
amelyek által saját történelmi szituációját megérthetné. A történelmi szituáció ismerete nélkül pedig a nosztalgiában
megbúvó fájdalom sohasem a megismételhetetlenség belátásaként, hanem a megismételhetőség naiv vágyaként
jelenik meg.

VIRTUÁLIS BALATONI KÖNYVTÁR

A nagy tó partján felnőni egészen különleges kegyelme a sorsnak. Gyerekként permanensen lubickolni a mások által csak egy-két hétre elnyerhető földi paradicsom magyar tengerében, nem átadható érzés. Magabiztos-ságot, fölényt ad az embernek. Barátaimmal úgy vonulgattunk a szállodasor turistái között, mint középkori földesurak a jobbágyaik és jószágaik megtekintése közben. Siófok pedig nem pusztán egy, a Balaton partján lévő település volt a számunkra, hanem hitünk és meggyőződésünk szerint a tó fővárosa. Ezért képesek lettünk volna akár meghalni is. Ez pedig nem afféle írói nagyotmondás, hanem a gyermeki lelkesedés határt nem ismerő túlzásainak egyike, mindenestre megbecsülendő, szent érzés.

Nekünk, gyerekeknek Kánaán volt ez a világ. Az NSZK-ból érkező és keleti rokonaikkal itt találkoztató németek csillogó autói, a különleges motorok, a dolláros boltok, a minigolfpályák, a kukákból kiguberalható sörösdobozok csillogása feledtette, sőt lényegtelené tette a Kádár-rendszer kisdobos és úttörő mozgalmainak egyenruhába zárt könyörtelenségét. Ezt azonban csak mi, gyerekek tudtuk ilyen nagyvonalúan levetközni magunkról, a felnőttek szenvedtek tőle. A gyermeki tekintet ugyanis sohasem láthatja az egész horizontot, látóhatárába mindig csak egy-egy szelete fér el a valóságnak. Ezért él a gyerek álomvilágban, bármilyen diktatúra fogtatja is a szüleit.

Mi pedig lubickoltunk ebben az álomvilágban. A parthoz közel lévő utcák és az ott sorakozó főúri nyaralók még kopottasan is hajdani világokba repítettek minket. Krúdy és Jókai elhanyagolt villáit titokban, éjszaka, zseblámpával kalandoztuk be, az egykori Hozbor kávéház mellett elhaladva Rejtő Jenőt idéztünk, Karinthy padját törzshelyünk névzetük ki, s végtelen fölényel néztünk át a disznóbélű kíváncsiságon meghízott turistákon, akik térképeiket bogarászva, strandpapucsban, különféle fürdőfelszerelésekkel vonultak az árnyas Batthyány utcán a part felé. Úgy mentek el a mi „szent padunk”, emléktábláink, szobraink előtt, mint ahogy az ember elhalad egy-egy érdektelen kirakat előtt. Vérig voltunk sértve, s mint lapos kő alól a suszterbogár, úgy mászott elő belőlünk az indulat.

Milyen igaza volt Kosztolányinak, aki valahol azt írta, hogy manapság a költők és az írók neveit az emberek inkább már csak az utcatáblákról ismerik, mint a könyvek gerincéről. A „mi” turistáinkat is egyedül ezek az utcatáblák foglalkoztatták. Azokat olvasták, betűzték, s igyekeztek térképeiken beazonosítani őket. A modern barbarizmus embere ugyanis nem ismer semmit, nem tud semmiről, ami nem az ő érdekeit képviseli, és legfőképpen nem olvas semmit.

Ezen felpaprikázódva, remek virtuális játékot eszeltünk ki magunknak. Az igazi népszerűség, a halhatatlanság, sőt maga az irodalmi újjászületés modernkori változatát kerestük! Arany János utca. Széchenyi tér. Kazinczy út. Jókai park. Az írók igazi népszerűsége itt kezdődik. Arra jöttünk rá, hogy az utcatábláknak van ma Magyarországon a legnagyobb olvasótábora. Ez tehát a halhatatlanság igazi fokmérője! Akiről utcát, teret neveznek el, az megmarad az emlékezetben, akiről nem, az feledésbe merül.

Mindjárt elő is kotortunk egy várostérképet valahonnan. A hátulján, ahol az utcaneveket betűrendben felsorolják, elkezdtek számolni a költőkről, írókról elnevezetteket. Nagyjából hetvenet találtunk a mintegy 480 utcából, amelyek megfeleltek a keresési szempontoknak. Nem is olyan rossz arány! Nagyjából minden hetedik utca! Ők tehát a helyi halhatatlanok, Siófok „legolvasottabb” írói! A legtöbben csupán egyszer szerepeltek a listán, de akadtak néhányan, akik két-két alkalommal is méltónak bizonyultak a helyi „olvasóközönség” névadó nagylelkűségére. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy Petőfi, Berzsenyi és Jókai a siófoki bestseller triász az „utcatábla-könyvpiacra”. Ők egy-egy utca mellett egy kisközne, egy parknak és egy sétánynak is névadói lehettek. Az ő nevüket olvassák tehát a legtöbbit a siófokiak.

Ha jobban megvizsgáljuk magát a város térképét, akkor azonban láthatjuk, hogy vannak Siófoknak olyan „szerzői” is, akik ugyan csak egy-egy alkalommal szerepelnek a „katalógusban”, de neveiket olyan jelentős és központi helyen lévő utcák viselik, amelyek felérhetnek a többszöri szerepléssel is. Így komoly olvasótábora lehet Mikszáth Kálmánnak, Karinthy Frigyesnek, Ady Endrének és Krúdy Gyulának is a városban.

Ha a legolvasottabb környéket keressük, akkor a legkedvezőbb helyzetben a foki-hegyiek vannak. Ott ugyanis egymás mellett olvasható Reviczky Gyula, Erdei Ferenc, Gárdonyi Géza, Vajda János, Váci Mihály és Devecseri Gábor is. Micsoda remek társaság! Ez lehetne a mi virtuális könyvtárunk olvasóterme! Nem messze tőlük nyújtózik Berda Jóska „rövid nadrágos, hósztrógeres, vérbő” utcája. Kicsit egyedül, de azért olvasótávolságon belül!

Az utóbb felsoroltak egyébként már csak azért is érdekesek, mert közülük többen szinte még kortársak. Berda 1966-ban, Váci Mihály 1970-ben, Devecseri és Erdei pedig 1971-ben haltak meg. Ők jelentik tehát a kapcsolatot az élő irodalommal. Mondhatnánk: a könyvtár legújabb szerzeményei.

Nagy hiányossága azonban a helyi olvasási lehetőségeknek, hogy az ún. siófoki szerzők közül senkivel sem találkozhatunk az utcán. Sem a 2001-ben elhunyt Szapudi András, sem a 2008-ban eltávozott Petrarca-babérkoszorús Garai István nem olvasható a városban egyetlen helyen sem. Őket még nem katalogizálták. Kár érte, hiszen akkor válhatna valóban élővé a helyi olvasóközönség kapcsolata a magyar irodalommal, ha folyamatosan frissítenék az állományt! Néhány új utca megnyitása, vagy pár elhasznált név lecserélése sokat lendíthetne a naprakészségen, s az olvasótábor is bizonyosan növekedne! Ezt bizonyítja Tüskés Tibor esete is, akiről alig fél évvel a halála után már könyvtárat neveztek el szülőfalujában, Szántódon. Zseniális. Könyvtárban illetve könyvtáron olvassák az író! Ez ma már kuriózum! Mert vajon van-e Akarattyán Kodolányi utca? Füreden Lipták Gábor rendezőpályaudvar? Tihanyban Illyés tér, Sajkodon Németh László köz? Találnánk-e Szepezden Bertha Bulcsu utat, Badacsonyan Tatay Sándor teret? Bokázhatnánk-e a Bece-hegyre Takáts Gyula lépcsőn? Sétálhatnánk-e Keszthelyen a Csengey Dénes téren vagy Fonyódon a Fodor Bandi ligetben? Mert amíg nem, addig bizony igen-csak szegényes ez a mi virtuális balatoni könyvtárunk.

Érdemes volna hát egy átfogó balatoni felmérést is készíteni, és abból felállítani egy rangsort, hogy ki ma a Balaton legolvasottabb írója! Lehetne egy ún. Balatoni nagy könyv, illetve inkább Balatoni nagy utcatáblaíró vetelkedőt hirdetni! Ez maga lenne az olvasás reneszánsza, amely a Balatont a buli, a strand és a fagyalt helyett újra a művészek klasszikus találkozóhelyévé tehetné! Ami már csak azért is fontos lenne, mert az emberek jelentős része szellemi tevékenységét tekintve – Galsai Pongrác szavaival élve – egy sekély patak vizében tempózik, s nem igazán jut el a Balatonig, a tágas horizontú, nyílt vízig. No és hányan nem tudnak még úszni sem!

Ezért aztán élő jelként ott ülünk napról napra azon az általunk kreált lelki padon a Batthyány utcában, s meg nem értett bölcseneknek érezzük magunkat, mint a neuraszténiás dán királyfi a saját kastélyában. A pad fölött lévő Karinthy-emléktáblát idén nyáron ismeretlenek leverték és összetörték. Egy darabkáját itt hordozom a táskámban.

A Balaton hullámainak monoton parthoz csapódását pedig úgy hallgatjuk, mint egy végtelenített hangoskönyv lemezét, amely közönyös nyugalommal sorolja a tó vizében hemzseggő turistákba fulladt magyar írók, költők neveit. Az egymást követő nevek, mint a vizes borogatás folyton cserélődő zsebkendői, hűsítik égő homlokunkat, s űzik el rémálmainkat. Egy alkalommal aztán mintha megakadna a lemez, néhány furcsa szó űti meg a fülünket: „vácsimiháli utka”. Úgy hangzik, mint valami cseh népi bölcsesség, s mi zavarodottan hol egymásra, hol a Balatonra nézünk. Hamarosan kiderül, hogy pusztán olasz turisták próbálják kibetűzni a Váci Mihály utca nevét. Ennyit hát a mi magunk által teremtett lelki és szellemi szerzői katalógusról és az utcatáblák olvasottságáról. Jöhet az újabb vizes borogatás!

FÜRED NYOLCSZÁZ ÉVES NEVE

A közhiedelemmel ellentétben a *Füred* földrajzi név nem *fürdő* szavunkkal függ össze. Szemben például Tátrafüred, Lillafüred, Káptalanfüred vagy Biharfüred nevével, amelyek – az átértelmezett Balatonfüred mintájára – tudatosan készült későbbi névalkotások. Mivel a balatoni város már a XIX. század első felében népszerű, látogatott fürdőhely volt, több más fürdő és üdülőhely ugyancsak a Füred nevet kapta. (Elsőként a szepesi Schmecks, szlovák nevén Sary Smokovec kapta Ótátrafüred nevét: „1846. július 31-én az akkor ott mulató közönség nevezte el e helyet a regényes Balaton-Füred pandentjával Tátra-Füred-nek.”) Tátrafüred mintájára alakultak azután a Károlyfüred (Karlsbad), Mátrafüred nevek.

Mint arra már ismert nyelvészünk, Szarvas Gábor 1892-ben, a Magyar Nyelvőrben felhívja a figyelmet, „így okoskodtak a Szepesség nyelvtudósai: Füred és fürdő mindegy. És megszületett, fölkapott, hivatalossá vált a Tátrafüred nevezet. S mintha valami titkos, bűvös erő rejlenék e névben, utána gomba módra kezdenek szaporodni a füredek: Thurzófüred, Iglófüred.” Hogy azonban Tiszafüred vagy a somogyi Kaposfüred sem az ott található fürdővízről kapta nevét, azt ironikus soraiban a következőképpen bizonyítja: „Van Tiszafüred is, ott fürdőnek híre-hamva sincs. ... Ennek gyógyító vize a Holt-Tisza, mely iszapban és piócákban bővelkedik. A fürdővendégek száma a sátoros cigányok vándorlása kedvére s forgalmi viszonyai szerint változik; egyre-másra évenként két-három sátorlajára tehető. A mi az idegen fürdővendégek ellátásáról és kényelméről való gondoskodást illeti, van a városban egy úgynevezett 'nagy vendéglő', vulgo: csapszék.”

Füred faluról már a XIII. század elejéről találunk írásos dokumentumokat: 1211: in uilla *Fyred*, majd 1272: *fyured* és 1298: *Ville Fyured iuxta Balatinum*, 1320, 1385 és 1416: *Fyred*, 1459: *Fwred*. A *fürj* madárnévvel függ össze, annak régi *für* alakjából keletkezett *-d* képzővel. Jelentése pedig 'fürjes', azaz fürjekben gazdag terület (vö. Sólymos, Ménes stb., illetve egyéb helynevek ezzel a madárnévvel: 1268, 1297: *Fyur*, 1364: *Fyurzygeth*, 1677: *Fürjes völgy*, mai *Für* község Komárom megyében, továbbá Ártán-d, Kakas-d, Tyúko-d, Sás-d, Almá-d, Bogár-d, Mogyoró-d, Kerecsen-d, Nádas-d, Agár-d, Sasa-d stb. Éppen ilyen a *Füre-d* városnév is.

A névadó *fürj* zömök, sötétszürke, gabonaföldeken, mezőkön élő madár; *Coturnix coturnix*. A madarak osztályának tyúkalakúak (Galliformes) rendjébe és a fácánfélék (Phasianidae) családjába tartozó faj. Európában és Ázsiában költ. A telet Dél-Európában, illetve Észak-Afrikában tölti. A fürjek tavasszal, április végén, május elején érkeznek hazánkba, az őszi vonulás augusztus végén indul, és szeptember végén, október elején fejeződik be. Valaha nem lehetett ritka Magyarországon, erre utal a *fürj* név szerepe a helynévadásban. Mint a *Füred* településnévnl láttuk, helynévi származékban 1211-től adatható. Köznévként a XIV. század végén bukkan fel a magyar írásbeliségben. A *fürj* terminusban a szóvégi *-j* szeretlen járulékhang, nem eredeti. A nyelvtörténeti adatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy viszonylag késői felbukkanású, a todalék nélküli szótó végén csak későn szilárdult meg. A XVII. századnál korábbi forrásokban kivétel nélkül a madár nevének *für* alakja szerepel. Méghozzá a magyar írásbeliség igen korai emlékeiben, így 1395 k.: „cuturnix: *fyr*” (Besztercei szójegyzék), majd 1405 k.: *firmedar* (Schlägli szójegyzék), *fyr* a Jordánszky kódexben 1516-ban, *fwr* a Keszthelyi kódexben 1522-ben, továbbá 1533-ban (Murmeliussal lexikonában). 1531-ben Quatuor *fwr* emi, 1544: Vettem két *fyret* (TermtudKözl. 26). 1550 k. a Kolozsvári glosszáknak, majd 1590-ben Szikszai Fabricius Balázs Nomenclatorában. A század végén, Lencsés György híres orvosbotanikai kéziratában is még „*Fwr* hajath vegy, de az hartychakaját le vegyed rola. lud mony heaban melegh paraiban feozd megh, kend melegen az Siryawal twznel. az el azoth keze huft newel mynden ketfegnekwl” (Ars medica). És ez a todalék nélküli alakja használatos mindmáig a népnyelvben, számos nyelvjárásunkból így adatható (pl. Szlavóniai szótár: *fír* | Magyar tájszótár: *für*-*csibe* | Új magyar tájsz.: *fürgy*, *fürt*, *fürmadár*, *fír*, *für*, a különösen archaikus csángóban szintén *für*; és a Balatonnál is így emlegették. Hogy a szóvégi *-j* nélküli alakváltozatok a régebbiek, azt az is bizonyítja, hogy sok származékában, összetételben is a todalék nélküli alakja szerepel (pl. *Füred*, *fürmadár*, *fürsirke*, *fürmony*, *fürsp*, *fürhús* stb.). Ma is használatos személynév a *Für*. (Csak 1604-ben bukkan fel a szóvégi *-j*: *fuerjec* Szenczi Molnár Albert szótárában, 1611: *fuerj* (uo.), a népnyelvben MTsz.: *fürje* | ÚMTsz.: *fürjoka*.)

A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (I–III. Bp., 1967–1976), valamint az Etimológiai szótár (Bp., 2006) szerint *fürj* madárnevünk ismeretlen eredetű. Én azonban igen valószínűnek tartom, hogy *fürge* szavunkkal összefüggésbe hozható. A *für* (*fürj*) madárnév esetében a jelölt madár fürge mozgása, gyors futása lehetett a névadási szemlélet háttere (vö. még *freg-forog* szótöve). Erdélyben mondják is, hogy „futkos, mint a fürj”. A *fürge* melléknév a csángóknál ’serény’ jelentéssel *fürcse*; a Szamosháton „úgy jár, mint a fürj”, azaz frissen, fürgően lépked; Szeged környékén „friss, mint a fürj”; Békés megyében „úgy beugrott az ajtón, mint a fürcsirke” annyit tesz: gyorsan; Erdélyben, Zilah környékén „fut, mint a fürjfiók”, eleven, virgonc; Csongrádon „akár a fürfiú”, különösen élénk gyermekekre mondják.

A madár egyik társneve a *harlekin*. Gyakran vettük át egy-egy állat idegen nevét fordítással vagy részfordítással, elsősorban a németből, illetve az angolból; vö. ang. *Harlequin Quail*, ném. *Harlekinwachtel* ’Coturnix delegorguei’. Ugyanez történt *futótyúkocska* társneve esetében: < ném. *Laufhühnchen* ’Turnix sylvatica’. Több elnevezése hangutánzó eredetű. Ilyen a *pitypalatty* (R. 1777: TESz., 1793: Grossinger, 1799: Fábrián), a nyelvjárásokban *pitypalatty*, *pitypalaty*, *pitypiritty*, *putypurutty*, *kitykurutty*. Miskolczi Gáspát Jeles vad-kert című művében azt írta 1702-ben, hogy „Fity-firittyeléssel keresik fel társaikat”. Hasonló hangutánzó eredetű neve az észti *putpadadi*, szerbhorvát *pűcpura*, román *pi’pal’ac*, votják *pűtpűlbük*, csuvas *pätäpältäk*, üzbégi *putpulbok*, baskír tatár *bűtbűlbük*, orosz *perepel*, német nyelvjárás *putpurlút*. A fürjet jelentő hangsor a madár énekét mutatja be. Szintén hangjára utal a német *Schlagwachtel*, *Wachtel*, angol *quail*, francia *caille*. Népetimológiás elnevezés az erdélyi *fűzmadár*. A csángó *prëpëlica*, *pripilica* jövevényszó, a román *prepelitã* átvétele. Arany János is említi énekét:

*Habzik a zöld vetés, ha szellő ingatja,
Messze futhat benne fürjek pitypalattyja.*

Szaknyelvi latin nevét tautonimiával alkották, a *Coturnix coturnix* binómen a madár latin *coturnix*, *coturnicis* nevéből származó terminus. A fürj idegen nyelvi nevei között több etimológiai csoport állítható össze. 1. német *Wachtel*, dán *vagtel*, holland *kwartel*, *kwakkel*, norvég és svéd *vaktel*, ferióri *vaktil*, fríz *kwartel*. 2. francia *caille*, friuli *cuaie*, ladin *caia*, angol *quail*, korzikai *quaglia*, olasz *quaglia*, breton *koailh*. 3. szlovák, bosnyák, macedón, szerbhorvát, szlovén *prepelica*, fehérorosz *непанёлка*, lengyel *przepiórka*, román *prepelitã*, orosz és ukrán *непенека*. 4. a latin névből való az angol *coturnix quail*, portugál *codorna*, *codorniz*, spanyol *codorniz*.

SCHÖFFER MIKLÓS / NICOLAS SCHÖFFER

Párizs Európa szíve, turisták zarándokhelye; Adyval szólva: „a szép ámulások szent városa”... – Párizs, elragad, magával ragad; sodródás és elkalandozás, olykor az önvesszejtés határáig vagy még tovább – olvasztótégely, a nemzeti kultúrák keveredésének elkerülhetetlen színtere. Ez az elbűvölő érzés mindennél többet ér, s aki ezt felismeri, az megérti azokat is, kik „gyér vacsoránál dúsabb koplalások és újabb koplalások, a megaláztatásoktól a felmagasztosulásokig, éjszakai kóborlásokban, fillér nélkül, fedél nélkül” szerették, szeretik, Párizst. Magyarországról, egy szomorú, szorongó országból nézve elérhetetlennek tűnik a szabadságnak, a felszabadultságnak hétköznapi természetessége. Számtalan stáció: tér, fény és idő – magyar jelenléttel.

A francia főváros tizennyolcadik kerülete is meglepetéseket tartogat. A Montmartre egyik ékköve, a Hégésippe-Moreau utca 15. számú épületegyüttese, a Villa des Arts – évszázados értékeket őriz, a kultúrák keveredésének színtere, a művészettörténet kincsestára; Frederico Fellini is megigézte, itt élt és alkotott többek között: Paul Cézanne, Paul Signac, Eugène Carrière, Louis Marcoussis, és néhány magyar származású alkotó: Georges Csató [Csató György], Nicolas Schöffer [Schöffer Miklós] – Schöffer műterme ma magánmúzeum, nyitva az előre bejelentkező látogatók előtt. Özvegye, Eleonore de Lavandeyra Schöffer, képzőművész, az ANSI (Association Internationale des Amis de Nicolas Schöffer) társalapítója és elnöke fáradhatatlanul gondozza, népszerűsíti férje szellemi, tárgyi alkotásait; kiállításokat szervez, előadásokat, megnyitásokat tart – honnan ez a roppant elszántság, erő... Nem titkolja, már 84 éves – persze, nyugodtan letagadhatna húsz évet. Temperamentuma magával ragad, kedves, de határozott teremtés. Röviden összefoglalja, hogy mit fogunk látni, milyen sorrendben, már húzza is a függőnyt, hogy a (fény)hatás erőteljesebb legyen. A műterem elsötétül, még az első pillanatok látványát emészttem, amikor a rendhagyó tárlatvezetés kezdetét veszi.

– Azokat a szobrokat, amik feketék, Schöffer készítette el személyesen, a krómzott műalkotásokat a tervei alapján gyártották le; tíz stációt látunk, a lényeg, mint a komponistáknál, az összhatás...

Pörög a „gép”...; a fény, a csend, a hang és a vizuális effektusok hatásai uralkodóvá válnak rajtam. Közben Eleonore de Lavandeyra Schöffer mesél, összefoglalja a látvány lényegét: a kibernetika komplex szerkezetek, rendszerek vezérlését vizsgáló tudomány. Így születnek a „mobil szobrok” – összegzem a hallottakat. Lassan magával ragad a hangulat, úgy érzem, ezeket a fényeket meg kell örökíteni! Nyúlok a zsebembe, óvatosan bekapcsolom a digitális fényképezőgépet, észrevétlenül exponálok... – vagy mégsem?

– Most ne fotózzon, majd a végén! – figyelmeztet Eleonore de Lavandeyra Schöffer. Nincs alku, kínos, lebuktam...; udvariasan elnézést kérek, zavartan mosolygok; közben hallom, hogy „olyan [vagyok] mint a japán turisták”. Nem örülök, de szót fogadok, figyelek. Megtudom a szobrok keletkezésének idejét, megismerhetem működésük lényegét, hogy folyamatosan változik a kép, amit látunk egyszeri és megismételhetetlen, a vezérlését maga Schöffer készítette el. Ódzkodom, amikor lehetőséget kapok, hogy beavatkozóként részese legyek az alkotás folyamatának, de nincs menekvés, leülök a zongorához, játszom... A látvány leírhatatlan; a fény az idegrendszerre, a tudatra hat, a hatást az időimpulzusok hossza befolyásolja, a háttérből elismerő szavak: „Bravo! Formidable...” Örülök a biztatásnak, haladunk tovább.

A Prizma végtelen terében állok – kétméteres mérete szememben a százszorosára tágul – olyan mint az univerzum, szédülés fogott el. (Ezt már nem hagyhattam ki, lefotóztam, úgy sem hiszik el; pedig ez nem szemfényvesztés, nem kaleidoszkóp!) Schöffer megfejtette a katedrálisok ablakának titkát, és elkészítette a huszonegyedik század katedrálisának terveit is; a kész makett jól illusztrálja, a katedrális lassan mozog, metamorfózisszerű korszakokon keresztül mutat.

Eszembe jut Galgóczi Róbert, Noramandiában élő üvegszobrász barátom, aki szerint: „Legalább ötven év kell ahhoz, hogy megértsük, felfogjuk Schöffer Miklós nagyságát, alkotásainak jelentőségét, vízióját”. Felidézem a történetet. Eleonore de Lavandeyra Schöffer megértő.

– Ez normális, Johann Sebastian Bach művészetét is csak most, 330 év után értjük meg igazán... – teszi hozzá.

Talán Schöffer gigantikus álma, a Tour Lumière Cybernetique (TLC), a La Défense számára tervezett 324 méteres párizsi fénytorony megépítése is a kortársak ózdkodása miatt nem épülhetett meg... – ezen meditéltam,

és persze Eleonore de Lavandeyra Schöffer szavait hallgattam: lelkesen beszélt, arról, hogy a virtuális térben megépül a TLC.

Nem túlzás, Schöffer Miklós szelleme, vizuális kutatómunkája meghaladta azt a kort, amelyben élt. Schöffer továbbfejlesztette a térdinamika, a fénydinamika elméletét, a hangstruktúra kutatás területét; áttörte a határt művészet és a valóság között, valamint a gép és az ember között; láthatóvá tette a láthatatlant – a huszonegyedik század új szellemi áramlatát „vizionálja”... – tér, fény és idő, Nicholas Schöffer értelmezésében. Minden mozgás térben és időben zajlik, komplex folyamat, ám fémszerkezetei a környezet és mesterséges fények hatására szinte megelevenednek – olykor számít a környezet és az ember (a néző, mint társalkotó) beavatkozására, szerepére. Építészeti elképzelései (katedrális, prizmai stb.) kitágítják a teret, a tér-idő – ember és környezete – új értelmezést kap: új dimenzió/k. Konstrukciói (gyakran hangeffektusokkal kiegészítve) a színek mesés világába hívnak, ahol minden szép és igaz.

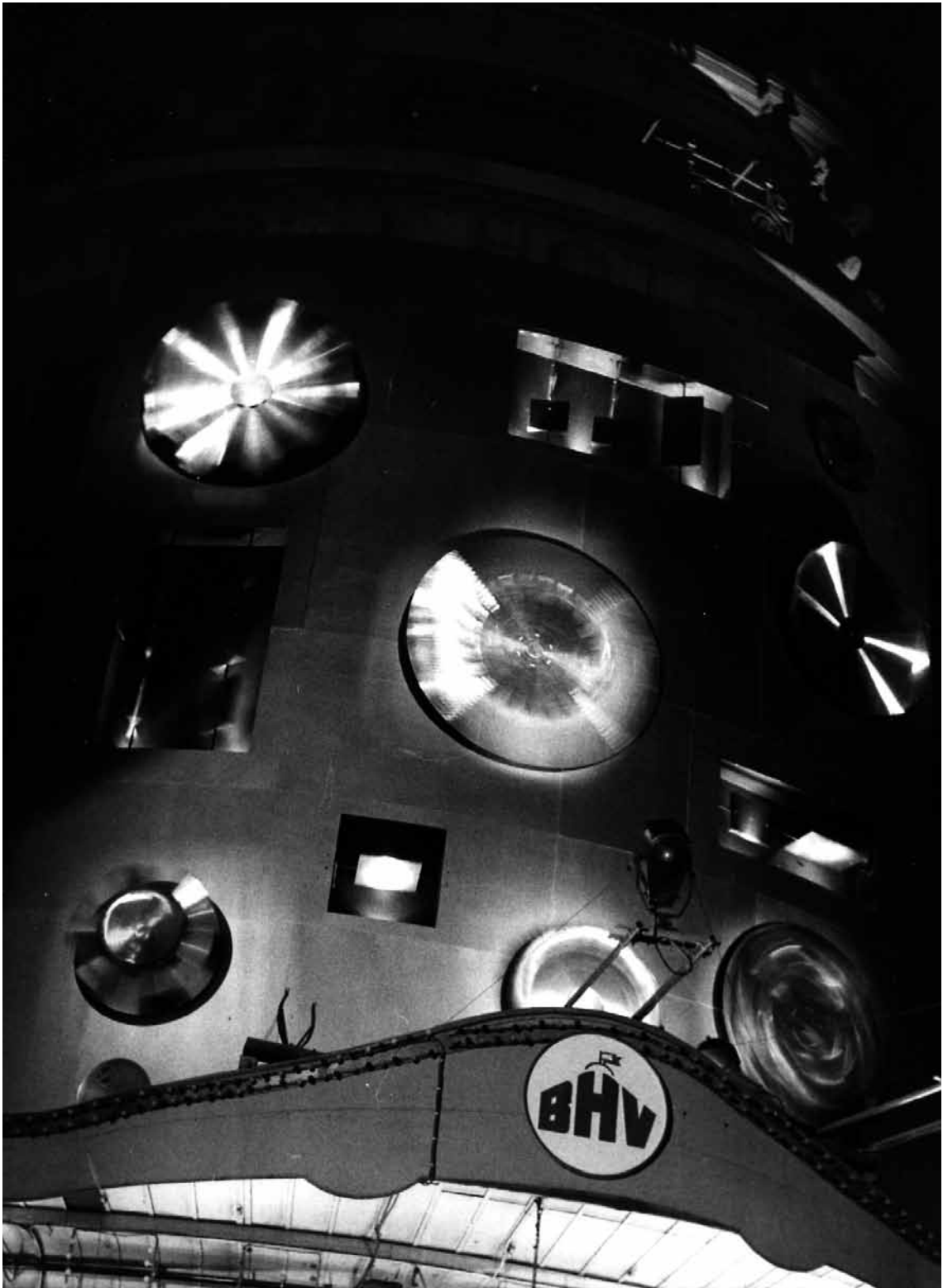
Párizs ismeri, elismeri Schöffer művészi teljesítményét, emberi nagyságát. Jelzésértékű, hogy 2007. szeptember 6-án [a művészkolónia egykori alkotó tagja] Bertrand Delanoë, Párizs főpolgármestere – Daniel Vaillant, a tizennyolcadik kerület polgármestere, Nikicsér László, Magyarország nagykövete, Eléonora de Lavandeyra Schöffer, a művész özvegye és a népes érdeklődők jelenlétében – avatta fel Nicolas Schöffer szobrászművész emléktábláját, a Villa des Arts (15. rue Hégésippe-Moreau) bejáratánál. A grafikai kompozíciót Alain Bourgeon készítette, meghatározó eleme Schöffer 1956-ban készült első kibernetikus szobra, a CYSP 1; a felirat: „Ici a vecu et travaillé Nicolas SCHÖFFER 1912–1992 / Père de l’art Cybernétique et de l’Art Vidéo / composition graphique”. – De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Schöffer Miklós teljes életművét bemutató anyagot ajándékozott (1979-ben) szülővárosának, Kalocsának; a város ezért megvásárolta a család hajdani házát, itt helyezték el a térdinamikai alkotásokat és a kibernetikusan vezérelt műveket. A múzeum állandó kiállításának anyagát, Schöffer volt tanítványa és munkatársa, Dargay Lajos szobrászművész állította össze; a múzeum közelében áll Schöffer kibernetikusan vezérelt huszonzét méter magas fénytornya. Akár büszkéek is lehetnénk rá... Követhetnénk a belgák példáját: Schöffer 1961-ben, Liège-ben, a Kongresszusi Palota előtt megépített 56 méteres, forgó, világító, zenélő térdinamikusan, kibernetikusan fénytornyát (1998-ban) a belga Nemzeti Kulturális Örökség részévé nyilvánították.

Nicolas Schöffer gondolatísága, látásmódja az internet térhódításának köszönhetően a huszonegyedik században tágul, elmélete megfertőzte a virtuális teret. Meghatározó pontja ennek a folyamatnak, alkotói összefogásnak Schöffer fő művének, a La Défense számára tervezett 324 méteres párizsi fénytorny, a Tour Lumière Cybernétique (TLC) megépítése – virtuális térben. A feladat elvégzésére a szükséges technológiát ismerő, alkalmazni tudó alkotók fogtak össze, hogy a TLC, a kivitelező CARP (kibernetikusművészet-kutatási projekt) team Second Life (SL) hálóján megépüljön. A nemzetközi gárda 2010 nyarán határozta el, hogy a secondlife metaversumban, eredeti méretében és funkcióival, a virtuális technológiák alkalmazásával megvalósítja Schöffer tervét. Az előkészítés egyik meghatározó epizódja volt ez a levél:

„Ágota mesélte, hogy érdekelné a TLC megépítése az SL-ben. Ez csodálatos ötlet. Már régen gondoltam rá. Fantasztikus lenne, ha meg lehetne építeni N. S. születésének 100. évfordulójára, és halálának 20. évfordulójára 2012-ben. Ha mellette dönt, és én egyetértek az elvvel (a jelleget világosan együtt kell pontosítani), előző munkájuk segíthet, és egy találkozó önnel és velük második lépés kell legyen. Az első, hogy Párizsba jön, kapcsolatba lép velem, felkeresi a műtermet, és megpróbáljuk együtt valósággá tenni a csodálatos álmot. Tehát, közölnie kell, el tud-e jönni Párizsba mostanában, és mikor. Javasoljon több időpontot, hogy tudjam a munkámmal egyeztetni. Nagyon örülök az ötletének. Senki más nem tudná azt megalkotni magán kívül. Köszönetem már most.

Eléonore de Lavandeyra Schöffer”

Ezt a személyes kapcsolatfelvétel követte, a Schöffer-műterembe. A team három tagja (László Ördögh Diabolus, Gehér Klára és Naomi Devill) ellátogatott Párizsba, ahol Eléonora de Lavandeyra Schöffer, a művész özvegye, és Nagy Ágota építész segítségével megismerkedtek a torony történetével, szellemi örökségével és technikai részleteivel. Miután megkapták a tervrajzokat, és számos képet készítettek, elkezdték a torony építését. A virtuális mű, a TLC megnyitója 2010 októberében, az Imagine fesztivál eseménysorozatának meghatározó pillanata volt. A torony egy új világ szimbóluma; számítástechnikai szakemberek közös munkájának eredményeként jött létre.

Eléonora de Lavandeyra Schöffer, a TLC virtuális változatát is megmutatta; ilyen lehetett volna a torony, ha Schöffer tervei alapján Párizsban építik fel. Az érzés leírhatatlan: Schöffer-portrék, kiállítási plakátok, alkotások, emberek. Ülsz a fotelben, és látod a tornyot minden oldalról; az emeleten kibernetikus szobrok vannak, és a zene: Ravel, Boleró... Tánc, a térben és közben átváltozások: öt, hat táncos ropja. Eléonora de Lavandeyra Schöffer is része/se az alkotásnak, ott jár, nézelődik, táncol, suhan az űrben, letekint a Földre; és mesél, beszél Ördögh Lászlóról [az Anthrophos 3D embermodell megalkotójáról] is; ő a második zseni, akivel találkoztam.

Ördögh László a következőképp ír önmagáról: „művészeti tevékenységem egy szélesebb karrier integráns része. Az a több mint harmincéves szakmai tapasztalat segíti, amelyet olyan területeken szereztem, mint ipari design, számítógépes grafika, virtuális valóság és ergonómia. Ennek sokszoros hatása van a művészetemre. Először is, szoftverfejlesztésben néhány olyan új technikát alkottam, amelyeket vegyes médiába lehet besorolni. Másrészt, ipari színhelyek, struktúrák és tárgyak lettek művészeti nyelvem jelentős részei. Ipari tapasztalatom segített belelátni mélyebben az összekuszált gazdasági és politikai kapcsolatokba, amelyek világunk hajtóerői. Élénk képem van a derengő problémákról, amelyek egy baljóslatú jövőhöz vezethetnek. Művészként fő gondom, hogy a közvélemény figyelmét ráirányítsam olyan kérdésekre, ahol további gondolkodás és megoldáskeresés szükséges.”

A TLC újra ráirányította a figyelmet Schöffer szellemi hagyatékára. Ördögh László is eltöprengett: „Vannak projektek, amiket mindenki szívesen látna megvalósulva, de valamilyen okból mégsem jöttek létre. Ezek közé tartozik Nicolas Schöffer 1969-ben Párizs város számára tervezett 324 méter magas kibernetikus fénytornya (TLC). Az eredeti tervek szerint, a torony a La Defense negyed egyik közlekedési csomópontja mellé épült volna. A TLC-t Schöffer nemcsak egy gigantikus fényjátéknak képzelte el. A kibernetika feltalálójától, Norbert Wienertől inspirálva, Schöffer a TLC vezérléséhez rengeteg természeti és társadalmi környezeti adatot akart felhasználni. Nemcsak a hőmérséklet, a város zaja, a világosság vagy a szélesebbesség, hanem a börzei kurzusok, a napi hírek, vagy a repülőterek forgalmának adatait is át akarta alakítani egy gigantikus fényjátékká. A TLC Schöffer univerzális műalkotás-ideálját testesítette meg. Egy futurologikus kísérleti laboratóriumnak szánta: a művészet, a társadalom, a tudomány, a városi környezet, a fejlődés és a jövő kölcsönhatásainak megjelenítésére.”

Az alkotócsoport a virtuális tér követelményeihez igazította Schöffer tervét; munkájukról a világhálón közzétett beszámolójukból megtudhatjuk, hogy: „...A torony 1:1 léptékben épült a Second Life-ban olyan hűen az eredetihez, ahogy csak lehetséges volt. Nem szokványos valamit 1:1 léptékben megépíteni SL-ben. A virtuális világban mindent nagyobb léptékben kellene építeni, mert az avatarok nagyobbak és magasabbak, mint a normál emberi lények (kb. két méter magas). Van még egy jelentős különbség a valódi embereknel a vízió megvalósítását illetően is. Egy avatar szeme kameraként interpretált. Mi azt gondolnánk normális módon, hogy ezt a kamerát a fejre kell elhelyezni, ahol egy ember szemét látjuk. Azonban nem ez a helyzet. Az avatar magát hátulról kellene, hogy lássa a PC monitorján, hogy tájékozódási képességét növelje. A kamerát három méterrel a fej mögé helyezik és egy kicsit magasabbra, mint a fej. Ez az, amiért a torony fő dimenzióit ugyanúgy meg lehetett tartani, ahogyan Schöffer tervezte, de a szintek számát le kellett csökkenteni. Ha a szintek eredeti magasságát megtartották volna, akkor az avatarok szemének egy emelettel magasabban kellett volna lennie, mint maga az avatar. A látványképek alapján SL-ben néhány falat meg kellett nyitni, hogy jó kamerapozíciókat biztosítsanak. Lépcsőket kellett kiiktatni, mivel SL-ben az általános közlekedési mód a teleport. Egy lépcsősor teljesen ósdi lenne itt. Az elkerülhetetlen módosítások ellenére a fő cél az volt, hogy olyan hűségesek maradjanak Schöffer szelleméhez, amennyire lehet, SL technikai feltételei közepette. Ez az új technológiák előnyeivel való kísérletezésnek és határai kiterjesztésének szelleme. Ez a legmerészebb álmaink mögötti fejlődés szelleme. Ez az interakciók szelleme még az új immateriális médiumok használatával is. 3200 aktív szkript és kapcsoló engedte az összes fényt, reflektort és részecskéket reagálni a speciális eseményekre és fényshow-t automatikusan vagy utasításra lejátszani. A közönség ülései körben fognak repülni beépített kamerákkal, amelyek pazar látványt kínálnak, mert a torony túl nagy ahhoz, hogy bármely kamera egészben vegye. Liftes ülések viszik az embert arra a szintre, amit választ. Történelmi képek és kibernetikaművészeti kiállítások teszik az eseményt felejthetlenné. Nagy művészek kaptak meghívást, hogy létrehozzanak kidolgozott interaktív és szkriptelt szobrot speciálisan a toronyhoz. [...]”

A Schöffer-kultusz is megállíthatatlanul terjed, 2010. szeptember 17-én Eléonore de Lavandeyra, Nicolas Schöffer felesége is jelen volt a dunaiújravárosi szoborpark avató, és névadó ünnepségén; a város szívében található

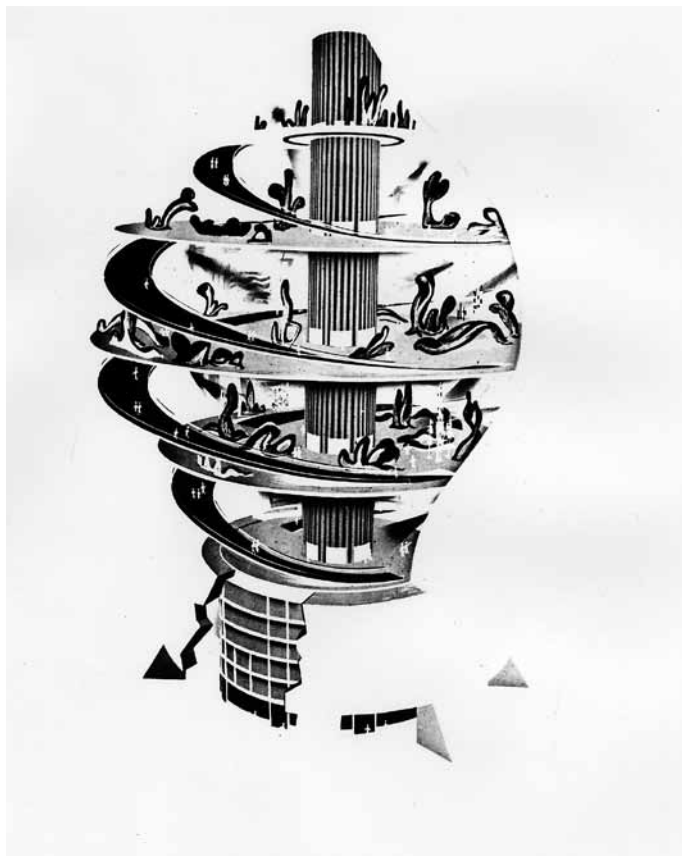
Európa-udvar szoborpark ettől a naptól Nicolas Schöffer nevét viseli; azért választották névadóul Schöffer Miklóst, mert „a kiállított művek hivatás képeznek az ipari háttérű művészet és a kibernetikus művészet között”.

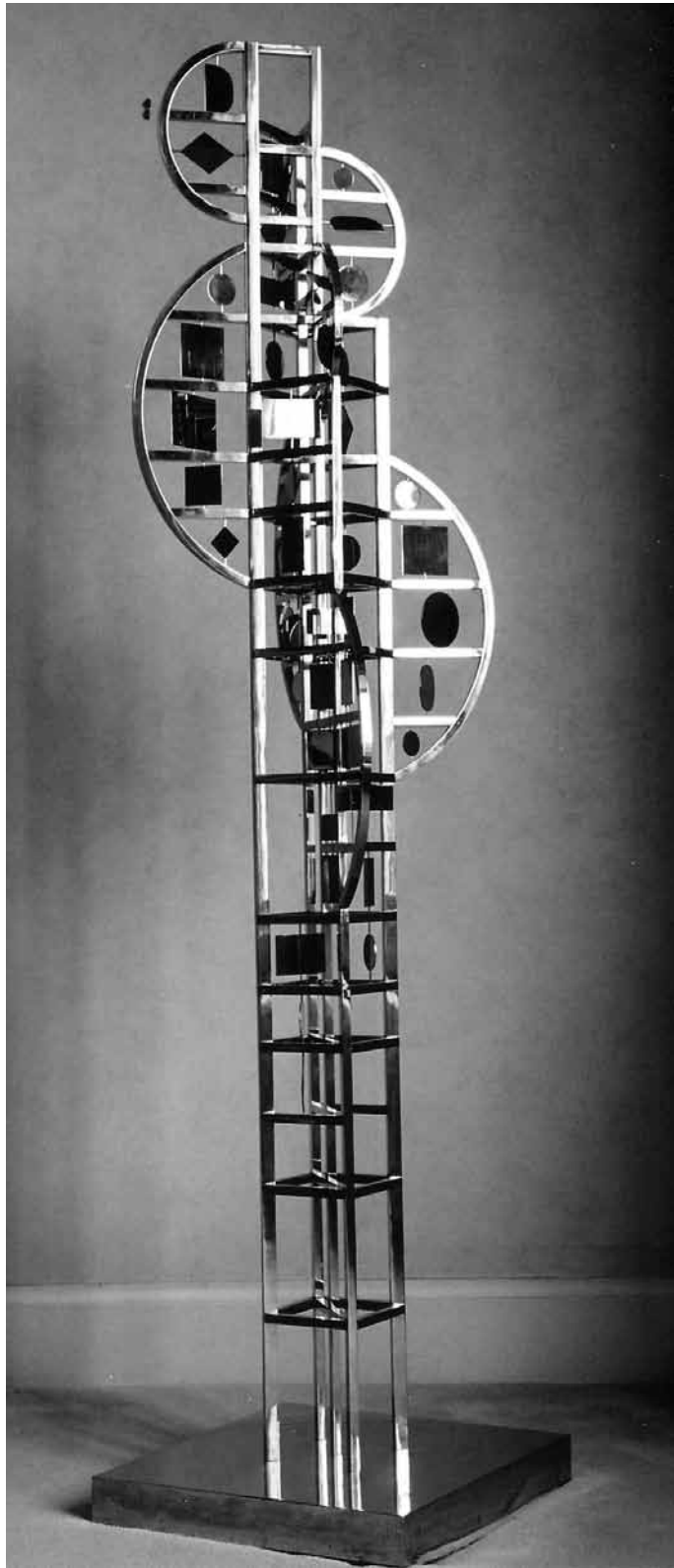
A megemlékezések, kiállítások és konferenciák 2011-ben is folytatódnak, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy 2012-ben lesz Schöffer Miklós születésének 100. és halálának 20. évfordulója. Schöffer-szobrot avatnak Franciaország keleti részén, Franche-Comté régiójában, a Gare TGV de Belfort-Montbéliard közlekedési csomópontnál; francia, belga, magyar városok (Paris, Lyon, Belfort, Liège, Kalocsa) turisztikai programokkal készülnek.

Schöffer Miklós szelleme kísért, a huszonegyedik század második évtizedét írjuk. A fejlődés megállíthatatlan, eddig három dimenzióban gondolkodott a világ. Ám látjuk, hogy a szenzációszámba menő 3D-modellek, -filmek és a térerzetet adó hangtechnikák ma már megszokott, gyorsan avuló technikai megoldások csupán; átmeneti eszköz egy új dimenzió felé, a négy dimenzióba. A TLC, Schöffer kibernetikus fénytornyja megmozgatta a (virtuális) világot, egy cél érdekében integrálta a különböző szintű tudást: csúcsteljesítmény született. A verseny és az együttműködés új megoldásokban kristályosodott ki. Bizonyoságot adva arra, hogy meg kell(ene) tanulnunk együtt gondolkodni, ha ezt elérjük, akkor a megoldhatatlannak tűnő problémáinkra, sorskérdéseinkre is megoldást találunk – ismét ott lehetünk a világ élvonalában.

„Isten tudja, amikor Párizsban beköszönt a tavasz, a legszerényebb földi halandó is úgy érzi, a Paradicsomban lakik! De nemcsak erről van szó, nem – hanem arról a közvetlen, meghitt pillanatról is, amellyel befogja Párizs színpadát. Ez az ő Párizsa! Nem kell gazdagnak, sőt még franciának sem lennünk, hogy így érezzünk.” – Henry Miller sorait idéztem; megint tavaszodik.

Párizs él, virul és vár.

Jan Wagner

störtebeker

„A kilencedik vagyok; kedvezőtlen hely.

De még megy előre.”

(Günter Eich)

*még megy előre, nézi a fej, ahogy
támolyog még a test. de hol
van ő maga? e végső pillantás vajon
a kosárból vagy az a lépdelés, vakon?
kilencedik vagyok, október
van, a hideg s a kenderkötél mélyen
húsunkba vág, térdelünk sorban,
fehérség pelyhez ránk, akárha ott fenn
baromfit kopasztana valaki – mint
ünnep előtt a nők. apánk ökle fehér,
ahogy a nyelet markolta, kinyújtott
kezeben villant a bárd. és mi bámultuk a tyúkot –
egy csapat ajzott, sikongató gyermek –,
hogy rohan két világ közt s véresen hogy verdes.*

**A TIZENNYOLC TÖLTÖTT SÜTEMÉNY
(ACHTZEHN PASTETEN) CÍMŰ KÖTETBŐL**

*„Ebéd Sir W. Penn-nél, aki ma ünnepelte a házassági évfordulóját.
A kitűnő vesepecsenye és más finomságok mellett egy tál is volt az
asztalon 18 különböző töltött süteménnyel; ahány éve házigazdánk
meházasodott.”*

Samuel Pepys: Naplók

1
(shepherd's pie)

*a juhok felhők, akik szeretik a földet.
a juhász marie-t szereti. a lankára diót
szór szét, és azt a szót suttogja.
a nyáj béget, fehér irásként falja föl
a zöld asztalról. mögötte pont ugrál:
juhászkutya. összehúzzák a völgyben
az ablakok előtt az esti árnyakat. ők nem
látják a lankát, a dombot s a felhőket.
felhőket, melyek juhok, a szél tereli őket.*

4
(cheese and onion pastries)
*„Kőből van a szívem, mondják a férfiak,
de mit tudnak ők a kövekről.”*
Maria Barnas

*amit a kövekről tudok, a súlyuk
farkasok hasában és kutak gyomrában
a zuhanás utáni visszhang; ahogyan töprengni
vélttem látni őket egyszer egy májusi éjjel
egy hegyoldalon, tompa holdsütésben:
akár a hagymák. de mit tudok a hagymákról
mást, mint a héjruhájukat s a csípős érzést,
összehúzódó szívük', melyet mindinkább fedeznek a héjak.*

5
(genovai zöldséges kosárkák)

I
az átkóválygott órák, amíg
indult a komp, a kikötő-
negyed utcáin. te pedig
egy cipőboltba tűntél, én a délidő
s a hőség patái alatt, kínzott az álom
a túl sok vízről, árnyakat láttam s a
szentet, kővé váltan:
hőstette közben megmeredt. eldőlvé
semmi. szárítottthal-fűzér fityeg,
sósan, zörgősen, mint a fétisek,
a zsinórokon odafönt a kékség.
a sárkány gúnyt is űzhetett volna belőle,
és györgy tarthatta volna mint mankót, a lándzsát:
egy fáradt munkás ásójára dőlvé.

II
korzikát, mondják,
megismerni az illatáról, jóval azelőtt,
hogy a sziget felbukkanna a tengerből.

ANYUGAT

halakban gondolkodik a folyó. mi volt hát,
amit elsőként sergeant henley ragadott el
tőle, a tekintet sárga és merev, a bajusz:
a hamuszürke száj fölött két piszkavas,
melytől szűkölni kezdtek még a kutyák is?

a zuhogók tomboló grammatikája,
melyet a forrás irányába követünk.
a távolban a párahegyek,
síkságok fűsörénye, s olykor egy bennszülött, ki
magában jót mulatva bámul felénk, majd
eltűnik az erdőben: mindezt rávezetjük
adam régi térképére, rögzítünk
fajokat s eseményeket. láz az izmokban
és heteken át gyökérdiéta
s hit a gondviselésben. az ing alatt kullancsok,
mint gombostúk a bőrön: így vesz
mértéket rólunk a vadon.

különös érzés: határnak lenni,
a pontnak, ahol végződik és
kezdődik. éjjelenként a tűznél vérünk
moszkitófelhőkben köröz felettünk,
míg mi kemény halszálkákkal bőröket
varrunk egymáshoz; cipőt céljainknak
és álmainknak takarót. előttünk
a még érintetlen föld, mögöttünk
a nyüzsgő telepések, kerítések és rácsok
alkotta chartájukkal; mögöttünk
a kereskedők ponyvás szekerei,
s a nagyvárosok, lármával tele és jövővel.

BÖLÖMBIKÁK¹

*a bölömbikát nem láttam soha, a nádba
bújva, ahogyan ő a nádnak szolgált rejtekül,
soha művészi fészket, a fényből s árnyból
szóttat, helyette ismét felmerült*

*bennem wriggers csordája,
mely egy este a karámból kijutván
rátévedt valahogy a lápra,
a bömbölés, amely csak órák múltán*

*halkult, majd halt el. eszembe jutottak a testek
melyeket elnyelt a láp álnokul,
s a csalárd talaj alatt ott lebegtek,
nagy zeppelinek, némán, még akkor is, mikor*

*a fiókák már biztos rég kikeltek,
így mikor együtt a kapunál lehorgasz-
tott fejjel, fázósan füleltünk az estbe,
tudtam vagy nem tudtam: igen, a bölömbika volt az.*

¹ A német cím igazában lefordíthatatlan.

A Moorochsen ugyan a bölömbika hivatalos német neve (itt a címbe többes számban), a versből azonban nyilvánvaló, hogy az összetett szónak az úgymond szó- avagy alkatrészek szerinti jelentése (= mocsári ökrök) is lényeges, olyannyira, hogy enélkül nyilván meg sem íródott volna a vers. [A ford.]

elégia knievelért²

„God, take care of me – here I come...”

csíkokká mosódott a táj, mihelyt meglátta.
ördögös fickó, szörnyen vakmerő,
csillagmintás ingben és nyomában
örökké a motorzaj lódarázs-
raja. törtek a csontok,
újra összeforrtak, s ő ugrott rendületlenül.

hány akadály a rámpa
és ama messzi pont közt?
hány kimustrált emeletes busz?
mi volt neki a kétség, amely befészkei magát
a szívbe, míg odalent egy egész kanyon ásít:
pereméről szitáló homok
és nagy madarak vijjogása?

délutánok, amikor a történelem
megült békén egy pillanatra, hogy popcorn
s kipufogógázszagot árasszon.
mint itt, yakimában, washington államban,
a stadion felett a ki-behorpadt holddal
s az elakadó lélegzetű ezrekkel –
tizenöt, húsz busz és a kerék
a levegőben áll.

² Robert Craig „Evel” Knievel, Jr. (1938–2007): amerikai motoros kaszkadőr; lélegzetelállító mutatványokkal kápráztatta el közönségét. Ifjúkorában könnyűatléta és síugró volt. Pályafutása során csaknem negyven, részben többszörös csonttöréssel járó balesetet szenvedett. A Snake River Canyonon végül is nem sikerült átugratnia, fia, Robbie azonban később átugratott a Grand Canyonon. [A ford.]

Bio-, bibliográfiai jegyzet

Jan Wagner 1971-ben Hamburgban született; 1995 óta Berlinben él. Költő, egyben az angol nyelvű költészet (Charles Simic, James Tate, Matthew Sweeney, Michael Hamburger és mások) fordítója. Kritikusként is rangos lapokban publikál. 2003-ig Az elem külső oldala című „nemzetközi irodalmi doboz” (internationale Literaturschachtel Die Aussenseite des Elementes) társszerkesztője volt. Számtalan antológia- és folyóiratkiadás mellett a következő kötetek jelentek meg: Probebohrung im Himmel (2001; Próbafúrás az égbe³), Guericke's Sperling (2004; Guericke verebe), Achtzehn Pasteten (2007; Tizennyolc töltött sütemény), Australien (2010). James Tate és Matthew Sweeney válogatott verseinek általa készített fordításai egy-egy önálló kötetben jelentek meg. Nevéhez szerkesztőként is fontos kötetek fűződnek. Ösztöndíjakkal (például Rómában és az Egyesült Államokban) és irodalmi díjakkal egyaránt elismerték (már 2001-től) verseit.

[a verseket fordította és az életrajzi jegyzetet írta Tatár Sándor]

³ Figyelmetlenségnek avagy fordítói hibának tűnhet („Hogyhogy az **ÉG**be?!”), de bizony, erről van szó. Az adott versben (**hamburg – berlin**) is, ahonnan a cím kiemeltetett, és hát magyarul nyilván kötetcímként is ez a helyeslendő.

NAPLÓ-ÖNÉLETRAJZ A KÖNYÖRÜLŐ ISTEN SZÍNE ELŐTT (PETRÓCZI ÉVA ÚJ KÖNYVÉRŐL)

Egy hónap Heidelbergben, 2010 januárjában. Petróczi Éva, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára, irodalomtörténész, a magyar és angolszász puritán irodalom kutatója és avatott szakértője, aki verseit közreadó kötetével is gyakran indított már bennünket arra, hogy a földön maradva az egekbe tekintsünk, most nem tudósként és nem is költőként, hanem Jézus Krisztusban testvérként mutatkozik be nekünk. A kiosztott szerepeket tökéletesen, szigorúan és néha kegyetlenül betartató világban istentisztelet (zsoltár), ha valaki a szívét önti ki nekünk, miközben az olvasóval együtt mindez a könyörülő Isten színe előtt történik (Róma 9,16).

Petróczi Éva áfonyahegyi jegyzetei műfaját tekintve napló önéletrajz, több síkon. Az egyik ilyen sík a mindennapok történéseit tartalmazza, noha nem „munkás hétköznapok” olvashatók e kötetben, hiszen egy hónap „pihenés” eseményeit veti papírra a szerző, de tudjuk, hogy a szellem embere ilyenkor dolgozik-alkot igazán, intenzíven, ihletetten; mert az élet sűrűje mindig megakasztja az alkotást, és többnyire megfojtja az ihletet. Ezen a síkon villanásokra megismerjük a családot, a tudós férjet, a gyermekeket, unokákat, az operaénekes-sebész nagybácsit, Heidelberget, és a szálláson gyorsan elkészíthető fejedelmi ebédek furfangjait, mindannyiunk életének nélkülözhetetlenül áldott társait és elemeit. Mindezek azonban csak felvillanások, hiszen az események személyek említése csak eszköz arra, hogy mint az ugródeszka a versenyzőt, magasba és mélybe, majd újból magasba repítsen.

A második sík az emlékek sora, amelyek szinte minden mozzanat során előtörnek: nagypapa, szülők, Pécs, egyetemi évek, ösztöndíjak, örömök és keserűségek, barátok és eltűnt barátok, olvasmányélmények, versek foganása és születése. Az emlékezés Isten drága ajándéka. Az ember jelene az a pont, amit soha nem élhetünk meg, mert annak tartalma állandóan változik: ami most jelen van, a következő pillanatban már könyörtelenül a múlté, míg egyszer mi magunk is azzá leszünk, mondja Pannenberg, hacsak Isten örök jelene nem hatja át életünket a Jézus Krisztusban. Élő reménységgel azonban az ember nem rezignált nosztalgiával és szomorúsággal tekint az emlékeire, mint saját mulandóságának döbbenetes valóságára, hanem hittel: a múlt elmúlt, de Krisztusban nem tűnt el, aki ugyanis őbenne van, az újra megelevenedik majd.

Az Áfonyahegyi jegyzetek naplóbejegyzéseinek lenyűgöző szelete, ahogy versek, művek, olvasmányok, publikációk, filmek, zenék; német–angol–francia alkotások és alkotók felvonultatása, említése, elemzése tárul elénk, amely olyan hatalmas szakmai tudásra, ugyanakkor intelligens érzékenységre vall, ami tiszteletet ébresztett bennem és az olvasóban. Minden profán eseményből következik egy fontos mű, nem kihagyva a könnyedebbeket sem, mert félelmetes az olyan ember, aki mindig csak komoly, és nem tud játszani, nevetni, minőségi módon kapcsolni. A nagyok említése soha nem előttük való hódolatot tükröz, hiszen ez csak az Urat illeti meg, de tiszteletet mindenképpen, és manapság ez is igen ritka tapasztalat, sajnos. Az olvasás szeretete, a nyomtatott – megjelent anyag fontossága, a fontos könyvek kipreparálása, az alkotás öröme, az Istentől kapott idő áldott, az Úr dicsőségére való megélése maradandó üzenete e könyvnek.

Így érkezünk meg az emberi kapcsolatok területéhez, és mindahhoz, ami ebből következik. Fontos eleme ez a jegyzeteknek, amelyről a szerző is vall az utószóban: „nekem a pusztta túléléshez-megmaradáshoz égető szükségem volt arra, hogy... személyes prózában számot adjak a világnak életemről, munkámról, az engem megtartó egyégekről és közösségekről, egy olyan időszakban, amikor... minden szavam és lélegzetvételem napról napra elektronikus pellengéren csúfoltatik meg”. Ezen a síkon megjelenik a csalódás, de soha nem a csalódottság. Miért úgy működik a világ, hogy csak brancsok tagjaiként lehet valamire jutni, miközben az ember magányossá árvul sok ártó szándék karmai között; de jóindulatra, mosolyra, őszinte visszajelzésre várva. Az életfélelemről is vallanak a sorok, amelyen csak a Krisztus-hit létbátorsága segíthet (Paul Tillich). „Mindenki fél, és persze mindenki fáj, közben remél és hencg...” (egy mai dal).

Bibliai parancs, hogy kell és lehet őszintén szólni, mi több, kiáltani (Zsoltárok 18,7). Ez a napló egy tudós irodalomtörténész, elismert szakember imádsága, aki most nem versben, hanem vallomásban szól az Úrhoz és hoz-

zánk; éppen ezért az olvasó szívét is felüdítik, imádságra hangolják az áfonyahegyi jegyzetek. Mindezt Petrőczy Éva úgy teszi, hogy a hétköznapok keretei között maradvá soha nem lesz tolakodó, érzelmes az önvallomások sora, sőt, saját hétköznapjainkat is krisztusi magaslathokba emeli. Köszönet érte!

Áfonyahegyi jegyzetek.
Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2010

LEVELEK NÉMETH ISTVÁN PÉTERNEK

2008. szeptember 28.

Kedves Pista!

Szóval ez (volt) az oka nagy hallgatásodnak! Ez folyt mögöttem, ez az „ármány” készülődött, a jól irányzott „döfés”: a meglepetés, a kötet maga. Már lemondtam a válaszról is, és egyszerre csak, lám, te magad jelentél meg, ha nem is az ajtómban, de teljes fegyverzetben, kötetteddel: Németh István Péter verseivel. Nagyon örülök, és köszönöm a megtiszteltetést. Már el is olvastam őket: sietve, de nagyon figyelve is a benyomásokra. Ezek pedig a következők.

Számodra a vers, a megszólalás, mint az a kötet mottójának is beillő Illyés-idézetből kiderül, alapvetően etikai kérdés: a szívvel-ésszel zsákmányolt vagyon összegyűjtésének, megőrzésének és továbbadásának kérdése. Verseidből is ennek igényét látom megformálódni, méghozzá kettős kötődéssel. Egyfelől a szülőföldhöz, ahogy dedikációdban írod, a tájházához fűződő szálak szövögetésével (vö. pl.: Emily Dickinson Fürednél, Balatonboglári képeslap, Tapolczai bordal stb.), másrészt az időbeli haza, a művelődéstörténet szereplőinek, emlékhelyeinek, rekvizitumainak megidézésével-életre keltésével (Reformkori anizs..., Boldog Henrik, Egy pannon Priapusz..., Levél-apokrif 1735-ből stb.). Ha már kettőt említettem, hadd folytassam egy harmadikkal is. Mert látom ám azt is, hogy a szellemi égbolt verseidben fölfelé mindegyre megnyílik, újabb távlatot nyer a versbe vont szereplők (alteregók?) hitével, vallásos áhitatával (Szent Margit..., Szent Múza..., Naplósorok a lánynevekről stb.). E kötetekben, melyek nyűgétől kortárs költőink egy része szabadnak tudja magát (vagy szabadulni igyekszik), Te a legnagyobb nyugalommal, egy növény természetességével vertél gyökeret. Hogy verhetsz, az szerencse kérdése is persze, tudom – másoknak már csak a nyelv földje adatott kapaszkodónak. (Ezt egyáltalán nem lekicsinylően mondom – a nyelvkritikai irányultság, az én identitásának megkérdőjelezése, a nézőpontok relativizmusának érvényesítése, a logocentrizmus elutasítása, az értelem nyelvbe helyezése, hogy csak néhányat emeljek ki a ma jellemző attitűdök közül, kortárs költészetünk egyik meghatározó, s egyáltalán nem eredménytelen törekvése.)

A te költészetedet a fentiek kevésbé vagy egyáltalán nem jellemzik. (Ezt is csupán mint tényt említem, nem értékítélet gyanánt: az irodalom táguló világegyetemében az én felfogásom szerint minden értéknek és törekvésnek éppen elég helye van ahhoz, hogy legyen, hogy lehessen.) Kötetedet lineárisan, előre haladva olvastam, ennek megvolt az az előnye, hogy láthattam (amit egyébként egyáltalán nem akartál elrejtetni) költői fejlődésedet, lírad bontakozását, egyúttal sajátos paradoxonát is. Nevezetesen azt, hogy éppen akkor kezdted saját hangodat megtalálni, amikor először próbáltál elrugaszkodni az élményköltészet talajáról, amikor mondanivalódat áttelelőbb formában, a szereplőkre keretei között is ki tudtad már fejezni (valamikor Az osztrák Szapphó és a Jókai Móricz búcsúja... fölfedezései-föltalálásai idején és nyomán). Ez a törekvés mindvégig jellemzi költészetedet, melynek legfontosabb formai hozadéka – meglátásom szerint – a pastiche. E kifejezésen itt nem valami stílrromantikát értek, még kevésbé imitatív tornagyakorlatokat, sokkal inkább, bármilyen meglepő is, önkifejezést, ezen túlmenően pedig egy sajátos hagyománynak, a pannon költő szerepének a fölállalását. Talán nem kell túlságosan részleteznem, hogy mit értek e kifejezéseken. Költészetednek (bizonyára nem is illik mondanom) nincs köze manírhoz vagy epigonsághoz, verseid szuverén alkotások, melyek leginkább a művelődés visszapillantó-tükreiben mutatják meg a lét (létezésed) lehetséges helyeit-pillanatait és/vagy bizonyítékait. Már a verscímek katalógusa is túl beszédes ahhoz, hogy e megállapítást cáfolni lehetne. Néhány találmomra kiragadott verscím is erről árulkodik (Vasárnapi hexameterek, Szent Margit a veszprémi klostromban, Szent Múza húsvéti képeskönyve, Döblingi klapanciák stb.).

A pastiche jelleget a versformák, az antik időmértékes versidom hangsúlyozott jelenléte is erősíti (pl. az Öt Berzsenyi-könnyceppben). A hagyománnyal való költői játékokra is van hajlandóságod és képességed, példa erre a háromkirály-járás népi játékát fölelevenítő és újraíró költemény, a Vízkereszt (amelyben a középkori festmények groteszk megoldása, a szerző portréjának a berajzolása is figyelmet érdemel). E sort nyilván még folytatni

lehetne, de talán ennyi is elég ahhoz, hogy érzékeltetni tudjam: költészeted a hagyomány talaján áll, erős helyi színeket mutat, a múlt értékeihez való kapcsolódást ráadásul a versek formai megoldásaikkal is hangsúlyozzák.

Mégsem múzeumban járunk. Már a stílusutánzás fénytöréseiben is egy mai, modern ember portréjára ismerhetünk (számomra legmegragadóbban a költő metafizikai nyugtalanságát is kifejezni képes, Parancs Jánosnak ajánlott Naplósorok a labirintusról című opusban). S amiről eddig még nem beszéltem, itt vannak a teljesen spontán, szabadversszerű költemények, leginkább életképekbe rejtett üzenettel (Naplósorok egy nap végén, Naplósorok a kegyelemről, Az élet dele, Naplósorok a fehér sportról stb.) – ezek N. I. P. költészetének újabb dimenzióját mutatják, de milyen meglepő: nem alternatívaként, nem útelágazásként. Ez a költő bátran jár és járhat egyszerre két úton, két irányban: nem fog beleszakadni. Valami különös rejtelem folytán az egymástól eltérő irányok költészetében nem kioltják egymást, még csak nem is interferálnak egymással: kéz a kézben járnak. Ez a szelídség, összhang, harmónia N. I. P. költői világának talán legsajátabb vonása: sokkal inkább adottsága, mint eredménye. Levegője. Szinte észre se vesszük, ha vesszük. De átmossa a tüdönket, vérünket megtisztítja, szívünket táplálja, rosszabb esetben is óvja (a rossztól).

2010. november 26.

Kedves Pista!

Gondolom, nem tölem hallok a jó hírt először: Te nyerted meg vers kategóriában a Napút Erkel-pályázatát. Nekem igazi meglepetés és öröm volt hallani (Szondi György tolmácsolásában) a nevedet a legújabb folyóirat-számot bemutató műsor alkalmával. Véletlenül ott voltam. Azóta verseidet is volt módomban elolvasni. Nagyon szépek ezek – úgy látom-hallom, a jelzett formában íródtak: könnyedén, „bögyöddel alig érintve” a metrum vizét, éppen csak fodrozva „tükörét”, e suhanásban fölillantva a jelenbeli s főleg a múlt, az édes, felejthetetlen ragyogású múlt képeit. Nem elégikus képek ezek, s legalább annyira nem idill az idill – lebeg ez is valahol a műfaj-sejtelmek horizontján. Eleven, hamvas plein air, és zene mégis, zenei kompozíció sugallata. Mondjuk Debussy? Vagy Ravel? És mégis Németh István Péter: a régi jó ismerős, a pastiche érzékeny és érzékletes újraélése. Gratulálok Pistám, és öllelek barátsággal és szeretettel: Pali

2010. december 11.

Kedves Pista!

Megkaptam Kékő dunántúli irkátat [Németh István Péter, é. n.], s nagy gyönyörűségem tellett benne. Bármilyen friss is, olyan, mint az óborok – muszáj rá (majd) visszajárni. Klasszikus ízeit ízlelgettem: Theokritoszba oltott Vergilius és Horatius (vagy fordítva?) – miközben teljesen szuverén. Gyönyörűek a színei. S nagyon tetszett a nyelv olvadákonysága is, a költői merészség, mely verslábaival (ha kell) átlábal a szavak diszkrét egységein, ezáltal sajátos expresszivitást is adva nekik. (Expresszív, legalább annyira az archaizáló felfogású hexameterképzésed is.) Érezni soraidban a tűz melegét, a tárgy iránti magas érzelmi hőfokot. S közben persze látni a mesteri kimunkálást is. És Cséby Géza szép ajánlásával egyetértve, a balatoni táj természeti szépségekben gazdag világot s ugyanakkor az eltűnt idő fájdalmasan idilli képét. S mindenekfölött talán: a mértéket, a nosztalgiában is. Egy kifelé figyelő, befelé érző lélek kellően szemérmes, ezért oly hiteles (hitelesen tárgyias, tárgyiasan hiteles) vallomásaiként. (Azt persze már csak én tudom, ez a mi kettőnk, számomra eléggé nem is méltányolható titka, hogy miféle, következetesen ismétlődő versformában.) Köszönöm, köszönöm, barátom, s minden jót: áldott karácsonyt és boldog új évet kívánok: Pali

2010. december 12.

P. S.: Pistám, vedd levelem utószónak a tegnapi végére. Ugye, megmondtam! Azóta is a verseid olvasgatom. S nem hagy nyugodni klasszikus íze! Theokritosz és a többi: itt talán nem is eléggé tág horizontok. Nagyobbat kell mondani. Az aranykor tudása ez, aranykori tudás (nem híján a tragikumnak). A legősibb forrás, maga Homérosz. Figyeld csak meg, ki tud más olyan telt zengést adni szavaknak? Csak ő. S félve mondom: a te Kék irkád is. Merő gyönyörűség. Mint ez is.

Apám testamentuma

Mert egyebek közt arra is édesapám tanított, hogy
Néma gyakorta a zöld lomb, s szisszen a holt avar éppen,
Hát horgassza fejét le, ki gombáz' és aki olvas.
S hagyjam háborítatlan a fészkek kék magasában
Szeplős csuszka-, rigó- és gerletojás melegét,
Hogy jegenyéknek a fókusza, bizton gyűljön a Nap már –
Hogy ne a mámort szomjazzam, de a borban az Istent,
S álmom mókusa fusson a sorsomnak kerekében,
Hajtson akár nincsen-köve malmot, járjam a lisztet,
És ne legyen hazug abból egy fűvásnyi se, és hogy
Ott vagyok otthon, ahol még verseket is tudok írni;
Így lehet életem át füttyörészniem védtelenül csak,
Mindég várva a tintasötét Balatonra szivárványt:
Nem szépíteni, amit jóvátennem kötelesség.

P. S. ad P. S.: Nem volt könnyű kiválasztani versed – a sok közül sem. (Jobbnál jobb a kínálat.) S hogy lásd, nem tréfálok, ideírok még egyet s más. De szigorúan. (Ilyen nagy szavak mellé kell a szigorú magyarázat.) Mindenekelőtt az aranykorhoz, némi pszichológiával. Sejtésem szerint az aranykori Édenbe való ki-bejárkálásod lehetősége az apaképhez való viszonyodon nyugszik. Egy olyan apa emlékéen, aki példamutatásával nemcsak élni segített, de ehhez erkölcsi alapozást is tudott adni. Akiről a kamasznak nem kellett leválnia. Ez a kamasz felnőtt is gyermek maradhatott. Olyan képességgel, amelyet Schiller a naiv, Ady a gyermek kitüntetett kategóriájával jellemezett (előbbi a homéroszi költészetre, utóbbi Petőfiére utalva – nem Petőfi életrajzára). Ennek a mindvégig hűségesen megőrzött, s most Kéklő dunántúli irkádiban kibuggyanó gyermekinek köszönhetjük az ideális valóság látványát verseidben. A teremtett világ tüneményeiben való gyönyörködés képességét. Egy kicsit a szerencsének is köszönhetően persze, hogy épp ide, a Balatont övező hegyek karéjába tett le a gólya. Mi, akik többé-kevésbé valamennyien ideál és való szakadásának a foglyai vagyunk, csak csodálkozhatunk ekkora adományon, s a talentumok megőrzésének és szaporításának bibliai nyomokon haladó ilyen szép példáján. Én, Pistám, akit szintén az utóbbi felelőssége nyom, tudom, mit beszélek – gyerekkorom az apámmal való (részben történelmi okokkal magyarázható) háborúság viszonyai közt telt, ez edzett korán érő felnőtté. Hát nem természetes, hogy éppen mi nyújtunk kezet egymásnak?

A HÁBORÚ TERMÉSZETRAJZA

Kálnay Adél: Háborús történet

Mikor Nietzsche 1872-ben megjelentette a *Tragédia születése* című művét, úgy vélték, minden korábnál valóságosabb képet fest a görög kultúráról. Kálnay Adél *Háborús története* a háború természetrajzáról mond mélyreható, úgy ábrázol, hogy fel sem merül bennünk hitelességének kérdése, az, hogy valóságosabb képet lehet egy korszakról festeni. Dokumentarista szemlélettel dolgozza fel Lakatos József felnötté válásának történetét. Tárgyszerű leírásával is képes érzelmeket mozgatni, ugyanakkor elkerüli azokat a sablonokat, amelyek a trianoni békediktátumból eredően szinte óhatatlanul belopóztak az elmúlt évszázad során a magyar sorstragédiákat felelevenítő szövegekbe. Nem ítél, sztereotipizál, hanem kíméletlen realitással ábrázolja, megjeleníti az első világháború emberi életek alakulására gyakorolt hatását.

Az öt fejezetre osztott kisregényből a lövészárkok rettenetéről semmit sem tudunk meg. A háború – mint valami kertek alatt ólálkodó szörny – közvetett módon szervezi a történetet, hozza helyzetbe a szereplőket. Kálnay Adél a *Búcsúzás* című nyitó fejezet első, egyszerűnek tűnő kijelentő mondatával megteremt az a légkört, amelyből minden további eredeztethető: „Amikor Lakatos József tizennyolc éves lett, elvitték a háborúba.” Ezzel egy csapásra mozgásra készíti hősét – akár Gabriel GARCÍA Márquez az által, hogy a kivégzőosztag előtt álló ezredes eszébe juttatja, „mikor az apja elvitte jégézőbe” –, benne vagyunk egy eseményeket felidéző mitikus miliőben. Ráadásul József az erdőből, a természetből, a maga rontatlan természetével tart hazafelé. Szokatlan tapasztalat súlyát cipeli. A behívóparancsot a mellette elhaladó kocsijából lobogtató jegyző képe mellé négy legyilkolt őz – „valaki itt egyszerűen célba lőtt az állatokra” – látványa társul. Egy kerékvágásból kibillő világ tárul elének. Az édesanyja fájdalmában és a nagybátyja elmesélésében felidéződik a korábbi háborúból (1848–49) fejlődéssel visszatért nagypapa emléke, mint az jövő egyik lehetséges kimenetelének előképe. Lineárisan építkezik, ugyanakkor narrátori előadásmódra jellemzően vált idősíkot, mikor az erdősz felesége iránt érzett vonzalmának erősségét jelezve – előre szaladva – azt írja: „Hónapok múlva” is a hazagondolás egyet jelentett azzal, ahogyan utójára a gyermekei fejét „simogató asszonyi kezét” látta. (De a hazagondolás a későbbiekben más formákban is előbukkan: szülei kapcsolatában, hogy az otthoni munkák végzésekor vajon ki áll a helyére stb.)

Az elbúcsúztatás, bevagonírozás, majálisos háborúátlom, vonatból kiugró katonatárs halála után világossá válik: a galíciai frontra tartanak. A második fejezet elején a lengyel, ukrán és rutén nemzetiségű, 1772-ben – a magyar korona jogán – Ausztriához csatolt tartományban uralkodó pályaudvari állapotokat tárja elének. A menekültek látványa indukálta érzelmeket fokozza, hogy a várakozók – lányok és hadba induló legények – flörtölése közé éket ver egy frontról érkező szerelvény, a háború hírnöke. Ez a fajta éles kontraszteremtés számos alkalommal használt és remekül működtetett eszköz Kálnay Adél kezében. A kórházvontatás hatására a lányok vidám kacérsága átvált egy gondoskodó szomorúságba, a katonák pedig ismét elindulnak az ismeretlen felé, afelé, aminek áldozatai hosszú sorát bámulhatják az ablaknyílásból. A szembesülés kegyetlen, s ezt fokozza a sötét nézésű ember kijelentése: „Hát mit gondoltatok, milyen a háború”? Am mielőtt megérkeznének, bekapcsolódhatnak a küzdelemben, találatot kap a vonatuk, kocsijuk megbillen, kigyullad. A sötét nézésű Márton menekíti ki, törött lábát sínbe teszi. A bokor tövében – várva, hogy rájuk találjanak – elhangzik az ontológiai tétel: „Háborúban nincs menetrend [...], sosem az történik, ami a józan ész szerint következne. Meg kell szokni, hogy a következő pillanatban már nem létezel, hogy semmit nem tervezhetsz, még annyit sem, hogy mindjárt iszom egy korty vizet, mert nem létezik mindjárt sem, semmi, csak ez a pillanat, ami most van.” Márton begyűjti az áldozatok értékeit, gondoskodik róluk. Pirkadatkor rájuk lel a muszka ellenség, s József a lovas kocsijukra kerül. Márton beszél oroszul, tolmácsol. Itt találkozik újra össze Józseffel, akivel már a bevagonírozásukat követően barátságot köt, szembesül az idegen övéhez hasonló érzésével: „ezek mintha félnének, legalább úgy kiabálnak [...] ott a félelem az ordításukban, a lökdösésükben, s még az is lehet [...] ezek félelmükben fogják lepuffantani”. Aztán Márton ehhez is kínál egy stratégiát: „Ha meg akarod úszni, akkor csináld mindig, amit mondanak, és ne nagyon gondolkodjál, meg ne essél kétségbe mindentől! A félelmet [...] meg kell szokni, aztán már nem is támad rád annyira.”

Végül a foglyokkal megrakott szekér elé fogott lovak elszabadulnak a háború felcsapó robajától, hátrahagyva a tanácskozó orosz katonákat.

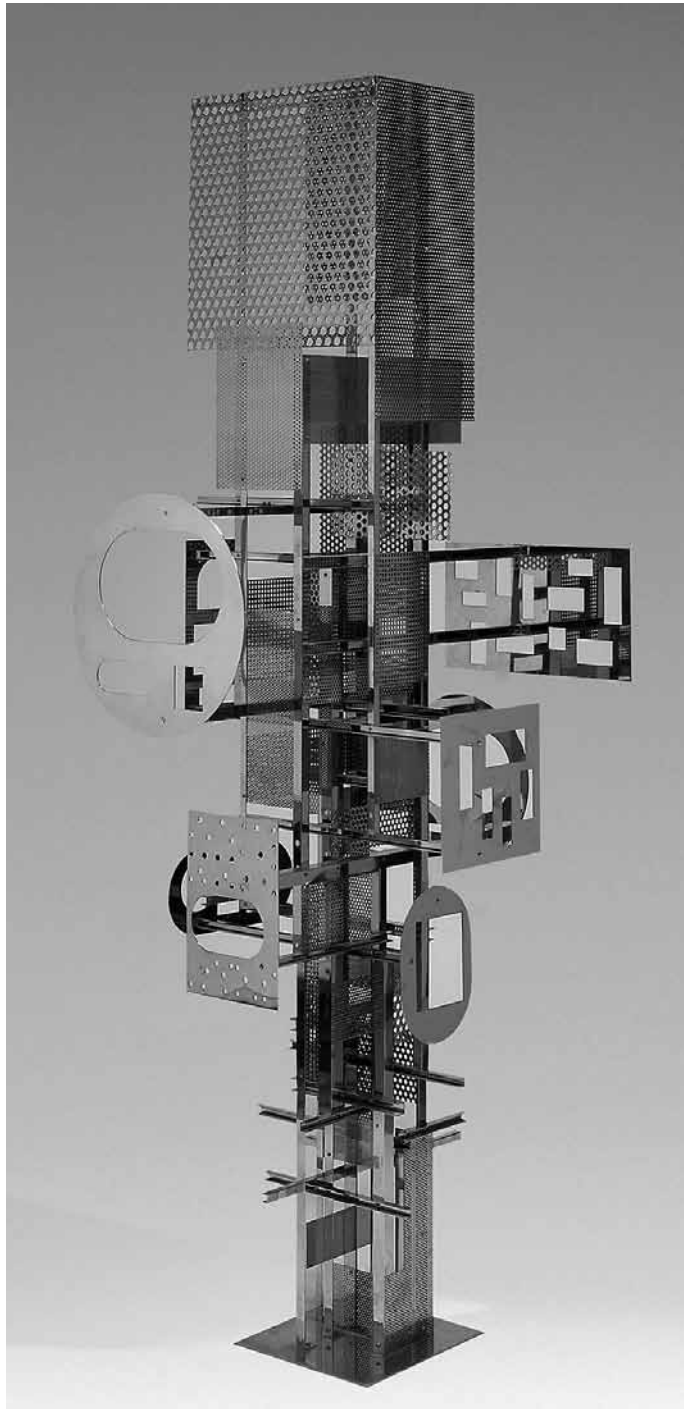
A harmadik, Fogságban című fejezet azzal indít: „Amilyen hirtelen jött a szabadság, olyan hirtelen véget is ért.” Ismét oroszok kezére kerülnek, akiknek az ok nélküli brutalitására a „háború az egyetlen magyarzat”. Gyűjtőbe kerülnek, majd marhavagonokba, s hosszú utazás során egy Kola-félszigeti táborba. Az összezártság, az éhség, a megaláztatás, az egymásra utaltság képein át megmutatja, hogy a reményhez milyen kevés bizalom, biztatás, gondoskodás elegendő. S épp így az életben maradáshoz is. Józsefet a barátai megmentik, átsegítik az utazás során szerzett betegségén. A békekötést követő fogolycserében bíznak, a táborparancsnok emberségében, aki mellett Márton tolmácsként tevékenykedik. Ezzel szemben egyre több hatalomhoz jut a fenyegetődző, kegyetlenkedő tábori orvos, aki végül az öngyilkos parancsnok helyére lép. Ekkor döntenek úgy a barátok, hogy megszöknek.

A szökés című fejezet elején megtudjuk, hogy hősünk és társai több mint öt éve lakói a tábornak. A háború tehát már véget ért, az olyannyira remélt fogolycseré elmaradt, más lehetőségük nincs, csakis a szökés. Nyáron azonban az olvadt talaj lápos, elnyeli az embert, télen viszont ha a kegyetlen hideget túl is éli a dezertőr és sikerül átjutnia a határon, a finnek némi jutalom fejében visszaszolgáltatják. Ráadásul felszerelés és élelmiszer nélkül sem lehet útrakelni. Tervük megvalósíthatatlannak látszik. Epilepsziás társuk öngyilkosságát követően a foglyok között kitör a vérhasjárvány. Ennek elmúltával megjelennek a vöröskatonák, a polgárháború zajai, a burzsuj orosz politikai foglyok. Az új rendszerben hamarosan elkezdődik a táboron kívüli munkavégzés, a vasútépítés, ami mindennapos kijárással jár. A külvilágról érkező hírek azonban nem túl biztatóak: „ti kaptok enni minden nap kétszer is, van kenyér, van leves, de kint a népek éheznek, éheznek és meghalnak bele”. Majd szembesülnek a szovjetek uralta valósággal: „Az úthoz érve meg kellett állniuk. Öt-hat szekér vonszolódott rajta nagy nyikorgással, csak az elsőt húzta egy csupa csont ökör, a többi elé az asszonyok fogták be magukat, lehajtott fejjű, fakó ruhás asszonyok. [...] A szekéren néhány rossz bútor meg kisebb-nagyobb batyu billegett, és a batyukba kapaszkodva meztelen vagy félig csupasz gyerekek ültek. Ahogy a csontra ráfeszült a bőr, olyan volt, mintha bármelyik rázkódásnál átlukadhatna a vékony hártya, ami a gyerekeket összetartotta.” Miközben az alultápláltság és a munka folyamatosan tizedeli a táborlakókat, József, Józsi és Márton az épülő vasút mentén apróságokat rejtenek el, s tervet szövögetnek, aztán kapóra jön az orosz foglyok lázadása, amely a magyarok őreit társaik segítésére készíti. A három barát beveti magát a sínek menti erdőbe.

A kötet utolsó, alig harmincoldalas fejezetében a három barát az éj leple alatt, a megbeszélte ponton találkozik, majd felkutatják a kövek alá rejtett dolgaik, s nekivágnak az erdőnek, az ismeretlennek. Dél felé mennek. Eleinte éjjel. Ahogy a táborból kicsempészett élelmük elfogy, gyűjtögetnek, vadásznak. Az idő linearitása újra elvész, a vándorlás és az emlékezés mozzanatai keverednek. József álmai egyre súlyosabbá válnak, visszatér a kisregény indítóképe, a lemészárolt özek tekintete, mely – a hiúz által megölt – Mártonéval keveredik. Másik társát, Józsit a vándorlásukat szelő folyó ragadja el. Végül József eljut egy tanyához, ahol befogadja egy mandulaszemű nő, aki nem csak számára jelent biztonságot, hanem a terményt is ügyesen rejti el a fosztogató katonák elől. Évek múltával innen ír haza anyjának három gyermekéről, hogy meglelte a fejezetcímbebeli A másik otthon.

A háború természetéről, amely „a mélyreható politikai változás hatékony eszköze” (Leslie A. White), és világforgató hatásáról aligha lehet pontosabb, valóságosabb képet festeni, mint ahogyan azt Kálnay Adél teszi. Jelöletlen párbeszédeivel is – bár mindig pontosan lehet tudni, ki beszél – azt az érzést erősíti, valami egyetemesről ír, arról, ami a 20. századi történelem forrása, s nem lehet rá másképp reflektálni – Pernecky Géza szavaival élve –, mint „metafizikára függesztett könnyes tekintet”-tel.

Alexandra, Pécs, 2005

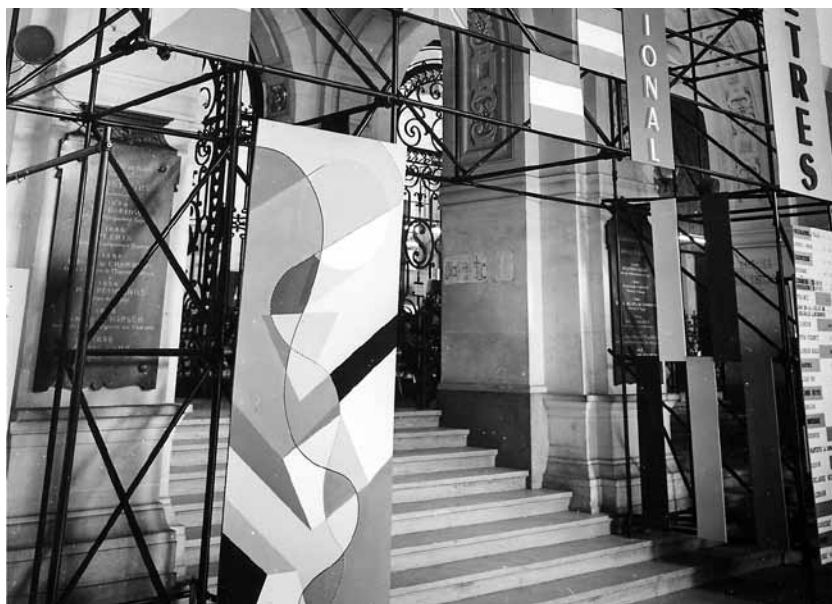

A KÉPEKRŐL

Schöffer Miklósról (Kalocsa, 1912-Párizs, 1992) írott esszéjéhez a szerző, Gáspár István Gábor párizsi útja során magától a művész özvegyétől kért és kapott képeket. Eléonora de Lavandeyra Schöffer rendkívül készséges volt a kérést illetően. A közöltnél sokkal több képet bocsátott a rendelkezésünkre. Gazdag a válogatás lehetősége, megvalósult műalkotások a világ minden tájáról, Párizs, Liège, San Francisco, Montevideo s persze a szülővárosban Kalocsán emelkedő Fénytorony. Ezek mellett műtermi fotók, kísérletek, rajzok, álmok és elképzelések papírra vetett vázlatai tűnnek fel a fotókon. (Mindehhez lásd a <http://www.olats.org/schoffer/leslumieres.html> internetes oldalt!) Mellette néhány jó hír. Dunaújvárosban 2010. szeptember 17-én az özvegy jelenlétében avatták a szoborparkot, amely attól a naptól kezdve a művész nevét viseli. A névválasztást így indokolták: „a kiállított művek hidat képeznek az ipari háttérű művészet és a kibernetikus művészet között.”

Március 31 - április 3 között művészeti vásár nyílik Párizsban a Grand Palais-ban, ahol Schöffer műveket is kiállítanak.

Jövőre, 2012-ben emlékezünk Schöffer 100-ik születésnapjára. Schöffer szobrot avatnak Franciaország keleti részén, Franche-Comté régiójában, a Gare TGV de Belfort-Montbéliard közlekedési csomópontnál; francia, belga, magyar városok (Paris, Lyon, Belfort, Liège, Kalocsa) művészeti és turisztikai programokkal készülnek.

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Gubicza Ferenc, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: (87) 581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

600 példányban
A Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogatók:

Balatonfüred Város Önkormányzata
Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály
prazno@invitel.hu

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában, Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265